

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: dějepis

Studijní program: 2. stupeň

Kombinace: dějepis – český jazyk

CHRUDIM V LETECH 1918 - 1921

CHRUDIM IN YEARS 1918 - 1921

CHRUDIM IN DEN JAHREN 1918 - 1921

Diplomová práce: 06–FP–KAT– 170

Autor:

Zdenka RYBENSKÁ

Podpis:

Adresa:

Doly 4

538 54, Luže

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
156	42 762	7	3		8

V Liberci dne: 14. 5. 2007

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 14. 05. 2007

Podpis:

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Děkuji vedoucímu své diplomové práce, Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc., za jeho cenné rady a podnětné připomínky. Poděkovat bych chtěla také svým rodičům za trpělivost a podporu po celou dobu studia. Za pomoc s technickou stránkou diplomové práce děkuji přátelům, bratrovi a švagrové.

CHRUDIM V LETECH 1918 - 1921

Resumé

Cílem diplomové práce je podat ucelený obraz města Chrudim v letech 1918 – 1921. Práce vychází z období 1. světové války a sleduje dopad válečných let na město a jeho obyvatele. Dále zachycuje vývoj všech oblastí života města po vzniku nového státu, Československé republiky. Diplomová práce analyzuje politickou, hospodářskou a sociální situaci v Chrudimi, věnuje se také kulturní a spolkové činnosti jejích obyvatel. Zaměřuje se na specifika města v oblasti politické a kulturní, část práce je věnována školství. V závěru práce jsou shrnuty základní rysy vývoje města v letech 1918 – 1921.

CHRUDIM IN YEARS 1918 - 1921

Summary

The aim of this graduation thesis is to give a comprehensive picture of the town of Chrudim in years 1918 – 1921. The work issues from the time of World War I and monitors the impact of war years on the town and its inhabitants. Furthermore, it depicts the development of all life areas of the town after establishing the new state, Czechoslovak Republic. The graduation thesis analysis political, economical and social situation in Chrudim. Moreover, it attends to the cultural and club activities of its inhabitants. It concentrates on the town specifics in political and cultural areas, a part is dedicated to educational system. In the conclusion of the thesis there are summarised basic characteristics of the town development in years 1918 – 1921.

CHRUDIM IN DEN JAHREN 1918 - 1921

Zusammenfassung

Ziel der Diplomarbeit ist, das geschlossene Stadtbild Chrudims in den Jahren 1918-1921 vorzulegen. Die Arbeit basiert auf den Zeitraum des 1. Weltkrieges und verfolgt die Wirkung der Kriegesjahre auf die Stadt und ihre Bewohner. Weiter erfasst sie die Entwicklung aller Gebiete des Stadtlebens nach der Entstehung des neuen Staates – Tschechische Republik. Die Diplomarbeit analysiert politische, wirtschaftliche, und soziale Situation in Chrudim, sie widmet sich auch der kulturellen und föderalistischen Tätigkeit der Stadtbewohner. Sie orientiert sich an die Besonderheit der Stadt in dem politischen und kulturellen Gebiet, der Arbeitsteil ist dem Schulwesen gewidmet. Am Schluss der Arbeit sind die Grundlinien der Stadtentwicklung in den Jahren 1918 – 1921 zusammengefasst.

1. ÚVOD.....	9
1. 2 Rozbor pramenů a literatury	10
1. 2. 1 Prameny	10
1. 2. 2 Literatura.....	11
2. CHRUDIM DO KONCE ROKU 1918	12
2. 1 Před Velkou válkou	12
2. 2 Léta válečná.....	14
2. 3 Rok 1918	21
2. 3. 1 28. říjen aneb oslava vzniku Československa v Chrudimi	24
3 SPRÁVA MĚSTA A POLITICKÁ SITUACE	28
3. 1 Administrativa	28
3. 1. 1 Okresní národní výbor v Chrudimi	29
3. 1. 2 Obecní zastupitelstvo a městská rada	31
3. 1. 3 Správa města po vzniku Československa	32
3. 2 Bezpečnost	35
3. 2. 1 Četnictvo a policie	36
3. 2. 2 Vojsko.....	38
3. 3 Politické strany.....	39
3. 4 Volby	42
3. 4. 1 Obecní volby.....	43
3. 4. 2 Úkoly pro nové představitele obce	48
3. 4. 3 Volby do poslanecké sněmovny a senátu	51
4. HOSPODÁŘSKÁ A SOCIÁLNÍ SITUACE	54
4. 1 Průmysl a živnostenstvo	58
4. 2 Obecní hospodaření	63
4. 3 Zásobování.....	68
4. 4 Nezaměstnanost.....	71
4. 5 Bytová nouze	73
4. 6 Kriminalita	75
4. 7 Chudoba.....	76

4. 8 Zdravotní stav obyvatelstva	80
5. KULTURA A SPOLKOVÁ ČINNOST	84
5. 1 Divadlo	84
5. 2 Biograf.....	88
5. 3 Muzeum	90
5. 4 Koncerty, slavnosti a návštěvy.....	94
5. 5 Sport.....	97
5. 6 Spolková činnost	99
5. 6. 1 Hudební a pěvecké spolky	100
5. 6. 2 Spolky vzdělávací a osvětové	100
5. 6. 3 Spolky učitelské	103
5. 6. 4 Studentské spolky	104
5. 6. 5 Spolky sportovní a tělovýchovné.....	105
5. 6. 6 Spolky podpůrné a dobročinné	107
5. 6. 7 Spolky odborné a zájmové.....	110
5. 6. 8 Ostatní spolky	111
6. ŠKOLSTVÍ.....	114
6. 1 ZÁKLADNÍ ŠKOLSTVÍ	115
6. 2 Střední školy	116
6. 2. 1 Reálné gymnázium	116
6. 2. 2 Obchodní akademie	119
6. 2. 3 Odborná škola pro zpracování dřeva	121
6. 2. 4 Škola Ženského výrobního spolku.....	124
6. 2. 5 Hospodářská škola	125
6. 2. 6 Hospodyňská škola	127
6. 2. 7 Zimní hospodářská škola	129
6. 2. 8 I. zahradnická škola	130
6. 2. 9 Učitelský ústav	130
6. 2. 10 Dívčí lyceum.....	133
6. 3 Život chrudimských škol v novém státě.....	134
6. 4 Učitelé a školní mládež	136
7. ZÁVĚR	139
8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	142
8. 1 Prameny.....	142

8. 2 Literatura	144
9. SEZNAM PŘÍLOH	146

1. ÚVOD

K tématu diplomové práce mě přivedl zájem o regionální dějiny. Protože prameny týkající se mého bydliště jsou jen útržkovité, rozhodla jsem se věnovat Chrudimi, městu, ve kterém jsem chodila na gymnázium. Jelikož mě zajímají moderní dějiny a období zvrátů, vybrala jsem si léta po první světové válce. V tomto období docházelo k návratu z válečného života k životu mírovému, byť trochu pozměněnému.

Kromě první kapitoly nejsou jednotlivé oddíly rozděleny časově, ale podle témat. První kapitola seznamuje čtenáře s městem a utváří jeho portrét v době předválečné. Dále popisuje, jaké šrámy utřžilo město za první světové války, jak probíhal poslední válečný rok a 28. říjen 1918.

Druhá kapitola se soustředí na politické události po roce 1918. Je zde popsána správa města, část je věnována i bezpečnostním složkám. Kapitola je dále zaměřena na politickou strukturu města a její proměnu po obecních volbách v roce 1919. Politický obraz města dokreslují i výsledky voleb do poslanecké sněmovny a senátu. Stručně jsou zde nastíněny úkoly, jimiž se zabývali noví představitelé obce.

Další kapitola se zabývá hospodářskou a sociální situací ve městě. Zaznamenává přechod od válečného hospodaření a jak se dařilo průmyslovým podnikům a živnostníkům za války a v době poválečné. Rozvedeny jsou hospodářské úkoly obce. Pozornost je věnována životním poměrům místních lidí.

Čtvrtá kapitola pojednává o kulturním a spolkovém životě v Chrudimi. Sleduje obnovu veřejného života. Soustřeďuje se na jednotlivá kulturní zařízení – divadlo, biograf a muzeum. Popisuje jejich činnost za války a v prvních poválečných letech. Část je zaměřena na sport, hudbu a slavnosti. Kapitola dále zachycuje proces regenerace spolkového života. Spolky jsou pro přehlednost rozděleny podle jejich zaměření do několika skupin.

Pátý oddíl mapuje důsledky válečných let v místních školách. Podrobněji je zde nastíněna situace na středních školách. Představuje jednotlivé školy, uvádí jejich působení za války a soustředí se na změny, jež nastaly po vzniku samostatného státu. Část kapitoly seznamuje se situací učitelů a školní mládeže.

V šesté kapitole jsou shrnuty závěry z jednotlivých oddílů. Obsahuje zamyšlení nad dobou 1918-1921 v Chrudimi.

Závěrečné oddíly tvoří seznam pramenů a literatury a přílohy.

1. 2 ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

1. 2. 1 Prameny

Zdrojem informací z různých oblastí chrudimského života je regionální tisk. V Chrudimi vycházely týdeníky Hlasy východočeské a Chrudimský kraj. Hlasy východočeské se od února 1918 do března 1919 prezentovaly jako list České státoprávní demokracie a pak byly v podtitulu označovány jako neodvislý list demokratický. Především v prvních měsících po válce je v těchto novinách patrné politické stranictví. V pozdějším období jsou noviny vcelku nestranné. Některé informace (například o cenách zboží) je třeba brát s rezervou. Chrudimský kraj byl nadstranický časopis, který se soustředil především na kulturní život Chrudimě. Z tisku jsem čerpala ve všech kapitolách diplomové práce.

Pamětí nebo deníků není z tohoto období mnoho. Významnější osobnosti, jako Karel Pippich či primář Musil, mají své osobní fondy. K období 1918-1921 se váže vzpomínková kniha MUDr. Musila. O období, jež je tématem diplomové práce, neexistují záznamy v kronice města.

V tématu správy města a jeho hospodaření jsem vycházela z poznatků získaných z protokolů z jednání obecního zastupitelstva a městské rady. Protokoly jsou vedeny velmi pečlivě. Podklady k Národním výboru jsem čerpala z jeho Věstníku. Cenným zdrojem informací jsou kartony uložené ve fondu města. Týkají se především skutečností, jež jsou spojeny se správou obce. Jsou zde materiály o policii, vojsku, zdravotnictví, trzích, chudině, obecním hospodaření a některých průmyslových podnicích. Zvláště údaje o spolcích, divadle a školství jsou ve fondu města jen velmi kusé. Naopak jsem odtud čerpala vzácné informace o sociální situaci, biografu, plovárně či muzeu.

O divadelní činnosti v Chrudimi a aktivitě ochotníků v této době je pramenný materiál jen zlomkový. Kronika ochotníků sice existuje, ale věnuje se až pozdějšímu období. Přestože je fond spolků, uložený v chrudimském archívu, velmi obsáhlý, jsou v něm podklady, jež se týkají hlavně doby největšího rozmachu spolkové činnosti, druhé poloviny 19. století. K letům 1918-1921 se váží zejména výroční zprávy či zápisy ze schůzí jen několika spolků. Spolky jsou v nich ukázány především v pozitivním světle. Jen občas problesknou stesky nad neaktivitou členů a jejich neochotným placením členských příspěvků.

Podklady ke kapitole o školství mi poskytly výroční zprávy jednotlivých škol. Jen málo ústavů psalo kroniku či pamětní knihu.

1. 2. 2 Literatura

Chrudim po první světové válce není tématem žádné publikace. Poměrně dost autorů se věnuje starším dějinám města. Historie Chrudimi je zpracována do konce 19. století. Další literatura se zaměřuje vždy jen na určité stránky (například na spolkový život, sport, průmyslové podniky) chrudimského života ve dvacátém století. Poválečné období je v těchto publikacích zmíněno jen okrajově. Cenné informace z různých odvětví mi poskytla publikace Chrudim. Vlastivědná encyklopedie, na které spolupracovali pracovníci chrudimského archivu a muzea. Na zajímavé skutečnosti mě upozornila kniha Pavla Kobetiče, Chrudimský kaleidoskop XX. století, ve které jsou uvedeny důležité události jednotlivých let. Od stejného autora mi k vytvoření mikroportrétů osobností posloužila publikace Osobnosti Chrudimska. O JUDr. Karlu Pippichovi existuje publikace, která nese jeho jméno a již vydalo chrudimské Regionální muzeum.

Poměrům v Chrudimi za války se věnuje ve svých článcích v Chrudimských vlastivědných listech a v Chrudimském vlastivědném sborníku F. Nesejt.

Politickou situací v Chrudimi v letech 1918-1925 se zabývá ve své práci (Politický vývoj Chrudimska v letech 1918-1925) J. Bečka. Tato práce však vznikla v roce 1985 a orientuje se především dělnickou otázkou. O sociálních poměrech v Chrudimi v poválečné době nepojednává žádná publikace, v některých jsou jen krátké zmínky. Zvláště průmyslovými podniky se zabývá práce K. Hrdiny, Sociální a hospodářský vývoj Chrudimska v nové době. Na téma průmyslu jsou zaměřeny i dvě podobné publikace: Historie a současnost podnikání na Chrudimsku a Chrudimské firmy (od J. Smlsala a I. Šulce). K výročí některých podniků byly vydány i almanachy. Zejména almanach Transporty je poplatný době.

Kulturní život v Chrudimi mapují práce R. Faltysové a L. Langové. Jsou zde uvedeny spíše obecné informace. O chrudimském divadle psal články do Chrudimských vlastivědných listů F. Nesejt. Základní publikací k tématu divadla je pamětní kniha Divadelní Chrudim. Chrudimským školstvím se zabýval Č. Florián, jenž přispíval i do školních almanachů. Některé odborné a střední školy přibližuje práce I. Bastlové.

2. CHRUDIM DO KONCE ROKU 1918

Chrudim je starobylé východočeské město, které leží asi deset kilometrů od Pardubic. Rozkládá se na obou březích řeky Chrudimky a dosahuje k hranicím Železných hor. Původ jména města není dosud objasněn. Nejčastější je domněnka, že vzniklo z vlastního jména Chrud či Chrudim a znamenalo Chrudimův hrad. Chrudim byla od středověku správním centrem oblasti. V druhé polovině 13. století se stala městem. Svou pozici hospodářského centra začala Chrudim ztrácet na konci 19. století v souvislosti s rozvojem průmyslu v sousedních Pardubicích.

2.1 PŘED VELKOU VÁLKOU

Většina obyvatel chrudimského okresu se na konci 19. století živila převážně zemědělskou výrobou. V chrudimském okrese se nacházely nížinaté i podhorské oblasti. Rovinaté okolí Chrudimě prospívalo pěstování řepy a obilí, v hornatějších oblastech se pěstoval len a brambory. V místech s horší zemědělskou produkcí si lidé přivydělávali tzv. domáckým průmyslem. Nejvíce rozšířené bylo ruční vyšívání a výroba vlasových sítěk, vlásenek a umělých kadeří z lidských vlasů. Velkou část půdy obhospodařovali drobní rolníci se svými rodinami. Ti pracovali ve vlastní režii a cizí pracovní sílu využívali jen při sezónních pracích. Zemědělská výroba se soustřeďovala v místních velkostatech a jim příslušných dvorech, ale začalo být jasné, že půda všechny neuziví.¹ Zájemci o práci se začali stěhovat do města, kde se koncentrovala průmyslová výroba. S jejím rozvojem notně souviselo zrušení cechů v roce 1859, které přineslo možnost svobodného podnikání. Průmysl se v Chrudimi rodil ve srovnání s okolními městy, například s Pardubicemi, pomaleji. Příčina tkvěla v tom, že Chrudim nejdříve odmítla zapojení do železniční sítě. Železniční trať sem byla zavedena až na počátku sedmdesátých let. První vlak přijel do města 1. června 1871 od Německého Brodu.²

Přírodní podmínky Chrudimska určily orientaci místního průmyslu na zpracování zemědělských produktů. Existovaly zde mlýny, potravinářský průmysl se rozvíjel v moderních továrních podnicích, zakládaných koncem 60. let. V roce 1867 byl vystavěn cukrovar, 1868 pivovar, 1871 lihovar a o rok později sladovna. Na textilní výrobu se soustředila Klubalova továrna na sukno, fungující v Chrudimi v letech 1870 – 1921.

¹ Jaromír BEČKA, *Politický vývoj Chrudimska v letech 1918-1925*, FF UK Praha 1985, s. 10.

² P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 221.

Žulová, opuková či vápencová ložiska, nalézající se v okolí Chrudimě, si vyžádala zakládání podniků na jejich průmyslové zpracování. Vznikaly kamenolomy, vápenky a cementárny. Naleziště jílů blízko Chrudimi a poptávka po cihlách v důsledku výstavby měst se staly podnětem k založení chrudimské cihelny. Do čela nejvýznamnějších průmyslových podniků Chrudimska se vypracovala Popprova továrna na obuv a Wiesnerova strojírna, slévárna a kotlárna. Ve městě existovalo spoustu dalších podniků.³

Tvář Chrudimě výrazněji než rozvoj technický poznamenal v druhé polovině 19. století rozmach kulturních snah. Kvalitní úroveň měla chrudimská hudba, která se realizovala nejen na církevní půdě při zpěvu na kůru, ale především, díky rozvoji spolků a občanské společnosti, v rovině světské. Ve městě vznikla řada hudebních těles, z nichž nejznámější je pěvecký spolek Slavoj, založený v roce 1856. Mezi dalšími vynikal Hudební spolek (1856) a Volné orchestrální sdružení (1909).⁴

K rozvoji společnosti přispívaly po uvolnění politického a veřejného života v druhé polovině 19. století četně vznikající a různě zaměřené spolky. Soustřeďovaly členy, přispívaly ke vzdělávání, pěstovaly zájmovou činnost a zároveň vychovávaly českou společnost. V Chrudimi jich byly desítky, ale jen některé měly delší životnost. Mezi nejstarší zájmové organizace patřilo sdružení ostrostřelců a spolek divadelních ochotníků. K spolkům s dlouholetou působností náleží pěvecký spolek Slavoj, Sokol (1867) či včelařský (1864) a rybářský (1882) spolek. Od roku 1872 zde působil Sbor dobrovolných hasičů a o tělesnou zdatnost dbal sportovní klub, zřízený mezi lety 1887 až 1898. Mezi nejpočetnější se řadil Spolek vzájemně se podporujících dělníků Ressel, vzniklý v roce 1870. Jedním z hlavních center chrudimského vzdělávání a zábavy se stala Měšťanská beseda, ustavená již v roce 1847. Beseda se zabývala hlavně vzděláváním či půjčováním knih a o zábavu se starala především její odbočka Sůva. K recesistickým patřila i stolní společnost Kosů, jež se svérázným humorem a satirou glosovala život ve městě a často mystifikovala veřejnost (např. smyšleným zájezdem amerických krajanů do Chrudimi).⁵

Konec 19. století se nesl i v duchu četných přestaveb a oprav. Chrudim stavěla skvostné budovy a mohutný komplex okresního kulturního střediska i jinak se snažila upravovat vnější vzhled města.

³ Jaromír BEČKA, c. d., s. 21.

⁴ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 51.

⁵ Tamtéž, s. 170, 15, 64.

Chrudim se nedařilo přilákat cizí obyvatelstvo a kapitál průmyslem, a tak začalo zakládat školy.⁶ Přítomnost mnoha studentů a jejich kantorů povýšila úroveň chrudimského veřejného života a přidala na věhlasu Chrudimi, centra vzdělanosti a kultury.

Všeobecný rozvoj však přetrhly děsy a bída provázející prozatím největší konflikt, který svět zažil.

2.2 LÉTA VÁLEČNÁ

Válka, vyhlášená 28. července 1914, postihla nemilosrdně i východočeské město Chrudim. I když se původně myslelo, že tato válka bude krátká a na jejím konci bude rychlé a pompézní vítězství Ústředních mocností, opak byl pravdou. Pro české země se válka stávala stále více nesnesitelnou nejen kvůli hospodářským či zásobovacím potížím, ale i kvůli tomu, že nebyla válkou českou.

Ani Chrudimi se nevyhnuly válečné útrapě. Císařským nařízením z 1. srpna 1914 bylo hospodářství podřízeno válečným potřebám. Docházelo k omezování zásobování lidí v zázemí ve prospěch vojska. Zemské politické úřady byly oprávněny provádět soupis zásob předmětů „nezbytné potřeby“ a mohly od obchodníků a výrobců požadovat jejich poskytnutí k zásobování obcí. Zatajování zásob a nedodržení smluvních dodávek bylo nadále sankcionováno. Aprovizační opatření byla odůvodňována tím, že nepřátelé se budou snažit monarchii vyhladovět, a proto její země mají být hospodářsky soběstačné, bez závislosti na dovozu. Chrudimští obyvatelé byli s nařízením seznámeni v tisku. Městská rada zároveň podala žádost na ministerstvo železnic a ministerstvo války, aby Chrudim byla zařazena do zásobovací sféry a mohla se volně zásobit všemi potřebami denní spotřeby s využitím železniční dopravy.⁷

V srpnu 1914 ve městě vznikl sociální odbor se sekci zásobovací, podpůrnou a zdravotní. Zásobovací sekce měla spíše jen poradní úlohu, výkon spadl do kompetence městské rady. Sociální odbor se soustředil hlavně na zásobování potravinami a uhlím, vyhledávání zdrojů zásob, získávání úvěrů na nákup, zjišťování rozsahu potřeb obyvatelstva a přidělování zásob. Uhlí a později i brambory byly obyvatelům prodávány

⁶ Viz kapitola 6

⁷ František NESEJT, *Dopad aprovizačních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 109-110.

za nákupní cenu. Odbor se podílel na řadě podpůrných akcí, pořádal sbírku obnošeného šatstva a s Krejcarovým spolkem podával zdarma jídlo chudým školním dětem.⁸

Válečné hospodaření sebou brzy přineslo i přidělový systém. Základní potraviny se vydávaly na lístky. Lístky byly týdenní či denní, pro jednu osobu nebo pro všechny členy domácnosti. V prvním roce války se opatření týkala nejvíce mouky a mlýnských výrobků. Nad rozdělováním základní potraviny bděla chlebová komise. Jen za chlebové lístky, chlebenky, prodávali své produkty pekaři a hostinští.⁹ V roce 1915 bylo stanoven přiděl 200 gramů mlýnských výrobků na den pro jednoho člověka, z toho mohlo být pouhých 7 gramů chleba. Se zvýšenou pečlivostí se dohlíželo na provádění polních prací a sklizně obilí, aby nedocházelo ke zbytečným ztrátám. Pečovalo se o maximální využití obilí. V listopadu 1914 byl vyhláškou určen způsob mletí obilí a poměry příměsí k nejkvalitnější pšeničné a žitné mouce. Mouka byla nastavována až z 50% moukou z ječmene, kukuřice, bramborovou moučkou a později i ovesnou a rýžovou moukou. Míšení mouky, které probíhalo ve mlýnech, však nebylo řádně kontrolováno, takže docházelo k různým nepravostem. Machinace násobily zisky majitelů, ale zároveň snižovaly kvalitu výrobků a jejich výživovou hodnotu. Omezeno bylo použití některých hospodářských plodin k průmyslovým účelům. Redukovala se spotřeba obilí k výrobě lihu a snížila se výroba piva. Obilí a mouka se nesměly dávat ke zkrmení zvířatům, pro výkrm koní byly stanoveny limity.¹⁰

Místodržitelským výnosem z října 1914 byla nařízena podle zákona o válečných úkonech rekvizice pšenice, žita, ovsa a ječmene. Zabíraly se zásoby hospodářům, na rekvizicích se podílelo vojsko, četnictvo a mnozí další. Občané museli vyplnit prohlášení o zásobách, aby obec měla přehled o množství potravin v okrese. Na základě soupisů zásob bylo stanoveno, kolik vagónů obilí je Chrudim povinna dodat státu. Například v období od 1. 11. 1914 do března 1915 měla Chrudim dodat 20 vagónů pšenice, 22 žita, 40 ovsa a 8 ječmene. Nesmíme zapomínat, že současně probíhaly rekvizice obilí pro další okresy. Zázemí, z kterého byly soustavně odčerpávány zásoby pro vojáky na frontě, mělo být totiž vyživováno potravinami dováženými z úrodnějších krajů země. Zásoby obilí v jednotlivých okresech vykupoval prostřednictvím

⁸ František NESEJT, *Dopad aprovizačních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 111.

⁹ SOKA Chrudim – fond města – karton 218– inv. č. 1378.

¹⁰ František NESEJT, *Dopad aprovizačních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 112.

komisionářů Válečný obilní ústav, jenž byl zřízen v roce 1915 ve Vídni. Komisionářem v Chrudimi se stal velkoobchodník s obilím v Heřmanově Městci J. Bendl. V srpnu téhož roku vznikla odbočka Válečného obilního ústavu v Praze. Pak byla ustavena okresním úřadem v Chrudimi okresní aprovizční komise, v čele s chrudimským statkářem Z. Křečanem. Komise spolupracovala s pražským ústředím při výkupu zásob obilí a jejich přidělování obcím okresu. Pro výživu obyvatelstva byly v březnu 1917 zřízeny obecní hospodářské rady. Vyhledávaly zásobovací prameny, dohlížely nad obchodem se všemi důležitými spotřebními předměty a měly zamezovat jejich předražování. Hospodářská rada se podílela na rozdělování přidělů mezi obyvatelstvo a radila ve věcech výroby potravin a krmiv.¹¹

Na lístky byly postupně všechny základní potraviny i věci potřebné k životu: sůl, cukr, brambory, mouka, luštěniny, vejce, tuky, látka, uhlí, ...¹² Od října 1914 bylo regulováno zásobování masem. Omezily se porážky hovězího dobytka a vepřů. Upraveno bylo obchodování s dobytkem, k prodeji a podávání masa mohlo docházet jen pět dní v týdnu. V květnu 1918 se bezmasými staly tři dny v týdnu – pondělí, středa a pátek. Vysoké ceny masa a různá omezení způsobily výrazný pokles jeho spotřeby. Trpěla tím i obecní pokladna, protože na městských jatkách klesl výrazně počet porážek. Obec se snažila pomoci svým občanům ve věci výživy hledáním náhradních potravinových zdrojů. Uzavřela proto dohodu s rybářským spolkem o dodávkách ryb.¹³

Zásobování nebylo dokonalé, spíše naopak. Nejhorší situace přicházela vždy s prvními sněhovými vločkami. Například 20. října 1915 „uvízlo zásobování občanstva chrudimského moukou a mlýnskými výrobky“.¹⁴ O měsíc dříve bylo obyvatelstvo vyzváno, aby vzhledem k přerušení dovozu bavlny sbíralo a sušilo lodyhy kopřiv, z kterých se pak vybrala vlákna a šily oděvy.¹⁵ Zemědělci se každý válečný rok potýkali s malými výnosy žní, což přinášelo kritický nedostatek mouky. Všeobecná nouze a drahota nahrávaly lichvářům a prodejcům na černém trhu. Četná omezující nařízení se hned od svého vyhlášení mýjela účinkem. I na venkově, kam každodenně proudily davy obyvatel z města, se prodávalo pod rukou. Stále se snižovaly denní

¹¹ František NESEJT, *Dopad aprovizčních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 111- 113.

¹² SOkA Chrudim – fond města – karton 198– inv. č. 1288.

¹³ František NESEJT, *Dopad aprovizčních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 114.

¹⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 20. 10. 1915.

¹⁵ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 33.

spotřební dávky nejdůležitějších potravin. Bez ohledu na stanovení maxima se zvyšovaly ceny potřeb denní spotřeby. Peníze ztrácely svou hodnotu. Zásobovací potíže a prodlužování pracovní doby v továrnách vyvolaly hromadné projevy nespokojenosti a odporu. 11. – 12. července 1916 se konala demonstrace proti špatnému zásobování, při které byla vytlučena okna některých pekařských podniků. Akci ukončil zásah četnictva. Správa se snažila zabránit incidentům postihem demonstrantů. Bylo to však velmi obtížné, protože většina četníků byla na vojně. Občané měli bdít na svou bezpečnost sami a byli vyzváni, aby konali bezplatné noční hlídky.¹⁶

Ve válečných letech se Chrudim potýkala s nedostatkem uhlí, petroleje a energií. Bylo omezeno pouliční osvětlování, otevírací doba v hostincích a zastupitelé přijali další úsporná opatření. Nedostatek uhlí si vynutil prázdniny ve školách poprvé v únoru 1917. Na počátku téhož roku byly zvýšeny základní tarify pro dopravu osob, zboží a zavazadel o 20 – 30%.¹⁷

Na konci ledna 1917 se svým zvoněním loučilo s chrudimskými obyvateli deset zvonů, které byly zabrány pro válečné účely.¹⁸ Rekvizice kovů probíhala již od roku 1915, kdy bylo shromažďováno kuchyňské kovové nádobí, válečným účelům měly padnout za oběť i měděné střechy, okapy, atd..¹⁹ Téhož roku proběhla v Chrudimi prohlídka automobilů, které se se svými vozy zúčastnilo čtyřadvacet majitelů. Rekvizicím podléhaly i sáně (tzv. rohačky), jež měly usnadňovat dopravu munice a zásob.²⁰ Hlavním „dopravním prostředkem“ Velké války byl kůň. Jejich rekvizice proběhla v Chrudimi již v červenci 1914. Za týden bylo rekvírováno 278 koní v průměru za 700 korun. Pro případ potřeby proběhla později klasifikace zbývajících koní.²¹ K tomu byli v pozdějších letech používáni pro nedostatek koní i psi. Způsobili psi byli v Chrudimi rekvírováni na konci roku 1916.²²

Předposlední válečný rok sebou přinesl opět problémy se zásobováním a nedostatkem všech důležitých potřeb, především potravin. Zužitkovávalo se všechno. Kosti se přidávaly do krmiva zvířatům, ani nasbírání chrousti neměli být likvidováni,

¹⁶ František NESEJT, *Chrudim v letech první světové války*, Chrudimské vlastivědné listy (dále jen ChVL) 6, 1995, s. 15.

¹⁷ František NESEJT, *Chrudim ve válečném roce 1917*, ChVL 1, 1996, s. 12.

¹⁸ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 36.

¹⁹ SOKA Chrudim – fond města – karta 198– inv. č. 1288.

²⁰ František NESEJT, *Dopad aprovizčních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války*, In: Chrudimský vlastivědný sborník, Chrudim 1998, s. 115.

²¹ Tamtéž, s. 115.

²² František NESEJT, *Chrudim v letech první světové války*, ChVL 6, 1995, s. 15.

ale zužitkování jako součást krmení.²³ Drahota a lichvaření s potravinami podnítilo v srpnu stávkou dělníků ve Wiesnerově továrně. Dělníci se marně domáhali odvrácení hladu a omezení vývozu potravin z okresu. Byla vydávána další omezující opatření. Byl zakázán volný prodej brambor (jejich rekvizice probíhala již od roku 1915), sena a slámy a nedovolena byla domácí výroba piva. Prádlo, šatstvo, obuv, kapesníky, punčochy, ponožky a další textilní zboží se mohlo prodávat jen proti úředně vydanému Osvědčení potřeby. Každému držiteli Osvědčení potřeby se do osobního listu zaznamenávalo koupené zboží.²⁴ Přísná úprava výroby pečiva a cukrářských výrobků vedla mnohé pekaře a cukráře ke krachu. Nedařilo se většině živnostníků, zle se vedlo hlavně uzenářům a řezníkům, protože maso bylo stále velice drahé.

Obec sama bojovala s nedostatkem financí, který byl způsoben jednak nebývalou drahotou životních potřeb a na druhé straně nesmírným poklesem příjmů z nejvydatnějších zdrojů. Snížily se výtěžky z městského pivovaru, ve kterém následkem zabavení ječmene a nedostatku sladu byla omezena výroba piva. Vysoké náklady na provoz vedly v roce 1917 k jeho prodeji společnosti „Chrudimský pivovar“.²⁵ Zmenšily se i výnosy z cihelny. Kvůli vysokým daním byla omezena výroba a konzum lihu a lihovin. Finanční ztráty způsobil obci také pokles frekvence týdenních, dobytčích a výročních trhů. V důsledku poklesu příjmů z místního byla snížena obecní dávka tržní.²⁶

Ztráty se obec snažila kompenzovat zvyšováním některých dávek či omezením poskytování příspěvků většině korporací (např. muzeu). Z důvodu úhrady ztrát se přistoupilo ke zvýšení obecní přírážky ke všem státním daním přímým o 120%,²⁷ později dokonce o 150%. V roce 1916 byla schválena 300% přírážka ke státní dani potravní z vína²⁸, dále 15% přírážka ke státní dani potravní z masa a 20% diferencovaná přírážka ke státní dani výdělkové podniků veřejně účtujících,²⁹ ačkoli tato přírážka nebyla povolena.³⁰ Nově byla zavedena dávka ze zábav, zvýšeny byly také jateční poplatky, jelikož se odbývalo málo porážek a výnosy z nich nedostačovaly k úhradě

²³ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 34.

²⁴ František NESEJT, *Chrudim ve válečném roce 1917*, ChVL 1, 1996, s. 12.

²⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 31. 7. 1917.

²⁶ Tamtéž, Jednání obecního zastupitelstva 14. 1. 1916.

²⁷ Tamtéž, Jednání obecního zastupitelstva 26. 10. 1915.

²⁸ Tamtéž, Jednání obecního zastupitelstva 14. 1. 1916.

²⁹ Tamtéž, Jednání obecního zastupitelstva 26. 10. 1915.

³⁰ V letech 1916 – 1918 neschválil daň zemský správní úřad. Později probíhalo soudní jednání o této dani.

režijních nákladů jatek. K navýšení došlo i u obecních dávek vodovodních, aby byla získána alespoň úhrada vydržovacích nákladů vodovodu. Obecní rozpočet byl také zatížen neodkladnými potřebami obce, jako byla rekonstrukce městského vodovodu či podpora chudých, válečných vdov a sirotek. Značné náklady si vyžádalo poskytování drahotního přídatku úřednictvu, který byl vyplácen se zřetelem k výjimečným drahotním poměrům.³¹ Citelnou zátěž obci přinesly válečné půjčky. Z fondů, spravovaných při obecním důchodu, a z vlastního jmění upsala obec na válečné půjčky 210 500 korun.³² Rozpočet obce zůstával stále schodkový, což se řešilo válečnou půjčkou od státu. Tímto způsobem se však Chrudim i většina jiných obcí dostávala do bludného kruhu dluhů.

Chrudim byla válkou stížena nejen ve sféře hospodářské a ekonomické, ale zasaženo bylo i kulturní dění. Chrudimské školy byly v listopadu 1914 vyklizeny a místnosti použity k umístění nemocničních lůžek pro zraněné vojáky. C. a k. pozorovací stanici byla zabrána veřejná budova školy hospodářské, reálného gymnázia, dívčí a chlapecké měšťanské školy, III. mateřské školy, Kateřinské obecné školy, sirotčince a dalších ústavů. Jako záložní vojenská nemocnice byla používána i Sokolovna.³³ První transport raněných dorazil do Chrudimi už začátkem listopadu. 214 většinou lehce raněných vojáků, kteří již prošli léčebnou procedurou v pardubické nemocnici, bylo umístěno ve všeobecné nemocnici nebo právě ve školních budovách.³⁴ Školní vyučování pak probíhalo v místnostech průmyslového muzea, čehož následkem byla značná demolice krásných místností.

Lidé měli starosti, jak uživit sebe a rodinu, a tak byly válkou ovlivněny i tradiční veselice. V Chrudimském kraji z roku 1914 se psalo: „Chrudimská pouť, která po léta tvořila rušný střed prázdnin, díky válečným událostem minula tiše, ba mrtvě. Z procesí nepřišlo téměř ani jedno, jen několik ojedinělých babiček ...obchodníci stáli před prázdnými krámy, ba i policejní raporty, vykazující jindy plno rvaček u poutních muzik, kapesních krádeží apod. – mlčí. Jediný opilý dědeček. – Smutná pouť!“³⁵

³¹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 5. 1917.

³² SOkA Chrudim – fond města – karton 198– inv. č. 1288.

³³ SOkA Chrudim – fond města – karton 198– inv. č. 1288.

³⁴ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 31.

³⁵ Chrudimský kraj, 2. 7. 1914, s. 2.

Jinak probíhaly slavnosti oficiální. V srpnu 1915 se v Chrudimi konala tzv. holdovací slavnost na počest 85. narozenin panovníka. Byly slouženy slavnostní bohoslužby a konala se přehlídka ostrostřelců, vojenských vysloužilců a hasičů. Po té se uskutečnilo společné zasedání představitelů okresu a města, na němž byl schválen text holdovacího telegramu. Obdobně se slavily i císařovy jmeniny, oslava však v tomto případě probíhala v charitativním duchu. Na náměstí byly zatloukány hřeby ve prospěch vdov a sirotek po padlých vojácích chrudimského okresu. Akce spočívala v tom, že kdokoliv mohl zatlouci hřeb do dřevěného štítu se znakem města, za což zaplatil určitou částku, která byla použita k výše zmíněným účelům. V den pohřbu císaře Františka Josefa I. byly v chrudimském chrámu slouženy smuteční bohoslužby a po tuto dobu musely být zavřeny úřady a obchody.³⁶ Na počest „nastoupení na vladařský trůn Jejich Veličenstev císaře Karla I. a císařovny a králové Zity“³⁷ se konala slavnostní schůze okresního i obecního zastupitelstva a z obou jednání byly zaslány Nejvyšší kabinetní kanceláři holdovací telegramy. U obyčejných lidí však tyto oficiální slavnostní akce neměly patřičný ohlas.

Obyvatelstvo bylo zasaženo i různými zákazy. Zakázáno bylo zasílání pohlednic, zobrazujících města či vojensky důležité podniky, stavby a památky monarchie i z území dobytých či zemí spojenců. V restauracích nesměl být podáván cukr k nápojům a pokrmům, hosté měli používat vlastní, z domu přinesený. Trestný byl i prodej a veřejné používání trikolor, stuh, kokard, krabiček, obalů na knihách atd. červeno-modro-bílé barvy.³⁸

Válka přinášela do života lidí především smutek a bolest. S přetrvávajícími boji stoupal i počet obětí a raněných. Smutného prvenství se dostalo rodině K. Frinty, chrudimského občana, o jehož smrti na bojišti informoval regionální tisk 12. září 1914.³⁹ Byl to první padlý Chrudimska, jehož jméno bylo zveřejněno. Válečná pole plodila mrtvé. Vraceli se z nich lidé ranění, někteří i doživotně. Vystala otázka, co s válečnými invalidy. Proto byl v Chrudimi v dubnu 1916 zřízen Okresním výborem pomocný výbor pro místní péči, který měl těmto lidem zprostředkovávat práci. Váleční invalidé měli také možnost zvyšovat si své vzdělání (a tím i průběžnost) ve zvláštních odděleních, vytvořených při místních školách. Již v roce 1916 byla takový

³⁶ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 32-33.

³⁷ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 11. 12. 1916.

³⁸ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 33, 34, 37.

³⁹ Tamtéž, s. 31.

kurs otevřen na Odborné škole pro zpracování dřeva a v květnu 1918 při Královské české zemské střední hospodářské škole a Zimní hospodářské škole v Chrudimi.⁴⁰

I v neklidných a hubených válečných letech však docházelo ke zvelebování města. V roce 1914 probíhala rekonstrukce chrudimského kostela sv. Michaela, která byla částečně hrazena ze státní pokladny. Ve stejném roce byla dokončena první část regulace Chrudimky ve městě.⁴¹ Otázkou však bylo, zda pokračovat v úpravách v dalších problematických místech řeky, nebo počkat, až bude vybudována přehrada, o které se nyní vedly diskuse. V květnu 1915 byla nařízena z pragmatického důvodu (aby nepropadly slíbené státní subvence) stavba nouzových silnic a předláždění průtahu říšské silnice, k čemuž byly dodány „bezvadné, prima žulové kostky“.⁴²

Ani války se nezalekla chrudimská kultura. Svá představení konalo pravidelně Divadlo sdružených měst. V sezóně roku 1916 vystoupil v Pucciniho *Bohémě* E. Burian, člen Národního divadla. Divadelní večírky ve prospěch fondu válečných invalidů pořádali vojíní zdejší záložní nemocnice.⁴³ Bída a starosti neumlčely zpěv a hudbu. Nepřestaly se organizovat koncerty, na kterých často vystupovali významní umělci. V květnu 1917 v operním večeru vystoupili členové Národního divadla P. Vachková a T. Schütz, v listopadu téhož roku předvedl Chrudímanům své umění houslový virtuóz J. Kocian. Významným počinem byla výstava *Jednoty umělců výtvarných*, která byla představena v Chrudimi v roce 1917. Návštěvníci mohli zhlédnout ukázky z tvorby sedmadvaceti předních českých malířů a sochařů. Únik z reality umožňovala četba knih, jejichž výpůjčka v městské knihovně za války výrazně stoupla.⁴⁴

2.3 ROK 1918

Rok 1918 se po stránce hospodářského zatížení mnoho nelišil od let minulých. Nedocházelo k žádnému zlepšení životní situace - spíše naopak. Pátá válečná zima odčerpala veškeré chrudimské zásoby palivovým dřívím. Nedostatek uhlí a dřeva

⁴⁰ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 34, 38.

⁴¹ Tamtéž, s. 31.

⁴² SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 20. 5. 1915.

⁴³ František NESEJT, *Chrudim v letech první světové války*, ChVL 6, 1995, s. 15.

⁴⁴ František NESEJT, *Chrudim ve válečném roce 1917*, ChVL 1, 1996, s. 13.

způsoboval, že si rodiny nemohly ani uvařit, a proto obce zřizovaly lidové kuchyně.⁴⁵ V letním období přispívaly k výživě obyvatelstva rozmanité druhy ovoce (třešně, jablka, hrušky, ...). Ovoce z obecních alejí a sadů a tráva z obecních pozemků byla zájemcům prodávána formou dražby. Ovoce ze soukromých stromů podléhalo реквизиčním pro potřebu obyvatel města. Postupně se obec snažila vynechat z prodeje prostředníky (obchodníky) a zajistit tak, aby ovoce nebylo prodáváno za přemrštěné ceny.⁴⁶

Celkově špatná zásobovací situace země vedla k dalšímu omezování potravinových rezerv pro civilní obyvatelstvo. Všechny brambory, které přesahovaly vlastní spotřebu, byly zabaveny ve prospěch státu. Hladovění a nespokojenost se zásobovací situací se vyhrtila 7. června 1918 v sousedních Pardubicích. Zde byli při přepadení vagónu s potravinami dopravovaných na frontu hladovějícím davem zastřeleni tři lidé. Událost vyvolala pobouření, jež rezonovalo i v Chrudimi. Životní situace se stále nezlepšovala a přibývalo různých projevů nespokojenosti. Proti neustálému zdražování chleba a mouky protestovali na schůzi obyvatelé Chrudimě 23. srpna.⁴⁷

V roce 1918 se však hnuly ledy politické a kulturní. Rozbouřené Rusko, které při vyjednávání s Rakouskem–Uherskem o míru v Brestu Litevském vyslovalo populární požadavek práva na sebeurčení národů, inspirovalo českou politickou scénu k činu. Čeští zemští i říšští poslanci se usnesli na Tříkrálové deklaraci, ve které byl již znát nárok na samostatnost. Národní a sociální hnutí přibíralo na síle, množily se případy hladových demonstrací, k nimž se přidaly akce nacionálního charakteru.

Také Chrudim se svou obrozeneckou a národní tradicí dávala vědět o svém smýšlení signalizujícím rozchod s Rakousko–Uherskem. Město se přihlásilo k protestu proti ministru zahraničí Czerninovi, jenž ve svém projevu útočil na Masaryka. Na manifestační schůzi Českého svazu 13. dubna byla Chrudim zastoupena Karlem Pippichem. 1. máj byl slaven po celé zemi jako národní svátek. I v Chrudimi se zúčastnilo veřejné schůze v Dělnickém domě přes 2 000 osob, které si vyslechly projev o míru, sebeurčení a požadavcích na zlepšení sociální situace. Následoval manifestační průvod městem, při kterém se nad hlavami účastníků objevovaly transparenty s heslem: Mír, chléb, sebeurčení národů. Národně vyzněla i oslava 50. výročí položení základního kamene Národního divadla v Chrudimi. Ve dnech 13. – 16. května byly uspořádány

⁴⁵ František NESEJT, *Chrudim v posledním roce první světové války*, ChVL 4, 1996, s. 15.

⁴⁶ František NESEJT, *Chrudim v posledním roce první světové války*, ChVL 5, 1996, s. 14.

⁴⁷ Tamtéž, s. 14.

čtyři umělecké večery za účasti místního hudebního spolku Slavoj a Spolku divadelních ochotníků.⁴⁸ Po pražských slavnostech, konaných 16.-17. května, byly národní demonstrace zakázány. Přestože státní orgány neměly dost sil zajistit dodržování zákazu, akce naplánované chrudimskými kulturními představiteli na další dny se nekonalý. Ve vedení výboru pro slavnosti Národního divadla byl Karel Pippich, významná kulturní a politická osobnost města. Tento muž se postavil také do čela nově ustavené místní organizace České státoprávní demokracie. 22. května obecní zastupitelstvo jednomyslně odhlasovalo jmenování spisovatele Aloise Jiráska a Karla Kramáře čestnými měšťany.⁴⁹ Důvodem jmenování byla jejich „účast na Národní přísaze 13. dubna 1918 v Obecním domě v Praze, vyjadřující odhodlání českého národa po samostatném státu“⁵⁰. Jmenováním Jiráska a Kramáře čestnými měšťany se Chrudim otevřeně přihlásila k této myšlence.

V létě 1918 přinášel místní tisk rozhořčené zprávy o připravované přestavbě Rakouska, kterou však veřejnost naprosto odmítla a žádala samostatnost. Padesáté výročí státoprávní deklarace z 22. 8. 1868, v níž čeští poslanci poukazovali na právo českých zemí na svrchovanost, se stalo další příležitostí k volání po nezávislosti. Ve slavnostním projevu zástupců města Chrudimi byla při této příležitosti vzpomenua snaha předchůdců o nezávislost zemí koruny České v deklaraci z roku 1868 a připomenuty byly i fundamentální články z roku 1871, ve kterých byl spatřován příslib realizace státního práva. Reprezentanti Chrudimě se také přihlásili k podpoře Tříkrálové deklarace a k přísaze národa ze 13. dubna tohoto roku. V závěru projevu, jenž se konal 22. srpna 1918 na radnici, byla vyslovena naděje, že „jednotou, jednosvorným úsilím a statečností i vytrvalostí celého národa bude dosažena meta, by šťasten byl národ ve své státní samostatnosti, ve svém státu demokratické svobody a rovnosti, rovného práva a lidskosti, míru a bratrství po celou budoucnost“⁵¹.

5. října se v Hlasech východočeských objevilo oznámení že Německo a Rakousko-Uhersko chce vyjednávat podmínky míru na podkladě Wilsonova čtrnáctibodového programu z ledna 1918. V dalších vydáních Hlasů se však o dalším vývoji politické situace nedočteme. Pravděpodobně zasáhla cenzura a chyběly zprávy o dalších krocích české politické reprezentace. Pozornost byla věnována místním

⁴⁸ Hlasy východočeské, 18. 5. 1918, s. 2.

⁴⁹ František NESEJT, Chrudim v posledním roce první světové války, ChVL 5, 1996, s. 13.

⁵⁰ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 38.

⁵¹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 21. 8. 1918.

událostem a epidemii španělské chřipky, která neblaze postihla i Chrudimsko. Můžeme však nahlédnout i do vnitřního života jedné politické strany (konkrétně místních organizací České státoprávní demokracie v Pardubicích a Chrudimi), ve které se v těchto převratných chvílích už vedly spory. Pardubická odnož byla osočována z nepohotovosti a z toho, že trpěla činovníky – převlékače kabátů, kteří poškozovali celou organizaci. Vnitřní rozbroje ve stranách zpomalovaly zakládání politických výborů, které by umožnily společný postup všech stran.⁵² Okresní národní výbor byl ustaven až 29. října.

Týdeník Chrudimský kraj přinesl informace o generální stávce proti vývozu potravin z Čech, kterého se 14. října zúčastnila i Chrudim. Z podnětu sociální demokracie a místní hospodářské rady byla zorganizována veřejná schůze v Průmyslovém muzeu, které se mělo účastnit veškeré dělnictvo zdejších továren a jejímž výsledkem bylo zformulování rezoluce.⁵³

2. 3. 1 28. říjen aneb oslava vzniku Československa v Chrudimi

Chrudimského rána 28. října 1918 nic nenasvědčovalo tomu, že bude tento den nějak výjimečný. Až po poledni se vše změnilo. Je sporné, jak se obyvatelé Chrudimi o kapitulaci Rakouska–Uherska a vzniku samostatného Československého státu vůbec dozvěděli. Většina pramenů tvrdí, že informace o konci monarchie získali „odpoledne ze zvláštního vydání Východu přípevněného adjunktem Janem Štěrbou na meteorologický sloup u muzea“.⁵⁴ Hlasy východočeské zase mluví o „telefonické zprávě do Chrudimi“⁵⁵, která oznámila tuto skvělou skutečnost. V novinovém článku se ale nehovoří, od koho byl telefonát a kdo zprávu přijal. Je tedy pravděpodobné, že Hlasy přinesly toto nejasné tvrzení proto, aby nemusely přiznat prvenství ve zveřejnění historicky převratné zprávy konkurenčnímu tisku. V následujících odstavcích je uvedeno, jak události 28. října v Chrudimi zaznamenaly místní týdeníky, Hlasy východočeské a Chrudimský kraj.

⁵² Hlasy východočeské, 19. 10. 1918, s. 1.

⁵³ Chrudimský kraj, 19. 10. 1918, s. 1-2.

⁵⁴ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 39.

⁵⁵ Hlasy východočeské, 5. 11. 1918, s. 2.

Zprávy o uznání samostatnosti Československa byly nejprve přijímány s určitou skepsí. Všechny obavy však byly rozptýleny kolem 17. hodiny, kdy přijížděl vlak s chrudimskými obyvateli, kteří pracovali v Pardubicích. Ti vyprávěli, že v Pardubicích jsou strhávány rakouské znaky z budov úřadů a probíhají oslavy samostatnosti. Hloučky lidí, které dosud postávaly na ulicích, se s novými informacemi vydaly směrem k náměstí. Sem, do centra chrudimského života, se ze všech stran valily proudy lidí. Dav začal zpívat hymnu Kde domov můj? a na prsa si připínal stuhy v národních a slovanských barvách. Vojíni zde dlící strhávali rakouské odznaky a zdobili se trikolórami. Na náměstí promluvil státoprávní demokrat Mikyna, který vyzdvihl význam této slavnostní chvíle. Zástupy lidí provolávaly slávu Masarykovi, Wilsonovi, československým legiím a republice. Za zpěvu národních písní se dav z náměstí vydal na průvod městem. Při průchodu ulicemi byly snímány štíty s orlem a házeny do Chrudimky. U divadla pronesl vlasteneckou řeč K. Pippich. Na náměstí nabádali A. Šipka a prof. Kunc chrudimské občany k zachování klidu, aby nedošlo k zdiskreditování této události. Klid měl zabezpečit vznikající Národní výbor, jehož pokyny se občané měli řídit.⁵⁶ Někteří lidé se z průvodu, který až do pozdních hodin oživoval město, vydali do svých domovů, jiní se odebrali do místních hostinců, kde vedli „nadšené řeči a zpívali národní popěvky“.⁵⁷ Oficiální ráz oslavám dodal telegram pražského Národního výboru, došlý o půlnoci.⁵⁸

Přes noc zmizely z ulic rakouské znaky a německé nápisy. I druhý den po vyhlášení samostatnosti Československa vládla ve městě slavnostní nálada. Město bylo vyzdobeno prapory a mnozí se ve svátečním oblečení vydávali do ulic. Všude postávaly skupinky lidí, které rokovaly o událostech. Centrem dění se opět stalo náměstí, kde v 11 hodin promluvil opět A. Šipka a prof. Kunc. Konaly se slavnostní bohoslužby, obchody byly zavřeny a práce v dílnách, továrnách a úřadech zastavena. Někteří lidé však i přes historičnost chvíle do zaměstnání museli. V „práci“ byli i místní političtí činitelé. Od rána se konaly porady politických stran, které měly za cíl zvolit zástupce do okresního Národního výboru. Ještě dopoledne byl v okresním domě ustaven Národní výbor pro okres chrudimský, složený ze členů všech v Chrudimi zastoupených

⁵⁶ Hlasy východočeské, 5. 11. 1918, s. 2.

⁵⁷ Chrudimský kraj, 2. 11. 1918, s. 2.

⁵⁸ Tamtéž

politických stran. Místní odnož tělovýchovné jednoty sokolské zřídila Národní stráž pod vedením M. Kořána.⁵⁹

Ve 14 hodin se konalo setkání členů Národního výboru se zástupci státních úřadů a škol. Byl přečten první zákon, jenž se týkal správy a platnosti zákonů v novém státě, a uznána autorita Národního výboru v Praze a Československé Národní Rady v Paříži. Přítomní byli pověřeni nadále vést svěřené úřady. Pak se společně vydali na Hlavní (dnes Resselovo) náměstí a přidali se k manifestačnímu projevu. Byly vyvěšeny prapory Sokola, spolku Ressel a akademické vlajky. K lidem promluvili zástupci všech politických stran (K. Pippich, F. Borovec, U. Kášek, A. Šustr, Ant. Šipka a prof. Kunc) a po té bylo přečteno svolání Národního výboru v Praze. Prohlášení mělo obrovský ohlas a po té se veliké shromáždění i členové chrudimského Národního výboru vydali opět na slavnostní průvod městem. Šestitisícový dav prošel celým městem a průvod byl zakončen opět na náměstí. Obyvatelé se rozcházeli s výzvami k zachování klidu.⁶⁰

Večer se v chrudimském městském divadle konalo slavnostní divadelní představení. Ve francouzské veselohře *Slečna šafářka* vystoupil i známý český herec a režisér Vendelín Budil, jenž právě v tyto převratné dny hostoval v Chrudimi.⁶¹

Euforie z vytvoření samostatného státu, o kterém snilo několik generací, přetrvávala v chrudimských občanech několik týdnů. 8. listopadu, v den výročí bitvy na Bílé Hoře, se konal ve velké dvoraně Průmyslového muzea Slavnostní hold mládeže chrudimských škol novému československému státu. O dva dny později manifestovalo na náměstí několik tisíc lidí na připomenutí Bílé Hory.⁶² Se svým blahopřáním Národnímu výboru k nově narozenému státu přispěchala i skupina italských zajatců a vystěhovalců z Tridentska.⁶³ Všeobecně byla projevována úcta těm, kteří se o novou republiku zasloužili nejvíce. 27. listopadu byl zvolen čestným měšťanem města Chrudim prezident Republiky T. G. Masaryk.⁶⁴ Ve městě byl dle pokynů zemské komise založen fond pro pozůstalé vdovy a sirotky po padlých československých

⁵⁹ Hlasy východočeské, 5. 11. 1918, s. 2.

⁶⁰ Hlasy východočeské, 5. 11. 1918, s. 2.

⁶¹ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 39.

⁶² Hlasy východočeské, 7. 12. 1918, s. 3.

⁶³ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník Okresního národního výboru v Chrudimi a Nasavrkách – 22. 11. 1918 - s. 2.

⁶⁴ Hlasy východočeské, 14. 12. 1918, s. 1.

legionářích a lidé věnovali i v tak finančně nepříznivé době dary na postavení mohyly padlým legionářům.⁶⁵

Postupně však slavnostní nálada začala ustupovat realitě všedních dnů. Problémy s výživou obyvatelstva přetrvávaly, nutná byla reorganizace správy a úprava měny. Palčivou byla i otázka zaměstnání vojáků vrátivších se z fronty či dělníků ze zbrojovek. Přibližující zima důrazně připomněla problém s dodávkami uhlí a palivového dřeva.

⁶⁵ Hlasý východočeské, 9. 11. 1918, s. 3.

3 SPRÁVA MĚSTA A POLITICKÁ SITUACE

Chrudim se nelišila od jiných měst, řešila obdobné problémy. Musela se vyrovnat s „rakouskou“ minulostí svých politiků a převést úřady správy k novému státnímu aparátu. V přeměně c.a k. úřadů pomáhal obci Národní výbor, jenž vznikl ihned po vyhlášení Československa. Město spravovalo i obecní zastupitelstvo a městská rada. V čele města zůstávali představitelé politických stran, kteří byli zvoleni ještě před válkou. Nyní se měli snažit o to, aby se situace v mladém státě stabilizovala. Na realizaci státní moci, uplatňování státních zákonů, nařízení a norem v regionech dohlížela administrativa, policie či četnictvo a armáda.

3.1 ADMINISTRATIVA

Co se týče administrativního aparátu, převzala ho československá moc v nezměněné podobě od bývalého Předlitavska. Zůstalo dosavadní uspořádání i pravomoci a působení. Zachována byla tři zemská místodržitelství, později byla přejmenována na zemskou správu politickou. I nižší stupeň správy, okresní hejtmanství, zůstal ve své působnosti. Okresní hejtmanství existovala ve všech politických okresech a roku 1919 se přeměnila v okresní správu politickou.¹ Chrudim podléhala zemské politické správě v Praze. Město pokračovalo ve své úloze centra širokého okolí a zůstalo sídlem okresní správy.

Největším problémem státního aparátu se stala všeobecná nedůvěra lidu v tyto instituce. Je to pochopitelné, protože na nejvyšších místech zůstali ti, kteří tam seděli i za monarchie. Autoritu úřadů nepodpořila ani nelehká hospodářská a sociální situace. Obyvatelstvo se bouřilo proti stoupající drahotě a neschopnosti státního aparátu bojovat proti lichvě a keřasům. Na druhé straně správě práci neusnadňovalo ani samo obyvatelstvo. Chápalo totiž nabytou svobodu neomezeně, takže jakékoli zásahy státu například při demonstracích byly přijímány s velkou nevolí a byly přirovnávány k nesvobodě za „Rakouska“.

¹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003, s. 154 - 156.

Při přechodu od c. k. úřadů k novému státnímu aparátu měly republice pomoci národní výbory. Zárodky národních výborů se začínaly konsolidovat po vzoru pražského výboru ve většině obcí v posledních týdnech před převratem. Měly se skládat z pročeskoslovensky smýšlejících členů místních politických stran a zaručovat jejich společný postup. Po vzniku samostatného státu se staly prostředníky mezi obyvatelstvem a úřady. Staré rakousko-uherské úřady zůstávaly i nadále v činnosti, ale vzhledem k pošramocené pověsti bylo třeba najít samosprávnou instituci, která by obnovila důvěru lidu v úřady. Národní výbory, jež měly mít ve svém čele podporovatele české samostatnosti, se zdály být nejlepším řešením. Skutečnost však nebyla tak ideální. Politická scéna v maloměstě či vesnici není příliš početná, takže ve výborech seděli většinou stejní lidé jako v obecním zastupitelstvu sestaveném za monarchie.

3. 1. 1 Okresní národní výbor v Chrudimi

Po vyhlášení samostatnosti se nejvyšším správním orgánem stal Národní výbor v Praze. Slib věrnosti mu složil i Národní výbor pro okres chrudimský, jenž byl ustaven 29. října v dopoledních hodinách. Byl obsazen vždy čtyřmi zástupci z každé politické strany působící v Chrudimi. Ze strany státoprávně-demokratické se do Národního výboru dostali B. Holas, R. Kunc, dr. V. Mikyna a dr. K. Pippich; z agrární F. Borovec, E. Hrdlička, J. Vyskočil a O. Polák; ze sociálně-demokratické V. Kášek, V. Kučera, L. Pilný a A. Šipka; a z České strany socialistické B. Prokop, V. Schejbal, A. Šustr a V. Urválek. Předsednictvím byl pověřen K. Pippich, místopředsedy se stali V. Kášek a F. Borovec, zapisovatelem A. Šustr, jednatelem R. Kunc a A. Šustr a výkonným činovníkem B. Holas.² Kancelář výboru sídlila v prvním poschodí Krajského soudu.

Později byl počet členů z jedné strany rozmnožen na šest, takže Okresní národní výbor měl ještě se zástupcem Sokolstva celkem 25 členů. Samostatné národní výbory vznikly v Nasavrkách a Hlinsku.³

Výbor ihned začal vykonávat svoji činnost. Vyzval starosty všech obcí okresu, aby vyvěsili plakáty o vzniku samostatného státu, svolali zasedání a vyhlásili na něm první zákon. Ode všech úředníků měli přijmout slib, že uznávají Československo a podřizují se národnímu výboru. Národní výbor koordinoval zásobovací a podpůrné

² Hlasy východočeské, 9. 11. 1918, s. 2.

³ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník Okresního národního výboru v Chrudimi a Nasavrkách (dále jen Věstník) – 24. 12. 1918 - s. 2.

akce, vyhlašoval nové zákony a stal se jakýmsi dohlížitelem nad všemi oblastmi obecního života. Měl za úkol probudit v lidech zapomenutou důvěru ve státní aparát, ale chopil se i role zásobovací, podpůrné apod..⁴

S postupujícím časem se ozvali i první nespokojenci, kterým připadalo, že slibované změny se nedějí dostatečně rychle. Kritice se nevyhnul ani chrudimský Okresní národní výbor. 16. listopadu byla v Hlasech východočeských uveřejněna námitka, že Národní výbor chrudimský byl ustaven narychlo a jen domluvou mezi předáky jednotlivých stran. Jelikož nebyli při volbě všichni členové všech stran, je vysloven požadavek, aby volba byla opakována. Každá strana by měla svolat schůzi svého členstva, na které by byli zvoleni zástupci do Národního výboru. Změnit by se mělo i početní zastoupení v Národním výboru, které by mělo být založeno na poměrnosti podle počtu členů stran. Autorům článku to připadá spravedlivější než nynější zastoupení každé strany čtyřmi členy.⁵ Karel Pippich, který stál v čele Národního výboru, v tomtéž listu odpovídá smířlivě, ale trvá na tom, že při volbě vše proběhlo v pořádku. Výbor byl utvořen na základě „naprosté parity stran, jako jediné v tu chvíli vhodné základně pro součinnost“.⁶

Komplikovaný byl vztah národních výborů s původními správními institucemi. Členové nového samosprávného orgánu českého cítili určité právo nadřazenosti nad dřívějšími úřady. Národní výbor v Praze je však brzy vyvedl z omylu. Chrudimskému výboru vysvětlil, že má pracovat v souladu s okresním hejtmanstvím a že jeho funkce je pouze kontrolní a poradní. Má se soustředit pouze na to, aby lid získal ztracenou důvěru k správním úřadům, a omezit se na činnost pomocnou.⁷

Nakonec se stát k výborům zachoval docela macešsky a v prosinci 1918 je zrušil. Jejich činnost převzaly nové místní a okresní správní úřady. 20. prosince byla ukončeno působení výboru v Chrudimi. Státní aparát to odůvodňoval tím, že Československo je nyní „všemi náležitostmi právně organizovaného státu vybaveno“.⁸ Přestaly mimořádné poměry a Československo je schopno svou státní správou vyplnit „všechny úkoly

⁴ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 2.

⁵ Hlasy východočeské, 16. 11. 1918, s. 2.

⁶ Tamtéž, 30. 11. 1918, s. 2.

⁷ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 22. 11. 1918 – s. 3.

⁸ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 24. 12. 1918 - s. 10.

mladého státu a zaručit klidný rozvoj událostí“.⁹ Je jasné, že stát chtěl mít státní správu plně pod kontrolou a nemohl udržovat při životě jiné aparáty.

Členové výborů se pochopitelně cítili trochu zneužití a podvedeni. Vykonalí těžkou práci, když pomáhali zajišťovat bezpečnost a přetvářet samosprávu. Poukazovali na to, že lid stále v původní úřady nemá mnoho důvěry. Zrušení výborů však nezabránili. Alespoň vytvořili Politický výbor všenárodní, který měl dokončit akce Okresního národního výboru.¹⁰

3. 1. 2 Obecní zastupitelstvo a městská rada

Vedle národního výboru spravovali obec volení zástupci městské obce a jim podřízené výkonné úřednictvo. V čele městské obce stáli starosta, městská rada a obecní zastupitelstvo, kteří byli voleni vždy po čtyřech letech.

Obecní zastupitelstvo byl orgán volený přímo občany, realizující samostatnou působnost obce. Rozhodoval o důležitých otázkách obce a vydával obecní vyhlášky, jež byly v souladu se zákony státu. Do kompetence zastupitelstva spadalo: udělování měšťanského, později domovského práva, vypisování výše dávek a způsob jejich výběru, schvalování rozpočtů, úpravy platů správních zaměstnanců, atd..¹¹

Obecní zastupitelstvo zřizovalo pro lepší zvládnutí správy města tzv. odbory či komise, které pověřovalo speciálními úkoly. V čele odboru stál referent, který býval obvykle členem městské rady. Členy odboru se stávali členové zastupitelstva nebo znalci. Typické byly odbory policejní, finanční, právní, venkovského hospodaření, cihelní a pivovarní, zádušní a školní a stavební. Obvyklými se staly komise sociální, chudinská, divadelní, zdravotní a vodárenská, které plnily dlouhodobější úkoly. Dočasný účel měly například komise pro stavbu obecních budov, železniční nebo ubytovací. Komise se skládala z 5 – 9 členů, výjimkou byla komise sociální, která měla až 20 členů. Pro svou činnost si mohly sestavovat jednací řády.¹²

Městská správa měla své zastoupení i v kuratoriích, správních výborech pečujících o nějaký ústav. V Chrudimi zástupci městské správy byli členy kuratoria Městského dívčího lycea, Okresní hospodyňské školy, Průmyslového muzea, dětských

⁹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 24. 12. 1918 - s. 11.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 2. 8. 1919.

¹² Tamtéž

jeslí, Střední hospodářské školy, Zahradnické školy a Zimní hospodářské školy. Obecní zastupitelstvo dále zvolilo ze svého středu 5 členů revizní a skontrovní¹³ komise, 5 knihovních důvěrníků, právní zástupce obce, členy smírčího a narovnačího soudu, delegáty starosty na samotách, disciplinární komisi a vrchní správu nemocnice.¹⁴

Členové obecního výboru či zastupitelství byli do konce 1. světové války voleni ve třech sborech po dvanácti a pro každý sbor byly vybráni čtyři náhradníci.¹⁵ Po vzniku samostatného Československa sbory nahradily volební skupiny, které tvořily jednotlivé politické strany.¹⁶

Výkonným orgánem města, voleným obecním zastupitelstvem, byla městská rada. Ze členů obecního zastupitelstva byl zvolen starosta a jeho náměstek, dále 10-12 radních, z nichž každý (i starosta) řídil nějaký referát či odbor. Městská rada se scházela podle potřeby 2 – 4x v měsíci, obecní zastupitelstvo 1 – 2x. U obou fungoval jako zapisovatel s poradním hlasem ředitel městského úřadu, případně mohl být přizván i jiný vedoucí městský úředník.¹⁷

3. 1. 3 Správa města po vzniku Československa

Obecní zastupitelstvo města Chrudim zůstávalo i po vzniku nového státu v nezměněné sestavě. Zastupitelé byli naposledy voleni v roce 1912, později se volby z důvodů válečných nekonaly. Do voleb obecního výboru (zastupitelstva) v červnu 1912 vstupovaly politické organizace společně. S kandidátní listinou spojených politických sdružení (Sdružení pokrokové samosprávy obecní, Sdružení gážístů a Občanský klub) nebyla spokojena místní odbočka sociální demokracie a část živnostenstva. Zástupci těchto asociací sestavili opoziční kandidátní listinu, ale vítězství kandidátů spojených stran zabránit nedokázali. Starostenský úřad zastával již od roku 1906 JUDr. František Wagner. Jeho pravou rukou byl advokát Karel Pippich.¹⁸

Brzy po vyhlášení samostatnosti, 30. října, se konalo v 15 hodin zvláštní zasedání obecního zastupitelstva. Úřadující náměstek JUDr. Pippich v něm pohovořil o

¹³ Komise kontrolovala stav pokladny, zjišťovala pokladní hotovost.

¹⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 2. 8. 1919.

¹⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 10. 1918.

¹⁶ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 2. 8. 1919.

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Hlasy východočeské, 27. 6. 1912, s. 2.

památných událostech dneška a pronesl slib věrnosti státu: „ (...) vítající nový stát československý slibme, že budeme konati povinnosti svoje dle přání Národního výboru prozatím dle dosavadních zákonů v oddanosti i obětavosti k velkým úkolům, jež nás očekávají v novém svobodném státě našem“.¹⁹ Zasedání poznamenala ještě jedna, pro město významná, událost. Dosavadní starosta F. Wagner oznámil prostřednictvím svého náměstka K. Pippicha, že se vzdává po dvanácti letech ze zdravotních důvodů funkce.²⁰ Lze jen těžko soudit, zda odstoupil opravdu ze zdravotních důvodů či proto, že byl spjat s dobou monarchie. Dlužno říci, že Wagner se již od 21. srpna 1918 nechával zastupovat ve své funkci Pippichem, protože onemocněl.²¹ Takže pravděpodobné je, že Wagnera vedly k rezignaci jak důvody zdravotní, tak i snaha představitelů obce udělat za „rakouskou“ minulostí tlustou čáru. Přestože Wagner nebyl za svého působení nijak zvlášť horlivým zastáncem Rakouska-Uherska, nyní, v nové době, byly změny žádoucí.

František Wagner se narodil v roce 1851 v Bavorově u Vodňan. Vystudoval právnickou fakultu a od roku 1880 pracoval jako koncipient v advokátní kanceláři JUDr. Machka v Chrudimi. Zde si také o pět let později otevřel vlastní advokátní praxi, kterou vedl až do své smrti v roce 1931. František Wagner byl významným představitelem chrudimského veřejného života a dlouholetým členem zastupitelstva a městské rady. Od roku 1906 až do 30. října 1918 působil jako starosta Chrudimi.²² Během své činnosti se zasloužil o všeobecný rozvoj města. Byl v čele kuratorií několika škol, takže napomáhal při jejich reorganizaci. Dbal na modernizaci města. Za jeho působení došlo k rekonstrukci vodovodu, částečné regulaci Chrudimky, předlažbě silničních tahů, restauraci chrámu sv. Michaela, zbudování sirotčince a městských jeslí a zasloužil se o spoustu dalších, pro Chrudim prospěšných projektů. Byl členem i okresních úřadů a za svou práci byl panovníkem odměněn rytířským řádem Železné koruny III. třídy. V roce 1917 ocenilo jeho činnost i obecní zastupitelstvo a jmenovalo ho čestným chrudimským měšťanem.²³

Jeho rezignace byla tedy 30. října 1918 hlasováním obecního zastupitelstva přijata (proti byl pouze JUC. Khom). Na své místo náměstka starosty rezignoval i K. Pippich, který se s ohledem na svůj věk a na čestnou funkci předsedy Okresního národního

¹⁹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 10. 1918.

²⁰ Tamtéž

²¹ Tamtéž

²² Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 263.

²³ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 22. 1. 1917.

výboru nemohl práci v obecním zastupitelstvu plně věnovat.²⁴ Po přijetí i této rezignace se přistoupilo k volbě starosty nového, prozatímního. Do čela města byl zvolen JUDr. August Vodička.²⁵ Ve své funkci setrval přibližně jeden rok, další starosta byl vybrán na základě výsledků obecních voleb.

O A. Vodičkovi²⁶ by se dalo tvrdit, že je starousedlík, protože v Chrudimi žil již třicet let. Byl demokratického smýšlení a členem Sokola, takže plně vyhovoval dobovým vlasteneckým náladám. Pocházel z Jičína, kde se narodil v roce 1856. Vystudoval práva a od roku 1889 působil jako koncipient advokátní kanceláře Jakuba Sachsla v Chrudimi. Brzy si zde zřídil svou samostatnou kancelář. Do veřejně-politického života vstoupil v roce 1891, kdy byl zvolen do obecního zastupitelstva. Vodička byl nejen schopným advokátem, ale seděl i v čele řídicích orgánů několika hospodářských podniků. Byl náměstkem předsedy chrudimského lihovaru a člen správní rady cukrovaru v Hrochově Týnci. Byl také předsedou chrudimské občanské záložny, působil jako externí profesor Obchodní akademie, Hospodářské školy a školy zahradnické.²⁷

Obecní zastupitelstvo muselo čelit závažným problémům doby: lichvě, špatnému zásobování, drahotě, ... Toto dědictví války kladlo na představitele obce nemalé nároky, situaci také ztěžovalo nadměrné očekávání obyvatelstva. Lidé doufali, že vysvobozením z rakouského područí všechny problémy a těžkosti zmizí jako mávnutím kouzelného proutku. Představy obyvatelstva se nenaplnily, a proto se množily stížnosti na úředníky i starosty. Byli obviňováni z nešvarů – pozůstatků rakouské samosprávy, především z protekcionismu, korupce a byrokratismu. Občané zapomínali na to, že mladá republika a její představitelé se teprve učí stát na vlastních nohou.

²⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 10. 1918.

²⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 10. 1918.

²⁶ Jméno A. Vodičky se stalo v době jeho působení ve funkci starosty vhodným objektem k silvestrovským vtipům. V povánoční době roku 1918 byla přerušena ve městě dodávka vody a lid se baval průpovídkou: „Vodičku jsme získali a vodu ztratili“.

²⁷ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 257.

3.2 BEZPEČNOST

Nezbytnou součástí státní správy byly bezpečnostní složky – policie či četnictvo a vojsko. Policejní složky měly za úkol udržovat klid v zemi, dbát na dodržování jejích zákonů a zajišťovat vnitřní bezpečnost. Ochranu země před vnějším nepřítelem měla v popisu práce armáda. Většina dospělých mužů měla za sebou vojenskou zkušenost a především v počátcích nového státu se bývalí vojáci snažili podílet na ochraně republiky. Vznikaly různá paramilitární sdružení, vojenské prvky obsahoval program Sokola či katolické tělovýchovné organizace Orel. Stát tyto skupiny nepodporoval, protože by se mohly vymknout kontrole a zavést zemi v nejhorším případě k občanské válce.²⁸

Po vyhlášení samostatnosti se bezpečnostní služby v Chrudimi ujal M. Kořán, člen Sokola. Ve větších obcích okresu byla zřízena Národní stráž, která měla pomáhat četnictvu udržovat pořádek. Na tuto výpomoc bylo v Chrudimi potřeba asi 200 lidí. Do řad Stráže měli vstupovat především Sokolové, hasiči a dělnictvo, ale dobrovolnosti se meze nekladly. Člen Stráže sloužil asi čtyři hodiny týdně. Měl dbát na klid, předcházet výtržnostem a jinak dohlížet na bezkonfliktní přechod Chrudimě do samostatného státu.²⁹ Někdy se stávalo, že „strážníci“ překročili své pravomoci a například zabavovali na nádražích pod rukou koupené potraviny. Tato činnost vyvolávala u obyvatelstva vlnu nevole,³⁰ protože spadala do kompetence hospodářské rady a Národní stráž se měla soustředit pouze na policejní a bezpečnostní službu.

V Chrudimi krátce existovala i vojenská stráž národní. Byla rozpuštěna, když její mužstvo bylo odvoláno k náhradním tělesům a ke službě. Občanská stráž a veškerá občanská pomocná bezpečnostní opatření byla vzhledem k panujícímu pořádku koncem roku 1918 také zrušena. Starost o klidný spánek občanů byla plně přenesena na obvyklé bezpečnostní složky.³¹

²⁸ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003, s. 160.

²⁹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 6.

³⁰ Hlasy východočeské, 23. 11. 1918, s. 2.

³¹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 24. 12. 1918 - s. 11.

3. 2. 1 Četnictvo a policie

Policie a četnictvo se staralo o vnitřní bezpečnost státu. Nová státní moc převzala četnickou a policejní instituci a organizaci z dob monarchie v nezměněné podobě. Mohlo to být a také to bylo problematické. Policejní aparát, zatížený rakousko-uherskou minulostí, byl nenáviděn a obyvatelstvo jím pohrdalo. Přesto republika neměla v danou chvíli jinou možnost. Zvláště prorakousky zatížení četníci a policisté byli převeleni či propuštěni. Na uvolněná místa byli dosazeni lidé oddaní Československu, zejména z řad vojáků či legionářů. Stavy policejních složek se postupně zvyšovaly, protože obce se chtěly vyhnout používání vojenských asistencí v problémových situacích. Místní četnické a policejní stanice nebyly podřízeny obci, ale okresnímu velitelství. Obce však mohly požádat a jejich bezpečnostní asistenci.³²

O bezpečnost se v Chrudimi starali policejní strážníci, kteří vykonávali službu náležející do pravomoci obce, ale podléhali policejnímu velitelství. Četnictvo působilo především na „venkově“. Chrudimský policejní sbor se v letech 1919 –1921 skládal z patnácti až šestnácti mužů. Téměř polovina z nich byla ve věku nad padesát let. Policejní referent Čeněk Novák se snažil omladit policejní sbor, reorganizovat jeho činnost a zvýšit mužům v policejní uniformě služební znalosti účastí na různých kurzech.³³

V kompetenci policejního úřadu bylo ukládání pokut, prohlídky hostinců za účelem dopadení podezřelých osob a odhalování provozování hazardních her a obchůzky, které měly za cíl lapit a zjistit „cikány a jiné podezřelé osoby“³⁴. Místní povaleči, tuláci z jiných obvodů i hledané osoby se v Chrudimi koncentrovaly v prostorách cihelny. Několikrát zde byla přistižena skupina mladistvých hrajících karty. Jednou z hlavních činností policie byl i dozor v obecní věznici. Nejčastějším prohřeškem, za který s člověk vysloužil pobyt ve vězení, byla krádež a potulka. Několik osob zde přes noc pobývalo i dobrovolně. Například v roce 1919 sem byly dodány 93 osoby. Z nich 24 pro majetkové delikty, 5 pro žebrotu, 17 pro opilství a výtržnost, 26 pro potulku, 21 z jiných příčin a 35 na dobrovolný nocleh. V krušné poválečné době byly prohřešky proti zákonu na denním pořádku. Těživá sociální situace, neustávající

³² Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003, s. 160 - 163.

³³ SOkA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1279 – Stručný výtah o činnosti policej. oddělení 1919 - 1922.

³⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919.

drahota potravin, šatstva či otopu dohnala některé lidi ke krádežím.³⁵ V námi sledovaných letech se počet zadržených osob ročně vždy několikanásobně zvyšoval. Se zlepšením zásobování potravinami v roce 1921 souvisel úbytek majetkových deliktů.³⁶

V době zrání zemědělských plodin bývala zřizována speciální polní policie, která měla chránit úrodu před četnými krádežemi a polními pychy. V době žní byla městská policie povolána k polním hlídkám i asistenci při sklizni.³⁷

Policejní strážníci dozírali také na bezpečnost ulic, hlásili závady na mostech lávkách a chodnících. Dozírali, aby se lidé nekoupali na zakázaných místech a aby majitelé domů v zimě čistili chodníky od sněhu a při náledí ho sypali pískem. Hlídali, aby nebyly „pohazovány pecky, slupky a různé odpadky po chodnících“.³⁸ Policejní asistence byla přivolávána i na pomoc při nehodách či přírodních kalamitách (např. při záplavách). Dále dozírala na trzích, kde zasahovala proti lichvářům, při frontách u řezníků, při prodeji ryb o Vánocích či při odejímání vyživovacích příspěvků. Z válečných dob přetrvala povinnost policejní kanceláře vést klasifikační seznamy koní, policejní strážníci také stále vedli agendu žňové komise a pořizovali soupisy osevu, hnojení, atd. Policejní kancelář vedla dozor nad činností ponocného, který konal pochůzkovou službu, dbal na dodržování nočního klidu, kontroloval hodiny na spořitelně a záložně, atd.. Kanceláři byla přidělena i agenda veřejného osvětlování, jež kupříkladu řídila způsob a rozsah osvětlování v každém měsíci. Policie dohlížela nad vybíráním pivní dávky, dávky ze zábav a státní spotřební daně z masa a obratu. Od září 1919 spadala pod správu policejní kanceláře i činnost bytové komise, která zabírala neobydlené byty a přidělovala je potřebným.³⁹

Policie měla široké pole působnosti a také mnoho povinností. Strážníci byli zároveň úředníci, kteří dohlíželi na vybírání dávek a spravovali různé komise. Jejich práce nebyla jednoduchá, pracovali přes padesát hodin týdně a měli nárok jen na jeden den volna. V poválečné době se museli potýkat nejen s krádežemi, lichvou, potulkou a dalšími delikty, ale i s nedůvěrou a někdy i nepřátelstvím okolí. Lidé jen pomalu zapomínali na jejich sepjetí s rakousko-uherskou minulostí.

³⁵ Viz kapitola 4. 6

³⁶ V roce 1921 bylo ze 194 osob zadrženo pouze 27 pro krádež, ale nemalý počet dočasných obyvatel věznice tvořilo 64 zadržených pro potulku a 32 pro opilství a výtržnosti.

³⁷ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919 – s.1.

³⁸ Tamtéž, s. 2.

³⁹ Tamtéž, s. 3.

3. 2. 2 Vojsko

Místní vojenské velitelství a domobrana po vzniku československého státu dobrovolně vstoupily do služeb Národního výboru. Některé vojenské úkony vykonávali i místní Sokolové. Přítomní vojíni nadále zůstali na svých místech a čekali na rozkazy. Vojíni i zběhové se beztrešně měli přihlásit na místním velitelství a pomáhat při udržování pořádku.⁴⁰ Určitě se ale našli i tací, kteří se po vyhlášení samostatnosti s radostí vydali do svých domovů. Vracející se vojíni se museli podrobit lékařské prohlídce, zaměřené na nakažlivé nemoci.⁴¹

Zajatci měli setrvat na svých místech do okamžiku, kdy hospodářské a dopravní poměry dovolí, aby se mohli navrátit do své vlasti. Zaměstnavatelé jim měli poskytnout plat, ošacení, dobré zacházení a pokud možno i výživu. V prosinci 1918 začali být domů dopravováni Poláci, ostatní byli shromažďováni v soustředovacích táborech, z nichž nejbližší byl ruský tábor v Chocni. Na svých místech mohli zůstat bývalí zajatci zaměstnaní v zemědělství.⁴²

Někteří vojáci zůstávali v Chrudimi i několik měsíců po válce. Podíleli se na rekvizicích brambor a obilí a působili v odvodové komisi. Vojáci podléhali posádkovému velitelství v Pardubicích. Nadále zde fungoval i vojenský lazaret, který postupně uvolňoval místnosti veřejných budov, především škol. Náklady na opravu poškozených budov, ve kterých byla umístěna záložní nemocnice, se vyšplhaly do výše 1,5 miliónu korun. Měla je zaplatit státní vojenská správa rakouského soustátí, brzy však bylo jasné, že se Chrudim pravděpodobně žádného odškodnění nedočká.⁴³

Jako kompenzace státu za neumístění župního sídla v Chrudimi mělo být ve městě zřízeno vojenské skladiště oděvů. V květnu 1920 slíbili chrudimské delegaci podporu v této věci ministr národní obrany Klofáč⁴⁴ a v červnu téhož roku při návštěvě Chrudimi prezident Masaryk. Vojenská úschovna měla městu přinést stálou vojenskou posádku a především pracovní příležitosti místním občanům. V květnu 1920 bylo výnosem

⁴⁰ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 3.

⁴¹ Hlasy východočeské, 14. 3. 1919, s. 3.

⁴² SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 5.

⁴³ SOkA Chrudim – fond města – karton 197– inv. č. 1285.

⁴⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 8. 5. 1920.

potvrzeno přemístění úschovny z Prahy do Chrudimi.⁴⁵ Chrudim se hned pustila do horlivých příprav. Chtěla pro vojenské skladiště využít šestnáct baráků chrudimského vojenského lazaretu. Vojenská nemocnice měla být přemístěna a v budovách a přilehlých pozemcích měly proběhnout adaptační práce (zamřížování oken, ...). Tyto prostory by však nestačily, a proto obec koupila několik vojenských baráků z Německého Brodu a poskytla restaurační budovu Na Sklepích. Všechny útraty hradila obec, z této příčiny si vypůjčila u banky Slavie. Na své náklady měla také zřídit vlečnou kolej od místního nádraží a zavést do budovy elektrické osvětlení a vodu. V neposlední řadě měla také obstarat ubytování čtyřiceti důstojníků a 400 mužů. Vojáci následně byli ubytováni ve čtyřech nově postavených dvoupatrových domech.⁴⁶

V listopadu 1922 zjistila deputace zástupců obce v Praze, že otázka vybudování vojenského skladiště v Chrudimi byla odsunuta do pozadí pro nedostatek finančních prostředků. V Chrudimi nebyly vhodné místnosti, neexistovalo železniční spojení úschovny s místní dráhou, a proto bylo pro ministerstvo národní obrany finančně výhodnější přemístit skladiště do Brna. Veškerá snaha města tak přišla vniveč, obec na přípravu vynaložila přes 661 000 korun, které nyní i s úroky vymáhala na ministerstvu národní obrany. Hořkou pachůť mělo i ubytování vojenských gážistů v nouzových domech, které se nyní jeví v novém světle. Bylo chápáno jako snaha ulehčit velkým městům od bytové tísně umístěním vojenských osob ve městech venkovských na úkor civilního obyvatelstva.⁴⁷

3.3 POLITICKÉ STRANY

V době předválečné a válečné se národní otázka stala rozhodující a překryla jiné ideologické spory mezi politickými stranami. Nacionální a vlastenecké projevy vrcholily během války a přenesly se i do poválečných programů jednotlivých politických stran. Tíživá situace společnosti se odrazila ve všech stranách vyslovením požadavků sociálních. Politické strany v období první republiky nebyly nijak právně zakotveny, ale lidé je spíše obecně uznávali za reprezentanty různých zájmů a postojů. Existence organizací různých stran ve městech měla odrážet sociální a národnostní složení obyvatelstva a jeho ideové preference. V Chrudimi tomu tak docela nebylo.

⁴⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 19. 6. 1920.

⁴⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 197– inv. č. 1285.

⁴⁷ Tamtéž

Po vzniku Československa se politická struktura z období monarchie příliš nezměnila i vliv politických stran v jednotlivých oblastech chrudimského okresu nebyl vcelku otřesen. V regionu převládalo české obyvatelstvo, takže národnostní či náboženské kritérium výběru strany zde nefungovalo. Pohnutkou k členství či k sympatiím k určitému politickému sdružení se stalo především sociální postavení obyvatelstva. Vedle toho však měli značnou váhu při rozhodování budoucích voličů osobnosti stojící v čele místních organizací politických stran. Nejpočetnější vrstvou chrudimského obyvatelstva byli dělníci, protože se ve městě koncentrovala průmyslová výroba Chrudimska. V Chrudimi, jakožto ve správním centru oblasti, existovalo i mnoho úřadů, které zaměstnávaly nemalý počet úředníků. Velký počet škol zajišťoval přítomnost učitelů a další inteligence, tato vrstva však nebyla tak početná. Měšťané, chápeme je jako živnostníky v různých odvětvích malovýroby a maloobchodech, tvořili nezanedbatelnou vrstvu chrudimského obyvatelstva. Rolníků byl jen malý počet.⁴⁸

V Chrudimi před obecními volbami v červnu 1919 oficiálně existovalo několik místních organizací politických stran. Organizace Československé strany národně demokratické (do roku 1919 Státoprávní demokracie, jež vznikla sloučením několika dříve působících stran – pohltila např. mladočechy, staročechy, stranu státoprávně pokrokovou, část strany realistické) byla založena v posledním roce války.⁴⁹ V novém státě chtěla být stranou celého národa, nehájit požadavky jednotlivých stavů, ale prosazovat rovnost životních podmínek pro všechny.⁵⁰ Později se z ní vytvořila strana průmyslu a finančního kapitálu. Členskou základnu tvořili nejen obchodníci či vysocí úředníci, ale její nacionální charakter vyvolával odezvu i u inteligence. Národní demokracii preferovala i část drobných obchodníků a živnostníků. V prvních letech existence Československa totiž neexistovala politická strana, která by jim nabídla vyhovující hospodářský program.⁵¹ Ztotožňovali se tedy především s nacionálním programem národních demokratů i socialistických stran.⁵² Národní demokracie zde tedy

⁴⁸ Jaromír BEČKA, Politický vývoj Chrudimska v letech 1918-1925, FF UK Praha 1985, s. 34.

⁴⁹ Hlasy východočeské, 24. 4. 1918, s.1.

⁵⁰ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu II. 1919*, Praha 1991, s. 520.

⁵¹ Jaromír BEČKA, c. d., s. 35.

⁵² Národní demokracie představovala jakousi protiváhu sociální demokracie, která byla podporována především dělníky. Zdejší obchodníci se k národní demokracii klonili i kvůli osobnosti Karla Pippicha. Postupně se však národní demokracie stále více projevovala jako strana velkého průmyslu a strojové výroby, která konkurovala malým živnostníkům lacinějším zbožím. Odvrat od strany zapříčinil i národní demokrat a ministr financí Alois Rašín, který byl ztělesněním uvalování břemen na živnostníky. Živnostníci se časem odklonili i od socialistických stran. Ty, aby si udržely vliv na dělnictvo, zakládaly

měla poměrně silnou členskou základnu (v březnu 1919 měla místní organizace 1 141 členů).⁵³ Zásahu na tom měly i výrazné osobnosti města, stojící v čele strany. Nejvýznamnějším představitelem strany byl JUDr. Karel Pippich, který však do nového obecního zastupitelstva nekandidoval. Předními členy strany byli nejen advokáti, ale především učitelé místních škol, s Bohuslavem Holasem v čele. Na kandidátce se objevil i soudní rada, sochař, stavitel, hostinský, atd..⁵⁴

Rostoucí podporu pociťovala nejsilnější sociálně reformní strana Československá sociálně demokratická strana dělnická. (Pravicová frakce, reprezentovaná poslanci F. Modráčkem a J. Hudcem, v březnu 1919 požadovala vyloučení levice ze strany. K tomu však nedošlo, a proto se odtrhla sama a vytvořila 7. 4. 1919 Socialistickou stranu československého lidu pracujících, tzv. Modráčkovci. Do obecních voleb vzhledem k novosti tato strana nezasáhla.) Místní organizace sociální demokracie byla založena v roce 1901.⁵⁵ Byla nejvlivnější stranou reprezentující dělníky. V Chrudimi se prací v továrnách, výrobních a zemědělských podnicích živila velká část obyvatelstva. Sociální požadavky strany zde tedy nacházely značnou odezvu. Díky demonstrativnímu vystupování proti drahotě a špatnému zásobování získala strana svůj vliv i na venkově. V čele chrudimské sociální demokracie stál Václav Kášek. Na kandidátní listině se dále objevila jména místních úředníků, řemeslníků a dělníků (soustružník kovů, truhlářský mistr, obuvník,...).⁵⁶

Nacionálně-sociální program Československé strany socialistické (od října 1926 Československá strana národně socialistická) oslovil chrudimské obyvatelstvo již poněkud méně. Vznikla jako opoziční strana vůči sociální demokracii. Nebyla stranou ryze dělnickou, soustředila svou pozornost také na střední vrstvy. Mezi její sympatizanty patřili drobní živnostníci a obchodníci, drobní zemědělci, ale i úředníci, inteligence či dělníci.⁵⁷ Různorodé sociální složení způsobovalo jistou nejednotnost, rozháranost a nestabilitu strany. V čele chrudimské organizace stál Josef Vaněk, zahradní architekt, nakladatel a redaktor. V roce 1910 převzal v Chrudimi redakci časopisu Zahrada a zřídil si zde kancelář pro zakládání a projektování zahrad. Pořádal

spotřební konzumní družstva, jež ohrožovala existenci maloobchodníků. Roztříštěnost a nespokojenost s programy politických stran přivedla živnostníky k vytvoření vlastní politické strany. Organizace Československé živnostensko-obchodnické strany v Chrudimi vznikla 30. 1. 1920 a zapříčinila oslabení místní národní demokracie.

⁵³ Hlasy východočeské, 14. 3. 1919, s. 2.

⁵⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1281 – kandidátní listiny.

⁵⁵ Jaromír BEČKA, c. d., s. 34.

⁵⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1281 – kandidátní listiny.

⁵⁷ Jaromír BEČKA, c. d., s. 35.

množství přednášek a kurzů, vydal desítky odborných publikací.⁵⁸ Na kandidátní listině bychom našli občany s různými zaměstnáními. Objevuje se zde typograf, naddozorce vězňů i profesor gymnázia.⁵⁹

Republikánskou stranu československého venkova (do dubna 1919 Česká strana agrární), orientující se v první řadě na zájmy zemědělců, podporovaly především venkovské oblasti náležející do chrudimského regionu. Strana se snažila proniknout do všech vrstev obyvatelstva, a proto ve svém programu vyslovovala vedle požadavků zemědělského obyvatelstva i požadavky celonárodní. Přímou v Chrudimi, kde nebydlelo mnoho lidí žijících se zemědělstvím, příliš stoupenců nezískala. V čele místní organizace stál rolník Alois Beran.⁶⁰

Československá strana lidová (na 1. sjezdu strany 26. ledna 1919 došlo ke sjednocení většiny českých katolických proudů) neměla v Chrudimi mnoho příznivců, což souviselo se všeobecným odmítáním katolicství, které bylo spojováno se zatracovanými Habsburky. Protiklerikální vlna (v té době byly například ze škol odstraňovány kříže) byla způsobená národní tradicí spojenou s bojem proti katolicismu. Katolicství bylo oslabeno i vnitřními rozkoly, protože se reformisté z řad nižšího kléru postavili proti církevní hierarchii. Vznikaly nové církve,⁶¹ které tříštily vliv jediné strany náboženského charakteru. Strana lidová nebyla stranou vyhraněnou národnostně či sociálně a postupně se stala stranou středu.⁶² Chrudimskou tvář lidovců byl arciděkan Karel Mikulecký.⁶³ Nebyl jen církevním hodnostářem, působil také v četných dobročinných, podpůrných a sociálních spolcích a sdruženích. Jako výborný zpěvák byl vítaným členem pěveckých spolků, vystupoval především ve Slavoji.⁶⁴

3.4 VOLBY

Československý volební řád zaručoval volební právo všeobecné, rovné, přímé a tajné. Zahrnoval také nezkrácené aktivní a pasivní právo žen. Volební právo nenáleželo právnickým osobám a korporacím a mělo být uplatňováno bez privilegií honoracím a vyšším poplatníkům. Oprávnění volit bylo osobní, to znamená, že člověk se musel

⁵⁸ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 251.

⁵⁹ SOKA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1281 – kandidátní listiny.

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ V roce 1920 vznikla Církev československá.

⁶² Jaromír BEČKA, c. d., s. 35.

⁶³ SOKA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1281 – kandidátní listiny.

⁶⁴ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 141.

osobně účastnit voleb a nemohl poskytnout svou plnou moc nějakému zástupci.⁶⁵ Volby byly přímé, rovné a tajné. Voličem se stal občan Československé republiky, nejméně jednadvacetiletý, který se zdržoval alespoň tři měsíce v obci. Pasivní volební právo měl člověk ve věku 26 let a pobývajícím v obci nejméně jeden rok.⁶⁶

3. 4. 1 Obecní volby

Volby do obecního zastupitelstva v červnu roku 1919 byly prvními svobodnými volbami nového státu a fungovaly i jako měřítko politických poměrů v zemi vůbec. Politické strany získávaly voliče a prezentovaly svůj program na veřejných schůzích a táborech lidu.

Národní demokracie, jež se představovala jako strana všeho lidu a všech stavů, prosazovala změnu a zavedení pořádku ve veřejných úřadech. Zastávala se také obchodníků a živnostníků, kteří byli ohroženi z jedné strany velkokapitálem, z druhé strany požadavky dělnickými.⁶⁷

Zájmy dělníků, pracujících v průmyslu i v zemědělství, hájili ve svém programu sociální demokraté. Slibovali velké sociální reformy, potlačení lichvy a zlepšení zásobování. Socialisté se také zavazovali ke zlepšení sociální situace svých voličů, avšak tato přeměna měla jít „cestou klidného vývoje.“⁶⁸

Agrárníci zaměřili svou pozornost na drobné zemědělce a zemědělské dělníky. Ve svém programu vyslovili potřebu sociálního pojištění a intenzivní sociální péče ve prospěch hospodářsky slabých vrstev. Žádali také zrušení rekvizic a válečného hospodaření.⁶⁹ Velký ohlas měly sliby agrární strany týkající se pozemkové reformy.⁷⁰

Lidová strana hlásala rovnost mezi lidmi, agitačním tématem před obecními volbami se stala reforma manželského práva, která by umožňovala rozvod.⁷¹

S prvním svobodným rozhodováním československých občanů se objevily i staronové prostředky získávání voličů. Byly vylepovány plakáty s agitačními hesly. Strany pořádaly tábory lidu, na kterých občas docházelo ke střetům zastánců rozdílných názorů. V Chrudimi došlo 9. června 1919 na táboře lidu republikánské strany k několika

⁶⁵ Plnou mocí se dalo volit pouze za úředníky vyslané na Slovensko a vojíny.

⁶⁶ Hlasy východočeské, 28. 2. 1919, s. 2.

⁶⁷ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu III. 1920*, Praha 1991, s. 1084.

⁶⁸ Tamtéž, s. 1083.

⁶⁹ Tamtéž, s. 1082.

⁷⁰ Na Chrudimsku začal být prováděna v roce 1922 a v letech následujících.

⁷¹ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I. 1918 - 1919*, Praha 1991, s. 405.

rvačkám mezi dělníky a rolníky.⁷² Mocným agitačním nástrojem se stal tisk. Ve stranických novinách se objevovaly očerňující zprávy o zástupcích konkurenčních stran, které taly do nejbolavějšího místa obyčejného člověka. Obviňování z lichvy a ze zadržování potravin pro své stoupence bylo na denním pořádku. V Hlasech východočeských, listu národní demokracie, byl nařčen ministr zásobování Vrbenský z neschopnosti v boji proti lichvě. Za porážky na Slovensku byl, podle Hlasů, odpovědný socialista Klofáč, protože nenařídil mobilizaci a „zatím však, když maďarští bolševici okupovali Miškova, ministr Klofáč řečnil na sjezdu Československých socialistů.“⁷³

Před volbami do obecního zastupitelstva byly pořízeny voličské seznamy, obsahující soupis všech občanů s volebním právem a rozdělení podle volebních okrsků. Kritériem k roztřídění voličů ve voličských obvodech se stala příslušnost k ulici, v ulicích byly občané seřazeni dle čísel popisných a v jednotlivých domech podle abecedy. Seznamy sestavovaly podle soupisných lístků⁷⁴ místní komise, složené ze zástupců politických stran. Pořízené seznamy pak byly čtrnáct dní vystaveny na veřejném místě proto, aby si občané mohli zkontrolovat, zda všechny údaje souhlasí. Chrudimští občané měli povinnost po shlédnutí voličských seznamů⁷⁵ ve vstupních prostorách Průmyslového muzea chyby neprodleně nahlásit.⁷⁶

Politické strany měly za úkol sestavit nejpozději dva týdny před volbami kandidátní listiny. Kandidátky byly vázané – to znamená, že voliči na hlasovacím lístku nesměli nic měnit (škrtnat jména kandidátů, které nepodporují, nebo nějaká připsovat či dopisovat na první místa v listině své favority, apod.). Předložené kandidátní listiny mohly v Chrudimi obsahovat nejvýše 54 kandidátů a zároveň musely být podepsány od padesáti voličů. Osm dní před volbami již nesmělo docházet k žádným změnám. Volební listiny pak byly zveřejněny na vývěškách a v tisku.⁷⁷

Hlasovací lístky byly společně s legitimacemi rozdány voličům nejdéle tři dny před volbami. Na legitimaci nalezl volič veškeré informace o tom, kde má volit, do

⁷² Hlasy východočeské, 13. 6. 1919, s. 2.

⁷³ Tamtéž, 6. 6. 1919, s. 3.

⁷⁴ Policejní osoby dodaly do všech domů lístky, ve kterých měli občané vyplnit základní údaje o své osobě (jméno, adresa, datum narození, ...) a pak je odevzdat městskému policejnímu oddělení.

⁷⁵ Velmi složité bylo sepisování samotných seznamů, jelikož obsahovaly 7 000 jmen s dalšími osobními daty a nutné bylo pořídit pět kopií. Práce byla zadána dvaceti studentům Obchodní akademie s úhledným rukopisem. Ti však mohli najednou vytvořit jen tři kopie, protože přílišným rytím ostré tužky se nekvalitní válečný papír trhal. Dané seznamy se po shledání chyb musely ještě opravovat.

⁷⁶ Hlasy východočeské, 3. 5. 1919, s. 1.

⁷⁷ Tamtéž, 16. 5. 1919, s. 1.

jakého volebního obvodu patří a pod kterým číslem je zanesen ve voličském seznamu. Povinnosti volit byli zproštěni nemocní, občané s tělesnou vadou a občané pobývajících ze závažné příčiny mimo město. Vpředvečer a v den voleb bylo zakázáno čepovat lihové nápoje, aby se volič rozhodoval s jasnou hlavou.⁷⁸ Při panující drahotě tato obava však byla celkem bezpředmětná.

Ve volbách mělo být zvoleno 36 členů obecního zastupitelstva s 18-ti náhradníky. Okrsek politické obce Chrudim byl rozdělen na pět volebních obvodů. Čtyři odpovídaly chrudimským městským čtvrtím a pátý se skládal ze samot bez rozdílu, ke které čtvrti náležejí. Prvním volební obvod korespondoval s místní částí Chrudim I (historické centrum města), druhý s Chrudimí II (jádem bylo tzv. Nové Město), třetí se čtvrtí Chrudim III (Kateřinské předměstí) a čtvrtý obvod se shodoval s Chrudimí IV (Janské předměstí).⁷⁹ Jako volební místnost fungoval malý sál Průmyslového muzea, zasedací síň okresního výboru, tělocvična Sokola, přízemní učebna v mateřské škole na III. městské čtvrti a zasedací síň v budově radniční.⁸⁰ Volby se konaly v neděli 15. června 1919.

Po skončení voleb odevzdal starosta povinně jeden exemplář volebních seznamů okresní politické správě. Podle instrukce ministerstva vnitra z 25. 2. 1919 pak bylo zahájeno trestní řízení s těmi, kteří se bezdůvodně nedostavili k volbám.⁸¹ Volič neměl pouze právo volit, ale byl ze zákona povinen účastnit se hlasování.

16. června byly uveřejněny výsledky voleb do obecního zastupitelstva města Chrudim. Nejvíce hlasů (2 683) získala Československá sociálně demokratická strana dělnická, s 2 027 hlasy uspěla Československá strana národně demokratická a třetí skončila s 1069 hlasy Československá strana socialistická. Výrazně méně získala Republikánská strana venkova (534 hlasy) a Československá strana lidová (434 hlasy), nesmíme však zapomínat, že šlo o hlasování převážně městského voličstva. Minimální pro dosažení jednoho mandátu byl zisk 183 hlasů. Sociální demokracie získala po konečných propočtech 14 mandátů, národní demokracie 11, strana socialistická 6, agrárníci 3 a lidovci 2 mandáty.⁸²

⁷⁸ Hlasy východočeské, 23. 5. 1919, s. 1.

⁷⁹ Tamtéž, 18. 4. 1919, s. 1.

⁸⁰ Tamtéž, 23. 5. , s. 2.

⁸¹ Tamtéž, 23. 5. 1919, s. 1.

⁸² Tamtéž, 20. 6. 1919, s.1.

Voleb se zúčastnilo z celkového počtu 7 181 oprávněných voličů 6 747. Přibližně 94% volební účast byla ve srovnání s jinými zeměmi s volební povinností chabá. Nejslabší účast byla v prvním volebním obvodu a nejsilnější ve třetím (I – 91,4%, II – 94,05%, III – 94,89%, IV – 93,22%, V – 93,54%). V Chrudimi rozhodovaly ženy, protože kvůli válce klesl počet mužů. 3 841 hlas byl od žen zatímco od mužů jen 2 906. Chrudimské ženy se probojovaly i do zastupitelských křesel. Ze šestatřiceti mandátů získaly zástupkyně slabšího pohlaví čtyři (dvě z národní demokracie a po jedné ze strany sociálně demokratické a socialistické).⁸³

Ve volbách tedy zvítězili sociální demokraté, což odpovídalo situaci v celém státě. Chrudimské obyvatelstvo, pracující většinou v továrnách, s vidinou zlepšení svého postavení a sociální rovnosti slyšelo na reformně sociální program této strany. Její pozice se stále upevňovala a pravidelně vítězila v místních volbách. Sociální politika přinesla úspěch i socialistické straně.

Silné bylo postavení národní demokracie v Chrudimi, ačkoli celostátní výsledky nesplnily očekávání. Sociální rozvrstvení chrudimského obyvatelstva neodpovídalo tak pevné pozici této strany. Podnikatelů zde bylo málo a většina obyvatel pracovala v dělnických profesích. Avšak výrazné osobnosti v čele s Karlem Pippichem a Bohuslavem Holasem přilákali voliče z řad inteligence či živnostníků. I jedinci tak mohli změnit politickou strukturu, jež pak zcela neodpovídala sociálnímu složení obyvatelstva. Síla strany, stojící na jednotlivých osobnostech, však po jejich odchodu (v roce 1921 zemřel Karel Pippich) logicky ztrácela na své intenzitě.

Agrárníci, těžící z převratných změn v držbě půdy, sklízeli úspěch na venkově. Své přívržence našla i strana lidová, především v místech tradičně těsně spjatých s církví.⁸⁴ Pro obě strany dopadly volby v Chrudimi podle předpokladů.

Výsledky voleb do obecního zastupitelstva se staly východiskem pro volbu starosty, náměstků a radních. Starostou byl zvolen člen vítězné strany, sociální demokrat Václav Kášek.⁸⁵ A nebylo to naposledy. Kášek stál, kromě období 1923 – 1927 (ve volbách 1923 také zvítězili sociální demokraté, ale druzí národní demokraté vytvořili koalici se socialisty a prosadili svého starostu), v čele Chrudimi až do února

⁸³ Hlasy východočeské, 20. 6. 1919, s. 1.

⁸⁴ Jaromír BEČKA, c. d., s. 85.

⁸⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 5. 7. 1919.

1939, kdy za změněné státní situace na svou funkci rezignoval. Kášek se narodil v Roudné u Soběslavi v roce 1875 jako syn truhláře. Vyučil se řemeslu svého otce a nejprve se truhlářinou živil v Praze. Zde si dále rozšiřoval své vědomosti návštěvou přednášek a sebevzděláváním. Ty pak uplatnil při svém zaměstnání v Českém Brodě, kde pracoval jako úředník okresní nemocenské pokladny. Práce ho v roce 1912 přivedla do Chrudimi. Stal se z něj úředník okresní nemocenské pojišťovny a nakonec se dopracoval až k jejímu řízení.⁸⁶ Z výše popsaného je patrné, že o Václavu Káškově se v době, kdy byl poprvé zvolen starostou, rozhodně nedalo tvrdit, že by byl chrudimským starousedlíkem. To že si první muži Chrudimě zvolili do svého čela člověka, jenž zde bydlel „teprve“ sedm let, svědčí o jeho schopnostech.

Jelikož chrudimské zastupitelstvo mělo více jak 24 členů, měli být zvoleni dva náměstci starosty. Prvním náměstkem se stal Bohuslav Holas, zástupce národní demokracie.⁸⁷ Pocházel z Přehořova u Soběslavi, kde se v roce 1864 narodil. Absolvoval pražský učitelský ústav a učitelství se věnoval téměř celý život. Učitelská profese ho přivedla i na Chrudimsko. Od roku 1890 vyučoval v Hlinsku a o dva roky později byl přeložen do Chrudimě. Nejdříve zde rok působil na měšťanské dívčí škole a pak učil na chlapecké měšťanské škole. Roku 1923 se stal jejím ředitelem a zůstal zde až do svého odchodu do výslužby v roce 1925. Významná byla i jeho veřejná činnost. Několikrát byl zvolen do obecního zastupitelstva, ve kterém vykonával funkci finančního a stavebního referenta. Občas se dostával do sporu s umírněnějšími kolegy, například s Karlem Pippichem, který krotil jeho radikálnější názory. Byl také členem Sokola, nadšeným knihovníkem a turistou.⁸⁸

Druhým náměstkem se stal Josef Jirek, který se však brzy odstěhoval a nahradil ho socialista Antonín Vaněk.⁸⁹

Chrudim měla ve svém čele dvanáct radních, takže když odečteme starostu a dva náměstky, zbývalo zvolit z řad obecních zastupitelů devět radních. Volba proběhla poměrně z výsledku obecních voleb. Sociální demokracie získala 5 míst, národní demokracie 4, socialisté 2 a agráři jedno. Lidovcům na svého zástupce v městské radě nestačil počet mandátů. Následně došlo k rozdělování jednotlivých odborů a

⁸⁶ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 101.

⁸⁷ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 5. 7. 1919.

⁸⁸ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 74.

⁸⁹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 20. 8. 1919.

komisí mezi obecní zastupitele, zvoleni byli zástupci do místní školní rady a kuratorií škol. Určili se důvěrníci v knihovních věcech, delegáti starosty města na samotách a právní zástupci chrudimské politické obce.⁹⁰

3. 4. 2 Úkoly pro nové představitele obce

Noví zástupci chrudimského obyvatelstva se zavázali k plné spolupráci s okresní politickou správou. Měli před sebou řadu nelehkých úkolů. Město Chrudim volalo po řešení bytové krize a problému sociálních podpor. Zastupitelé se měli snažit povznést válkou rozvrácený obchod, průmysl a řemeslo. Renovace nemocnice, oprava komunikací, regulace řeky, zlepšení péče o chudé a děti patřilo k dalším závažným úkolům politické obce.

Nejen otázkou prestiže byla snaha o zachování krajského státního aparátu v Chrudimi. Již několik století bylo město centrem vyšší správy široké oblasti a nyní se mělo rozhodovat v souvislosti s novým volebním řádem do Národního shromáždění, zda jím i zůstane. Chrudim měla v prvním návrhu spadat do královéhradeckého volebního kraje. Tento volební okrsek obsahoval 31 soudních okresů a byl tak největším po Praze. Později došlo k rozdělení východočeského volebního okresu na část severní, s centrem v Hradci Králové, a část jižní, pro kterou se středisko teprve hledalo.⁹¹

Kandidáti na jižní sídlo krajské vlády byli dva: Chrudim a Pardubice. Pro Chrudim hovořila historická tradice, protože střediskem širokého okolí bylo město již od počátku středověku. V Chrudimi, jakožto správním a hospodářským centru, následně vznikaly i příslušné řídicí instituce, školy a rozvíjel se veřejný a kulturní život. V něčem však měly konkurenční Pardubice nespornou výhodu, byly významným dopravním uzlem. Železniční spojení s Prahou a Olomoucí zde existovalo již od roku 1845 a s rozvinutou komunikační sítí souvisela i průmyslová vyspělost.⁹² Bylo tedy otázkou, zda vláda dá při výběru sídla krajské vlády přednost kultuře, školství a historické tradici či průmyslu a hospodářské prosperitě.

Chrudim bojovala o své místo na slunci například manifestační veřejnou schůzí, pořádanou v září 1919 ve dvoraně Průmyslového muzea, na které byly předneseny

⁹⁰ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 5. 7. 1919.

⁹¹ Hlasy východočeské, 29. 8. 1919, s. 2.

⁹² Tamtéž, 29. 8. 1919, s. 3.

referáty, vyjadřující důležitost zachování správního centra v Chrudimi. Schůze se zúčastnili zástupci okolních obcí a okresů, úřadů, škol, veřejných korporací a další.⁹³ Zastupitelstvo i městská rada pracovaly ze všech sil, aby se Chrudim stala sídlem župy. V únoru 1920 se vydala čtyřicetičlenná deputace do Prahy intervenovat na odpovědných místech za zájmy města.⁹⁴

Při hlasování 21. února se ústavní výbor usnesl jmenovat sídlem župy Chrudim, avšak rozhodnutí výboru se setkalo s rozhořčenou reakcí Pardubic. Pardubičtí zastupitelé pohrozili rezignací, protestovalo se v ulicích. Na stranu Pardubic se postavilo i ministerstvo národní obrany. Město perníku nabízelo výhodnější strategicko-obranné podmínky, mělo silnou vojenskou posádku a lepší železniční spojení. Ústavní výbor Národního shromáždění tedy revokoval své rozhodnutí a dal při druhém hlasování přednost Pardubicím.⁹⁵ Už se asi nedozvíme, co vedlo členy Výboru ke změně svého rozhodnutí - zda tlak pardubických občanů (zastupitelů, majitelů průmyslových továren, ...) či argumenty ministerstva národní obrany. Jisté je, že tato událost se nejvíce podílela na rozdmýchání nevraživosti Chrudimi vůči Pardubicím, která je zde patrná dodnes.

Zástupci Chrudimi konstatovali, že „vládu nevedla k ustavení sídla župy historická práva a tradice, nýbrž moderní a praktické důvody.“⁹⁶ Přesto pokládali rozhodnutí poslanců za nespravedlivé a neústavní, protože proběhlo na nátlak vlády nebo ulice. Město Chrudim tím utrpělo značnou újmu. Atmosféra oklamání a pokoření se přenesla na široké občanské vrstvy. 25. února se v Chrudimi konala spontánní generální stávka. Práce se zastavila v továrnách, bankách, živnostenských dílnách, nepracovalo se ve většině úřadů a v řadě škol se nevyučovalo. Na Riegrově náměstí se konal protestní tábor lidu za účasti asi šestitisícového davu, kde o „bezpříkladném činu v právním státě“⁹⁷ promluvili zástupci všech politických stran. Zastupitelstvo se zde spontánně rozhodlo rezignovat. Čelní představitelé obce vypracovali memorandum, které bylo doporučeně odesláno ministerstvu národní obrany, všem poslaneckým klubům a významnějším listům. Telegrafická zpráva byla podána kanceláři prezidenta republiky, prezídiu ministerstva vnitra a prezídiu výboru Národního shromáždění. Aby

⁹³ Tamtéž, 5. 9. 1919, s. 1.

⁹⁴ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 13. 3. 1920.

⁹⁵ P. GRULICH, *Chrudimská „Župní křivda“ 1920. Z dějin východočeské rivality*, Ch VL 3, 1997, s. 14.

⁹⁶ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 13. 3. 1920.

⁹⁷ Hlasy východočeské, 27. 2. 1920, s. 1.

nebyly telegramy úmyslně poškozeny nebo přeformulovány pardubickou centrálou, byl pověřen magistrátní úředník V. Doubrava, aby poštu odvezl až do Kolína. Chystala se i pompézní demonstrace v Praze (měly být vypraveny zvláštní vlaky, autobusy a povozy pro dopravu chrudimského obyvatelstva do hlavního města), avšak nedostatek financí dovolil jen několika zástupcům vyjádřit svůj názor před budovou parlamentu. Zde navázali spolupráci se zástupci Jičína, podařilo se jim proniknout do budovy a vyvíjeli takový osobní nátlak na poslance, až museli být vyvedeni a jednání prohlášeno za neveřejné.⁹⁸

Na dalších jednáních se však horká krev a rozzlobenost obecních zastupitelů zchladila a čelní představitelé začali opět přemýšlet s rozvahou. Mají skutečně odstoupit v době, kdy jejich práci obyvatelstvo nejvíce potřebuje? Nebyl by to útěk od zodpovědnosti? Neukládají snad nastalé hospodářské potřeby obecní „přímo povinnost členům městského zastupitelstva, aby ve svých funkcích setrvali?“⁹⁹ Národní demokrat Bohuslav Holas striktně trval na odstoupení. Chrudim si prý až příliš často nechávala líbit ústrky od vlády, důkazem protěžování Pardubic vládou má být upřednostnění regulace Labe v Pardubicích před úpravou koryta Chrudimky. Ministr Habrmann také chrudimské deputaci důvěrně sdělil, že „pan Švehla nařídil svým poslancům, aby hlasovali dle něho,“¹⁰⁰ což je dle Holase neústavní a rezignací by tak město vyjádřilo svůj odpor vůči vládě. K tomuto plánu se přihlásili i lidovci. Jejich předseda, K. Mikulecký, argumentoval tím, že „vláda hájí Těšínska na základě historického práva, toto dobré právo v našem případě šlape v prach“.¹⁰¹ Sociální demokraté se postavili proti odstoupení z funkcí. Bylo vysloveno ukvapeně a s horkou hlavou. Pasivním odporem by si město stejně nepomohlo. Národní socialisté a agráři pokládali prohlášení o rezignaci také spíše za hrozbu. Proti okamžité rezignaci byla tedy většina a konečné rozhodnutí mělo padnout po sjezdu Svazu českých měst. Sociální strany mezitím měly vládě v Praze tlumočit rozhořčení Chrudimanů a žádat odškodnění za újmy nastalé městu přenesením župního sídla do Pardubic.¹⁰²

Deputace u vlády si vymohla závazný slib ministerstva veřejných financí urychleně uskutečnit přepážku v Křižanovicích a dokončit regulaci Chrudimky,

⁹⁸ P. GRULICH, Chrudimská „Župní křivda“ 1920. Z dějin východočeské rivality, Ch VL 3, 1997, s. 15.

⁹⁹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 13. 3. 1920.

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Tamtéž

¹⁰² Tamtéž

ministerstvo školství slíbilo finančně podporovat místní školy a muzeum, ministerstvo zdravotnictví se zavázalo vystavět novou nemocnici, ministerstvo železnic přislíbilo vybudovat novou trať z Prahy na Slovensko vedenou přes Chrudim, atd. Bylo však otázkou, co lze považovat za kompenzaci a co bylo povinností státu. Skutečnou kompenzací ztrát byl snad jedině návrh ministerstva školství převzít financování některých zdejších škol a nabídka ministerstva národní obrany umístit v Chrudimi nějaký vojenský objekt. Ihned byla zahájena činnost komise, která měla prověřit možnosti tohoto projektu v Chrudimi. Umístění vojenského skladiště či dílny by přispělo nejen k větší bezpečnosti vzhledem k stálému pobytu vojenských osob, ale i k vytvoření pracovních míst pro chrudimské občany. Národní demokraté a lidovci se tedy nakonec rozhodli setrvat ve svých funkcích, ale chtěli svůj záměr rezignovat uskutečnit v případě, když náhradní opatření nevyváží škody způsobené městu ztrátou sídla župní správy.¹⁰³ Nakonec halasná slova o rezignaci nebyla naplněna, přestože slibované kompenzace nepřinesly kýžené výsledky. Vojenská úschovna byla nakonec přemístěna do Brna, jediným ústupkem vlády tak bylo zestátnění učitelského ústavu.

3. 4. 3 Volby do poslanecké sněmovny a senátu

Volby do poslanecké sněmovny se konaly 18. dubna 1920 a do senátu o týden později. Obě sněmovny Národního shromáždění se volily na zásadách všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva. Volilo se jako v obecních volbách na principu poměrného zastoupení. Do poslanecké sněmovny volil každý občan starší 21 let, zvolen mohl být občan nejméně třicetiletý. Do senátu se volilo od 26 let a senátorem se mohl stát občan ve věku nad 45 let. Kandidátní listiny byly vázané.¹⁰⁴

V pardubickém volebním kraji, ve kterém se volilo jedenáct poslanců, bylo odevzdáno třináct kandidátních listin (9 českých a 4 německé).¹⁰⁵ Strany postavily své předvolební programy především na sociálních požadavcích a mnoho se nelišily od programů před volbami do obecního zastupitelstva. Strana živnostenská, jdoucí poprvé do voleb, se ve svém programu přihlásila k hájení zájmů obchodníků a živnostníků. Opět probíhaly tábory lidu, vyvěšovaly se agitační plakáty, v tisku se objevovaly články propagující nebo naopak očeřující určitou stranu. V rámci předvolebního boje zavítal

¹⁰³ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 27. 3. 1920.

¹⁰⁴ Hlasy východočeské, 23. 4. 1920, s. 1.

¹⁰⁵ Tamtéž, 9. 4. 1920, s. 1.

do Chrudimě předseda Československé národní demokracie. Při jeho proslovu ve Velkém sále muzea se očekával nějaký incident. Ale ačkoli se veřejné schůze zúčastnily i zástupci jiných stran než z národní demokracie, žádné problémy nenastaly.¹⁰⁶ Do Národního shromáždění kandidovalo několik chrudimských obyvatel. Do poslanecké sněmovny kandidovali za národní demokracii živnostník F. Ksásek a J. Felix.¹⁰⁷ Více želízek v ohni měla Chrudim při volbách do senátu. Horkým kandidátem na senátora se stal učitel B. Holas, jenž se ocitl na předních místech kandidátní listiny Národní demokracie.¹⁰⁸

Při volbách do poslanecké sněmovny bylo v Chrudimi odevzdáno 6 718 platných hlasů (při volbách do obecního zastupitelstva 6 747)¹⁰⁹ a při volbě do senátu jen 5 835 hlasů.¹¹⁰ Ve volbách do obou sněmoven Národního shromáždění získaly politické strany v Chrudimi hlasů (pro srovnání jsou zde uvedeny i výsledky voleb do obecního zastupitelstva):

	Obec. zastupit. ¹¹¹	Posl. sněmovna ¹¹²	Senát ¹¹³
1. Národní dem. s agr. opozicí	2 027	1 901	1 679
2. Českoslovenští socialisté	1 069	1 043	780
3. Sociální demokracie	2 683	2 600	2 282
4. Rep. str. venkova	534	317	331
7. str. maloročníků	-	21	-
10. str. živnostníků	-	234	236
11. Sdružené spolky židovské	-	8	15
12. str. lidová	434	514	495
13. Modráčkovci	-	80	-
5., 6., 8., 9. německé strany	-	-	17

Z uvedených výsledků voleb můžeme usoudit, že se politické preference jednotlivých stran od června 1919 příliš nezměnily. V Chrudimi, stejně jako v celém státě, zvítězila sociální demokracie. Druhou pozici uhájili národní demokraté a s třetím

¹⁰⁶ Tamtéž, 9. 4. 1920, s. 2.

¹⁰⁷ Tamtéž, 9. 4. 1920, s. 1.

¹⁰⁸ Hlasy východočeské, 23. 4. 1920, s. 1.

¹⁰⁹ Tamtéž, 23. 4. 1920, s. 1.

¹¹⁰ Tamtéž, 5. 5. 1920, s. 2.

¹¹¹ Tamtéž, 23. 4. 1920, s. 1.

¹¹² Tamtéž, 23. 4. 1920, s. 1.

¹¹³ Tamtéž, 5. 5. 1920, s. 2.

nejvyšším počtem hlasů skončili socialisté. Z nových politických stran se v Chrudimi nejvýrazněji prosadila strana živnostníků (Československá živnostensko-obchodnické strana středostavovská). Přestože národní demokraté měli v Chrudimi silnou pozici, jejich chrudimskému kandidátovi se mandát v senátu získat nepodařilo. Neuspěli ani další místní kandidáti.

4. HOSPODÁŘSKÁ A SOCIÁLNÍ SITUACE

Hospodářství bylo za války přestavěno na nezbytně nutnou výrobu. Vyráběla se obuv, oděv pro potřeby vojska a především zbraně. Stagnovala výroba potravin, potravinářský průmysl byl omezován nařízeními a zabavováním zásob. Postupně byl takový nedostatek potravin, že nezbývalo na výživu obyvatelstva natož pak na jejich průmyslové zpracování. Především podniky zaměřené na zemědělské produkty se ocitaly na pokraji krachu.

Sociální situace obyvatelstva nebyla dobrá. Nedostatek všech potřeb denní spotřeby, způsobený orientací hospodářství na válku, donutil mladou republiku alespoň načas zachovat válečný přidělový systém. Zásobování bylo často velmi problematické. Poválečná situace v Evropě vyvolala prudký růst cen zboží všeho druhu. Neutuchající dražota všech nezbytných životních potřeb rozvrátila řadu životů těch, kteří byli závislí pouze na platu. Společnost na vysoké ceny potravin a jiných potřeb reagovala zvýšením mezd. Avšak vyšší peněžní odměny za práci však zcela logicky vyvolaly opětovné zdražování. Stát se tak dostával do nerozpletného bludného kruhu. Mzdy až do konce roku 1919 rostly pomaleji než ceny a přidělové hospodářství nezabezpečovalo ani minimální obživu. Lidé žili z posledního. Nedostatečné oficiální přiděly nahrávaly rozvoji lichvy s potravinami, keřasování. Bídne zásobování přes první Československou zimu vyhnalo lid do ulic. V březnu se v Chrudimi konala velká demonstrace proti lichvě.¹ V květnu na další demonstraci byly v průvodu neseny šibenice, jako výstraha konkrétním obchodníkům či úředníkům.²

Z obavy z hrozícího neklidu byla svolána 13. ledna 1919 do okresního domu porada zástupců všech politických stran a všech vrstev výrobců a spotřebitelů, na které byly ujednány nejvyšší ceny předmětů denní potřeby. Stanovené maximální ceny platily pro trh následovně (v závorce jsou uvedeny částky, na které se vyšplhaly ceny zboží do konce roku 1919): máslo 21 K (36 K), jedno vejce 0,40 K (1 K), kilo tvarohu 1,30 K (6 K), jedna slepice 10 K, párek kuřat 10 K, párek holoubat 5 K, husy a kachny krmené 11 K za kilogram (240 K za kus) a hubené 8 K za kilogram (110 K za kus), za litr mléka koupeného u výrobce lidé zaplatili 0,80 K a za mléko od mlékaře ve městě o 10 haléřů více. Za uzenářské a řeznické zboží utratilo obyvatelstvo 7 – 8 K za kilo hovězího, 15

¹ Jaromír BEČKA, *Politický vývoj Chrudimska v letech 1918-1925*, FF UK Praha 1985, s. 52.

² Hlas východočeský, 16. 5. 1919, s. 2.

K za vepřové, nejdražší byl kilogram uzeného za 19 K, 15 K stál salám, 18, 50 K sádlo a 5 K lůj. Dobytek měl být prodáván za ceny úměrné těmto prodejním cenám masa. K astronomickým výšinám se šplhaly částky za koně (v dubnu 1919 jste mohli jednoho koně pořídit za 3 000 – 18 000 K, na konci téhož roku i za 40 000 K)³, jenž se tak stali prakticky nedostupnými.⁴ Ceny sezónního ovoce se následkem zavedení směrných cen držely celkem nízko. Kilogram jablek stál na podzim 1919 1, 70 K, za hrušky na trhu lidé zaplatili 1, 80 K, za švestky 1, 40 K⁵ a za třešně 1,20 K⁶. K zdražování ovoce docházelo pochopitelně v zimě. Koloniální zboží bylo možno zdražit pouze o 15% a veškeré ostatní produkty se měly prodávat za ceny čtyřnásobné cen předválečných. Cenu uhlí a dříví stanovila uhelná komise.⁷ Zajímavé byly ceny textilu. Metr válečné látky pánské stál 90 K, košile 56 K, ponožky 12 K, nitě až 20 K, punčochy 20 K a boty jste poříдили za 110 K.⁸ Za služby u holiče zaplatili zákazníci od 50 haléřů výše, nejdražší bylo pálení vlasů za 2 K.⁹ O korunu více jste zaplatili za knihu Babička od Boženy Němcové.¹⁰ Pro zajímavost – za pohřeb mohli pozůstalí, při využití všech služeb, zaplatit až 2 600 K.¹¹

Z výše uvedeného je patrné, že ani stanovení maximálních cen neukončilo zdražování. Cena másla se během roku 1919 vyšplhala i na 52 K,¹² na podzim téhož roku se potraviny začaly zlevňovat. V cenách potravin se odrážely neustále rostoucí náklady na provozování hospodářství, na výkrm zvířectva, zvyšovaly se ceny povozů, atd..

Pokusíme se srovnat ceny se mzdou vybraného zaměstnance. V březnu 1919 byl městskému strážníkovi se šesti dětmi zvýšen plat na 4 280 K ročně¹³, což je asi 80 K týdně. Za ně mohl pořídit kilogram másla, sádla a asi dva kilogramy vepřového masa. Týdenní výdělek mohl utratit za metr nekvalitní látky, na boty vydělával asi čtrnáct dní. Pro rodinu se šesti dětmi není mzda příliš dostačující. Existovaly profese, kde platy byly ještě nižší, než ta uvedená. Šlo většinou o dělníky, pracovníky v zemědělství a státní

³ Hlasy východočeské, 16. 12. s. 2.

⁴ Tamtéž, 17. 1. 1919, s. 1.

⁵ Tamtéž, 21. 9. 1919, s. 3.

⁶ Tamtéž, 13. 6. 1919, s. 2.

⁷ Tamtéž, 17. 1. 1919, s. 1.

⁸ Tamtéž, 22. 8. 1919, s. 3.

⁹ Tamtéž, 2. 8. 1919, s. 3.

¹⁰ Tamtéž, 25. 10. 1919, s. 3.

¹¹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 18. 12. 1920.

¹² Hlasy východočeské, 25. 4. 1919, s. 3.

¹³ SOkA Chrudim – fond města – karton 194– inv. č. 1278.

zaměstnance. Státní zaměstnanci se museli spoléhat na různé přídavky a drahotní příspěvky. Drahota všech životních potřeb a mzdy neodpovídající cenám zvyšovaly napětí mezi obyvatelstvem.

Zboží a potraviny se daly koupit na trzích, všeobecný nedostatek však způsobil jejich slabé obesílání. V letech 1917 - 1919 se vůbec nekonaly trhy na hovězí dobytek. Znovuobživnutí trhů s hovězím dobytkem v polovině roku 1920 však zastavila epidemie slintavky a kulhavky. Hovězí dobytek se objevil na trzích opět až za půl roku. Pozvolna se zlepšovalo obesílání kdysi vyhlášených chrudimských trhů s koňmi. Za rok 1919 bylo do Chrudimě přihnáno 2027 koní, o dva roky později jejich počet stoupl o 2200. Výroční trhy na zboží se konaly asi šestkrát ročně, prodávat se mohlo všechno zboží svobodného obchodu kromě dobytka a koní. Výroční trhy také trpěly nedostatkem tržních předmětů, návštěvnost byla slabá, prodávalo se nejvíce galanterní zboží a dopisnice. Oděvy, boty a další nedostatkové zboží se na trh vracelo jen pomalu. Týdenní trhy se pořádaly každou sobotu. Prodávaly se zde potraviny, tradiční výrobky venkovského obyvatelstva, atd.. Obyvatelé vesnic, kteří poskytovali své produkty na trzích, se potýkali s neúrodou, se zvýšením nákladů na dopravu do města a často byli na trhu vystaveni útokům nakupujících. Byli obviňováni z předražování a z utajování zásob. Tyto pohnutky zapříčinily, že venkované chodili se zbožím na trhy jen málo.¹⁴

Týdenní trhy s potravinami a úřední přiděly, například brambor, nestačily pokrýt poptávku městských obyvatel. Každodenně pak občané Chrudimi putovali s baťohy a bandaskami na venkov a kupovali zde mléko, vejce, omastek či brambory pod rukou. Prodávání potravin v hospodářských domácnostech však bylo zakázáno. Lidem hrozilo trestní stíhání, situace také neprospívala snaze o zmírňování cen, „neboť nekontrolovaní prodavači na venkově čítali si ceny přemrštěné. Ovšem nelze to říci ve všech případech.“¹⁵

Hospodářská rada se snažila vnést řád do prodeje na trzích i v kamenných obchodech. Nedovolená byla směna zboží za potraviny. Zboží se mělo prodávat jen zákazníkovi s odběrnou legitimací, do které se pak zapisovalo, jaký artikl a od koho byl zakoupen. Obchodníci vydávali své zboží i za poukázky z obecního úřadu. Trestným se stalo zatajování zásob a tvrdě postihováni měli být ti, kteří by zneužili snížených cen.

¹⁴ SOkA Chrudim – fond města – karta 218– inv. č. 1374.

¹⁵ SOkA – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919 – s. 4.

Člověk si měl nakoupit jen to nejnutnější pro sebe a svou rodinu a nenakupovat ve velkém, což by mohlo vést k podezření, že zboží prodává dál. Výrobky a zboží vystavené ve výkladech mělo být označeno cenovkami, aby se zákazník mohl rozhodnout, v kterém obchodě bude nakupovat, aniž by musel vstoupit dovnitř. Za neoznačené zboží byl obchodník či živnostník pokutován a zboží mohlo propadnout ve prospěch státu.¹⁶ Na dodržování ujednaných cen dohlížela komise, jež dbala i na to, aby nebyly zatajovány zásoby a prováděla revizi skladů. Měla také za úkol urovnávat spory a vyřizovat stížnosti.¹⁷

Lidé měli strach, aby vůbec nějaké zboží či potraviny pořídili a byli schopni uživit sebe i rodinu. Proto kupovali i za vysoké ceny, čímž však podporovali činnost lichvářů. Okresní hospodářská radě se stále nedařilo lichvu potírat. Její předseda, V. Kásek, odsuzoval špatnou činnost justice: „Neshledali jsme žádoucích výsledků naší práce, an proud škůdců našich snah jest silnější nás.“¹⁸ Lichváři se totiž často po uložení pokuty nebo vězení odvolávali k Zemské politické správě, kde jejich případ ležel neúměrně dlouho. Někdy nebyli potrestáni vůbec, což rozhodně nepřidalo na autoritě hospodářských rad a samosprávy.

Přes všechny zásahy a nařízení se zásobování nezlepšovalo a ceny se zvyšovaly. Mezi lidem rostla vzájemná nevraživost. Zemědělci neposkytovali potraviny trhovcům pro nedostatek úrody a trhovci zase zvyšovali ceny, protože byla velká poptávka a málo zboží. Obchodníci a živnostníci hořkovali nad přísnými nařízeními a zvyšujícími se daněmi.¹⁹ Obyčejný člověk měl možnost buď koupit potraviny za vysoké ceny na trhu nebo pod rukou. Situace tedy napomáhala k všeobecnému rozšíření lichvy. Veřejnost si vylévala zlost na trhovcích i na zemědělci. Například při schůzi městské rady 30. listopadu 1918 vyhrožoval chrudimský občan, že pokud rolníci nebudou odvádět své přebytky městu, vyrazí na ně s ručními granáty.²⁰ Venkov byl neustále vyzýván, aby své zásoby poskytoval hladovějícímu městu. Situace v rolnických oblastech však nebyla také růžová.

¹⁶ Hlasy východočeské, 18. 7. 1919, s. 1.

¹⁷ Tamtéž, 17. 1. 1919, s. 1.

¹⁸ Tamtéž, 22. 8. 1919, s. 2.

¹⁹ Tamtéž, 25. 10. 1919, s. 3.

²⁰ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 11. 1918.

4.1 PRŮMYSL A ŽIVNOSTENSTVO

Válečné hospodářství rozvracelo ekonomiku státu. Podniky trpěly nedostatkem financí, surovin a pracujících sil. Zdražoval se materiál, zvyšovaly se ceny energií a produkce byla podřízena vojenským potřebám. Zvláštní vojenský režim platil od počátku roku 1915 v továrně Františka Wiesnera vzhledem k tamní výrobě granátů pro vojenskou správu.²¹ Militarizace a vojenský dozor nad závody byl zrušen nařízením Národního výboru z 29. října 1918.²² Československé hospodářství nebylo zničeno boji na frontách, ale přesto bylo ve špatném stavu. Podniky se potýkaly s nedostatkem a drahotou surovin, zásadním problémem se stala palivová nouze. Uhelné zásoby byly mizivé, a jelikož bez energie nemohly pracovat stroje, výroba musela být mnohokrát zastavena.

Chrudimské průmyslové podniky se soustředily především na zužitkování zemědělských plodin, méně na zpracování nerostných surovin. Zejména firmy a závody, které se orientovaly na potravinářskou výrobu, utrpěly za války velké ztráty.

Výrobou cukru z cukrové řepy se zabýval chrudimský cukrovar, jenž byl založen v roce 1867 jako akciová společnost. V roce 1886 byla zastavena nákladná výroba bílého cukru a podnik produkoval už jen cukr surový a melasu. V roce 1908 se cukrovar změnil na společnost s ručením omezeným a následkem sporů mezi dodavateli a zpracovateli cukrové řepy byl v roce 1921 porolničen.²³ Po válce se zvyšovala zpracovatelská kapacita podniku. Řepná kampaň trvající zpočátku i půl roku se postupně zkracovala na šest týdnů. V plné sezóně podnik zaměstnával až 350 lidí. Odpomoci bytové nouzi svých zaměstnanců se cukrovar pokoušel zřizováním dělnických domů.²⁴

Pivo se v Chrudimi vařilo v obecním pivovaře. Moderní pivovar vznikl v roce 1868 a od počátku byl pronajat akciové společnosti Městský pivovar. Společnost provozovala výrobu a obchod se zlatavým mokem až do roku 1916, kdy jí vypršela smlouva s obcí.²⁵ Téměř půlstoletí existence se podepsalo na tváři pivovaru, jenž nyní

²¹ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 32.

²² SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 1.

²³ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 20.

²⁴ Karel HAVELKA, *Šedesátiletí chrudimského cukrovaru*, Chrudim 1927, s. 14 - 18.

²⁵ Karel HRDINA, *Sociální a hospodářský vývoj Chrudimska v nové době*, Chrudim 1947, s. 3.

vyžadoval nákladné opravy. Město však nemělo na tak rozsáhlou investici peníze, a tak pivovar prodalo společnosti s ručením omezeným „Chrudimský pivovar“ za 650 000 korun. Pivovar byl za války i v poválečném čase značně nerentabilní, protože poskytování obilných surovin pro průmyslové zpracování bylo značně omezeno. Nedostatek sladu a různá omezení způsobily pokles zisků pivovaru. Po válce se výroba pozvolna obnovovala. Vyrábělo se zde kolem 20 000 hl piva ročně, pivovar zaměstnával maximálně padesát pracovníků.²⁶

Zpracováním ječmene na pivovarnický slad se v Chrudimi zabývala od roku 1872 sladovna. Akciová sladovna zakoupila v pozdějších letech pivovar v Medlešicích, který pronajímala. V roce 1908 přešla do vlastnictví brněnské exportní sladovny Schindler & Stein, a. s. Slad byl vyvážen do Švýcarska, Německa, Norska, Dánska, severní Itálie a dalších evropských zemí. Domácími zákazníky byly téměř všechny venkovské pivovary. Sladovna byla největším odběratelem ječmene, a proto za války při jeho nedostatku soustředila svou pozornost na sušení zeleniny. V roce 1920 byla v části sladovny zřízena výroba koření, polévkových kostek a polévkových tablet.²⁷

V rámci rozmachu potravinářského průmyslu v Chrudimi byl v roce 1871 založen akciový lihovar. Lih byl vyráběn z melasy, přiboudlina se vyvážela do zahraničí a výpalky zpracovávaly jiné závody. V roce 1908 byl lihovar přeměněn na společnost s ručením omezeným, v té době zaměstnával asi šedesát osob. Za války byla výroba i prodej lihu omezen výrazným daňovým zatížením. Se zánikem monarchie ztratila společnost značnou část odbytišť, proto mohla být jeho kapacita (asi 35 000 hl ročně) využita po roce 1918 jen asi z třetiny. Přesto výnosy lihovaru nebyly zanedbatelné, městu přispíval na řadu kulturních a humanitárních akcí.²⁸

Z obuvnického závodu Beckových v Chrudimi se v roce 1893 vytvořila svého času proslulá Popprova továrna na obuv. V Popprově závodě byl kladen velký důraz na kvalitu výrobků pro náročné zákazníky a výroba se od počátku orientovala na vývoz. V botách od Poppra se chodilo v Německu, Dánsku, Anglii, Francii, našli bychom je i v Egyptě. Dělníci se postupně specializovali na určitou část výroby, většina úkonů byla prováděna strojově. V předválečné době podnik zaměstnával tisíc pracovníků a vyráběl asi 2 400 párů obuvi denně. Na jejich zhotovování používal často velmi luxusní

²⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 207– inv. č. 1341.

²⁷ J. SMLSAL - I. ŠULC, *Chrudimské firmy*, Chrudim 2003, s. 13.

²⁸ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 81.

importované materiály. Světová válka přerušila vývoj závodu a velkolepé plány majitele na vybudování největší obuvnické továrny ve střední Evropě.²⁹ Během války se výroba továrny vzhledem k nedostatku materiálu a kvalifikovaných sil omezovala převážně na vojenskou obuv. Až devět set³⁰ dělníků vyrábělo 500 – 1 000 párů bot denně. Pro lidové vrstvy vyráběla i přes nedostatek surovin boty s dřevěnou podešví a z odpadové kůže. Popprova továrna se podílela na řadě podpůrných akcí ve válečném i následujícím období. Každoročně věnovala chudým dětem několik desítek párů bot k Vánocům.³¹ Po válce se podnik zaměřil opět na vysoce kvalitní výrobky pro vývoz, ale nepřestal vyrábět levnější lidovou obuv pro domácí trh.³²

Textilní výrobou se zabývala Klupalova továrna na sukno, která v Chrudimi fungovala od roku 1871. Tento rodinný podnik spravoval i obchod se sukny, střížním a galanterním zbožím a zaměstnával kolem dvaceti lidí. Válka malému podniku zasadila nezhojitelné rány a jeho výroba byla před rokem 1921 ukončena.³³ Několik textilních podniků se vázalo ke komplexu budov bývalého parního mlýna. Zdejší tkalcovna a přádelna vystřídala několik majitelů až ji v roce 1918 koupily Textilní závody Stein a spol.. Postupně zaměstnávala až čtyři sta lidí.³⁴ V roce 1919 zahájil svou podnikatelskou činnost v Chrudimi Jan Eneš, který se proslavil především výrobou čepic a klobouků.³⁵

Svítiplyn a zemní plyn vyráběla, upravovala a rozváděla po Chrudimi od roku 1886 akciová společnost Spojené plynárny se sídlem v Augsburgu. Nově zbudovaná plynárna obstarávala osvětlení města, svítiplyn poháněl stroje, závod produkoval také koks a dehet. Po jedenácti letech přikoupila společnost soukromou elektrárnu Ferdinanda Kočího a zřídila ve svém areálu elektrárnu vlastní. Augsburská společnost pořídila na výrobu elektřiny výkonné diesellové motory.³⁶ Válka sebou přinesla nedostatek energetického uhlí a následně neustálé zdražování plynu, elektřiny a koksu. Město přestávalo být s augsburskou společností spokojeno. Provoz elektrárny a plynárny byl ustavičně omezován, někdy energie nebyla dodávána vůbec a společnost

²⁹ Karel HRDINA, c. d., s. 5.

³⁰ V roce 1917.

³¹ SOKA Chrudim – fond města – karta 204– inv. č. 1322.

³² P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 137.

³³ J. SMLSAL - I. ŠULC, *Chrudimské firmy*, Chrudim 2003, s. 15.

³⁴ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., c. d., s. 185.

³⁵ Karel HRDINA, c. d., s. 5.

³⁶ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., c. d., s. 120, 35.

odmítala nové zájemce o elektrifikaci. Monopol soukromého podniku na veřejné osvětlení a další služby se ukázal jako nevýhodný, což přimělo Chrudim k neuzavření smlouvy³⁷ o výhradním odběru obojí energie s Augsburskou plynárnou a elektrárnou na další roky. Jinde byla energie dodávána rychleji a spolehlivěji, a proto se město rozhodlo navázat nejužší styky se Svazem východočeských elektráren a Svazem elektrárenských okresů.³⁸

Z malé zámečnické dílny Františka Wiesnera se postupem času vyvinul jeden z nejvýznamnějších průmyslových podniků v Chrudimi – Wiesnerova strojírna, slévárna a kotlárna. Na počátku svého vzniku (v roce 1856) se závod orientoval na výrobu a opravu zemědělských strojů. Postupně se soustředil na zhotovování vah, strojových zařízení pro potravinářské podniky, motorů a parních vysokotlakých kotlů. Prosperující podnik zaměstnával před válkou asi dvě stě pracovníků³⁹, v roce 1917 stoupl jejich počet na 425.⁴⁰ V době světové války platil v továrně zvláštní vojenský režim, protože se její výroba soustředila na dělostřelecké granáty. V podniku pracovali i ruští zajatci, kvalifikovaní dělníci byli uvolňováni z vojenské služby. Vzhledem k zaměření výroby za války byl podnik stále prosperující. Po válce rozšířil svůj areál vybudováním nových hal. Zánik monarchie však pro firmu znamenal zmenšení odbytových prostor a zostření konkurence. Majitelé továrny si byli vědomi, že nemohou konkurovat velkým strojírenským podnikům jako byla například „škodovka“ v Plzni. Proto hledali taková výrobní odvětví, aby se s velkými podniky nestřetávali. Východiskem se stala specializovaná výroba lanových drah, které byly vyváženy i do zahraničí, zejména na území Polska.⁴¹

Dobýváním cihlářské hlíny a výrobou cihel se v Chrudimi zabývala zejména obecní cihelna. Vznikla v druhé polovině 19. století a těžila z rozmachu stavebního ruchu souvisejícím s industrializací měst. Za války byla výroba cihlářského zboží pro nedostatek pracovních sil, surovin a uhlí buď úplně zastavena, nebo omezena na nejmenší míru. Cihly byly vydávány pouze proti výkazu referenta obecní cihelny. Po

³⁷ Smlouva vypršela v roce 1930, oba závody pak zakoupil Východočeský elektrárenský svaz v Pardubicích.

³⁸ SOkA Chrudim– fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 30. 11. 1920.

³⁹ Karel HRDINA, c. d., s. 7.

⁴⁰ Soběslav FÜRST, Z dějin Transporty a dělnického hnutí na Chrudimsku, Chrudim 1961, s. 24.

⁴¹ Tamtéž, s. 25.

válce se jen pomalu probouzela stavební činnost ve městě, protože obci i soukromým osobám se nedostávalo financí na ne zrovna levné cihlářské výrobky. Cihelna stále bojovala s nedostatkem materiálu a uhlí, bez kterého nemohla vypalovat své výrobky v pecích. Přestože hospodářské výsledky podniku nebyly valné, jeho výroba pokračovala až do druhé světové války.⁴²

Nejen produkty místní cihelny zužitkovaly místní stavební firmy. Mezi stavitelskou špičku v Chrudimi se v období první republiky vypracoval původně zednický mistr Josef Zizius. Často spolupracoval se stavitelem Josefem Kubičkou a výrazně svými stavbami pozměnil tvář města.⁴³

Za zmínku stojí ještě některé chrudimské firmy, jež se podílely na hospodářské prosperitě města. Řada odborných i zábavných spisů a periodik mohla vycházet díky tiskárně rodiny Slavíkovy nebo tiskárně Michaela Emanuela Holakovského. Výrobou a prodejem kvalitních houslí se zabývaly houslařské závody Ladislava Prokopa. Významnou chrudimskou osobností byl zahradní architekt Josef Vaněk, který vybudoval v Chrudimi zahradnický velkozávod. Jeho podnik hospodařil na 50 ha půdy a specializoval se na pěstování ovocných i okrasných dřevin a trvalek.⁴⁴

V Chrudimi existovalo mnoho menších živnostníků. Významnou část tvořili majitelé obchodů a restaurací. Výrobou se zabývaly i některé spolky a organizace s hospodářským zaměřením.⁴⁵ Zatímco větší průmyslové a obchodní podnikatele sdružovaly obchodní a živnostenské komory, živnostníci s menšími firmami či obchody se spojovali v živnostenská společenstva. Komory a společenstva měly zajistit svým členům odbyt, dbát na kvalitu výroby, hájit zájmy živnostníků a poskytovat jim podporu v nouzi. Od roku 1911 v Chrudimi existovala Rada živnostenských společenstev, která měla hájit prospěch místních živnostníků. Sdružovala Živnostenská společenstva hostinských a výčepních, řezníků a uzenářů, obuvníků, krejčí a kožešníků, krupařů, pekařů, cukrářů a perníkářů, obchodníků, mlynářů, kadeřníků, holičů a vlásenkářů, živností stavebních a kolářů.⁴⁶ Výčet jistě není vyčerpávající, alespoň nám však

⁴² SOkA Chrudim – fond města – karton 208– inv. č. 1342.

⁴³ J. SMLSAL - I. ŠULC, *Chrudimské firmy*, Chrudim 2003, s. 29.

⁴⁴ Tamtéž, s. 29 – 30.

⁴⁵ Například Ženský výrobní spolek a Odborná škola pro zpracování dřeva.

⁴⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 206– inv. č. 1338.

přibližuje některé živnosti v Chrudimi. Rada živnostenských společenstev měla své zastoupení i v Okresní jednotě živnostenských společenstev.⁴⁷

Jednota se po vzniku Československa zasazovala, aby bylo zlepšeno zásobování a aby živnostníkům bylo přednostně dodáváno uhlí a petrolej. Živnostníci měli být přibíráni k poradám o přechodu z válečného hospodářství. Bez jejich odborné rady neměly být zřizovány obecní prodejny a výroby. Jednota také žádala, aby se demobilizovaní živnostníci mohli co nejrychleji vrátit do svých působišť a aby byl co nejdříve uvolněn obchod a jiná živnostenská činnost.⁴⁸

Mnoho živnostníků a obchodníků bylo orientací hospodářství na válečné účely, různými omezeními a rekvizicemi značně poškozeno. Nejvíce ohroženi byli ti, kteří se zabývali obchodem či zpracováním potravin. Řezníci byli postiženi nedostatkem masa a zvyšováním jatečních poplatků. Pekaři mohli zpracovávat pouze aprovizační mouku, zakázán byl volný prodej nejen pekařských, ale i cukrářských výrobků.⁴⁹ Nutno ale podotknout, že mnozí živnostníci různá nařízení obcházel. Dobytek se porážel pokoutně a pekaři pekli chleba „načerno“. Prodej pak také neprobíhal zrovna podle daných nařízení, zboží bývalo předražené a nekvalitní a prodávalo se pod rukou.

Dle zákona z 23. 5. 1919 probíhala pomocná úvěrová akce pro válkou poškozené živnostníky.⁵⁰ Podporu zchudlým a práce neschopným členům ve stáří a nemoci poskytovala Řemeslnicko-živnostenská beseda, jež vznikla v roce 1899. Pečovala také o sirotky a vdovy po svých členech, hájila zájmy živnostníků. V roce 1918 například protestovala proti 300% zvýšení daní, pořádala odborné přednášky a společenské večírky. Výtěžek putoval částečně do kasy spolku a z části na charitativní účely.⁵¹

4.2 OBECNÍ HOSPODAŘENÍ

Pevným základem hospodaření obce byl obecní rozpočet. Na rok 1919 počítali představitelé obce se schodkem 438 257, 71 K.⁵² V porovnání s válečnými roky došlo k výraznému navýšení obecního deficitu. Příčina tkvěla v celkovém zdražení potravin,

⁴⁷ SOkA Chrudim – fond města – karton 206– inv. č. 1338.

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ SOkA Chrudim – fond města – karton 218– inv. č. 1374.

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ SOkA Chrudim – fond Řemeslnicko-živnostenské besedy - kniha 3 - Zápisy ze schůzí - 24. 1. 1919.

⁵² SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 6. 6. 1919.

materiálu, práce atd.. Vysoké náklady vlivem zdražování energií si vynutily zvýšení finančních příspěvků na veřejné osvětlování, provoz vodárny a obecní cihelny. Drahota si vyžádala zvyšování mezd obecním zaměstnancům. Se vznikem samostatného státu souviselo i zavádění nových správních institucí a odvětví. Řady pracovníků se tak rychle rozšiřovaly a jejich mzdy tvořily významnou položku v obecním rozpočtu.

Část financí bylo nutno investovat do oprav a dezinfekce školních budov, ve kterých často až do léta 1919 pobývali pacienti vojenské nemocnice. V rozpočtu s touto položkou nebylo počítáno a obec v ní první rok proinvestovala přes 43 000 korun.⁵³ Celkově se částka za opravy veřejných budov, ve kterých byla umístěna vojenská záložní nemocnice, vyšplhala na 1,5 miliónu korun.⁵⁴ Na opravu si obec opatřila úvěr a zvýšila školní přirážku. Úpravy na jednotlivých budovách byly zadávány vždy na rok jednomu ze zdejších živnostníků. Živnostníci měli být dle možnosti střídáni za účelem stejnoměrného zaměstnávání při obecních pracích.⁵⁵

Vyučování většiny škol bylo za války přesunuto do budovy Průmyslového muzea, následkem čehož utrpěly nádherné místnosti značné šrámy. Oprava budovy a místností muzea si každoročně vyžádala nemalé částky z obecní pokladny. Neočekávané výdaje přineslo zestátnění učitelského ústavu a reorganizace zahradnické školy.⁵⁶ Určité finanční zatížení přinesly městu i první obecní volby. Musely být pořízeny seznamy voličů, tiskopisy a voličské průkazy. Nezbytnou položku v obecním rozpočtu tvořily náklady na veřejné zdravotnictví a chudinství.

Jednoduché to nebylo se sháněním potřebných peněz. V důsledku válečných let došlo k poklesu zisků z dávky tržní. Trhy nebyly prodejci mnoho navštěvovány, protože neměli co prodávat. Zmenšil se výnos z dávky pивní a z prodeje lihovin. Většina obecních podniků (např. jatka) byla spíše prodělečná. Velké naděje byly vkládány do obecní cihelny. Obce se v souvislosti s příchodem navrátilců z vojny potýkaly s nedostatkem bytových prostor, takže se očekával velký rozmach stavební činnosti.⁵⁷ Avšak prozatím se tak nestalo, jen se zvýšily mzdy, ceny zboží a výroba celkově podražila. Ztráty způsobil i prodej vnucených válečných půjček.

⁵³ SOkA Chrudim – fond města – karton 216– inv. č. 1366.

⁵⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 197– inv. č. 1285.

⁵⁵ SOkA Chrudim – fond města – karton 214– inv. č. 1364.

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 28. 5. 1919.

Schodek měl být umořen zvýšením některých dávek a především půjčkami od některých z chrudimských peněžních ústavů. Obec každoročně potřebovala v prvních měsících roku zálohový úvěr na krytí různých neodkladných vydání. Obecní přírážky totiž přicházely do obecní pokladny někdy až v polovině roku. Špatný stav obecního důchodu byl také způsoben tím, že přírážky nebyly vybírány ve schválené výši. Například v roce 1920 byly daně vybírány dle klíče z roku 1919, takže samosprávné přírážky čítaly místo 345% pouze 180%. Bylo to způsobeno tím, že rozpočet obce na rok 1920, tj. i obecní přírážky, byly schváleny Zemským správním výborem v Praze až v únoru 1921 a klíč k vybírání daní nelze během roku měnit.⁵⁸

Nejschůdnějším řešením se tak staly výpůjčky od chrudimských peněžních domů. Nejstarší chrudimskou finanční institucí byla chrudimská spořitelna, založená v roce 1861. Občanská záložna, jež měla svým členům sjednávat rychlé a levné půjčky, vznikla v Chrudimi v roce 1863. Účelem okresní hospodářské záložny, která zde byla zřízena v roce 1883, bylo poskytování vhodných úvěrů rolníkům. Dále zde obchodní bankovníctví zastupovaly filiálky Moravské banky (1911), Anglo-československé a Pražské úvěrní banky (1920).⁵⁹ Místní peněžní ústavy tři roky po válce už neměly dostatek prostředků na vypůjčení a obec musela žádat o úvěr např. u banky Slavie v Praze či Zemské banky.⁶⁰

Jak je patrné z výše řečeného, chrudimská obec se musela, jako všichni, potýkat s nedostatkem peněz. Nemohla v prvním poválečném roce přikročit k nějakému výraznějšímu zvelebování města, ale musela se soustředit na nejnutnější záležitosti. Důležité bylo odstranit lichvu a keřasování nejrozličnějšími nařízeními a kontrolami. Velkým problémem se stala bytová nouze. Nutné bylo vytvořit vhodné podmínky pro školní vyučování. Nezbytné byly opravy muzea a městského divadla. Nevyslyšena zůstávala touha Chrudimanů po nové budově chrudimského divadla a z hlediska zdravotního chvályhodný sen o lidových lázních. Velkou část financí z obecního rozpočtu a půjček pohltila snaha pomoci obyvatelstvu od bytové nouze. Odklad nesla plánovaná regulace Chrudimky.

⁵⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 216– inv. č. 1366.

⁵⁹ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 117.

⁶⁰ SOkA Chrudim – fond města – karton 216– inv. č. 1366.

Obecní zastupitelstvo v souvislosti s neustálou hrozbou záplav vodou z Chrudimky ve městě uvažovalo nad tím, zda pokračovat v regulaci řeky nebo vyčkat na vybudování projektovaných vodních nádrží. Zřizování tzv. údolních záhražek se stalo moderním řešením úpravy toku. Na horním toku se vystavěly hráze, jež zachycovaly vodní srážky a nahromaděná voda se pak libovolně upouštěla, čímž se zabránilo záplavám. Město počítalo i s využitím vodní síly k elektrifikaci. Regulace Chrudimky by po vystavění hrází u Křižanovic či u Seče nebyla v Chrudimi tak rozsáhlá a tedy i finančně nákladná. Proti však hovořil fakt, že stát v plenkách čekaly nákladné reformy, takže se dalo předpokládat, že stavba přehrady se zpozdí i o několik desítek let. Obec se tedy nakonec pustila do nákladnější a méně výhodné prozatímní regulace řeky v problematických oblastech.⁶¹

Směrová úprava koryta nejdříve nastala v nejproblematictější části, na Roštině. Pozemky ležící v oblasti Roštiny, na lukrativním místě v centru města, trpěly při vyšších stavech vody pravidelným zaplavováním. Nemohly tak být náležitě využity. Zrušen měl být místní brod a spojení města se III. čtvrtí přechodem po balvanech.⁶² Nejen že tento způsob překonávání říčního koryta byl nebezpečný a poněkud primitivní, ale občas se stávalo, že nějaký vtipálek odstranil kameny z prostředku přechodu a pak se bavit rozpaky lidí, jež byli nuceni se z poloviny řeky vracet zpět.⁶³

V letech 1921 a 1922 bylo říční koryto upraveno v prostoru ulic Na Ostrově a V Průhonech. Opravovaly se i chatrné mosty. Radikální opravu si vyžádaly dosud dřevěné mosty Na Pumberkách, jež spojovaly horní část města s okresní silnicí.⁶⁴

Na rok 1920 bylo počítáno se schodkem 832 930 K. Měl být uhrazen půjčkami a dávkami.⁶⁵ Největší položku tvořily splátky obecních dluhů, služební platy, příspěvky na chudinství a veřejnou bezpečnost. Zvýšení cen energií,⁶⁶ uhlí a nafty navýšilo částku za osvětlování a za chod vodárny. Nezanedbatelnou položku tvořila stavba nouzových domů a náklady na provoz škol a muzea.⁶⁷ Velká část obecních financí byla určena pro

⁶¹ Hlasy východočeské, 24. 1. 1919, s. 2.

⁶² SOkA Chrudim – fond města – karton 224– inv. č. 1399.

⁶³ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 16. 1. 1919.

⁶⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 224– inv. č. 1399.

⁶⁵ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 19. 6. 1920.

⁶⁶ Viz příloha.

⁶⁷ SOkA Chrudim – fond města – inv. č. 2377 – rozpočet na rok 1920.

zřízení nových komunikací a kanalizací. V rámci kompenzace za neumístění župního sídla do Chrudimě byla zde budována vojenská úschovna, což si vyžádalo také jisté finanční zatížení.⁶⁸

Rok 1921 se v obci nesl opět ve stavebním duchu. Plánovala se výstavba dalších nouzových domů, dláždily se ulice a chodníky, opravovaly se silnice a upravoval se vzhled budovy muzea a divadla. Pokračovala regulace Chrudimky, v místních částech se zřizoval vodovod a kanalizace.⁶⁹ Vysoké ceny zboží a práce, zvýšené mzdy a drahotní přídavky způsobily i v tomto roce značné překročení rozpočtu v mnohých oddílech. Obecní deficit se vyšplhal na 1 465 330 korun. V souvislosti s opětovným zdražením energií došlo k nárůstu částky v položce osvětlování. Navýšení výdajů v položce dlažby, stoky, mosty souvisely s předlažďováním chodníků, budováním kanalizace, opravou mostů. Skoro o 30 000 převýšily rozpočtenou částku výdaje za čištění města.⁷⁰ Nesmíme podléhat dojmu, že Chrudim byla městem vypadajícím jako dnes. Občas jste ještě mohli na náměstí zahlédnout pobíhat slepice,⁷¹ krmné řízky a hnůj byly skladovány u frekventované silnice, nečistoty a fekálie byly často vypouštěny do řeky Chrudimky a jejích náhonů.⁷² Vyhláška z roku 1920 sice upravovala tyto nehygienické poměry, ale ke znečišťování ulic docházelo stále, jak nám dosvědčuje suma za jejich úklid. Vysoká částka v položce Průmyslového muzea je vysvětlena drahotnými příspěvky zaměstnancům. Položka v oddílu školství je sice překročena, ale musíme si uvědomit, že obec spravovala velké množství školních budov.⁷³ Mohl by nás překvapit obnos vydaný na obecní povozy. Obec nevlastnila automobily a koupě a vydržování koňů ročně stálo přes 40 000 korun.⁷⁴

Zastupitelé si uvědomovali, že nelze zvyšovat obecní přírážky, které ohrožovaly existenci podniků a platební schopnost jednotlivců, do nekonečna a žádali o větší podporu státu. Zemské finanční ředitelství jim na nótu odpovědělo, že se má obec omezit jen na nejnutnější výdaje a odložit zbytečné výlohy.⁷⁵ V poválečné době však neexistovaly zbytečné výlohy. Měli snad obyvatelé Chrudimi žít v nezdravých ulicích,

⁶⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 216– inv. č. 1366.

⁶⁹ Tamtéž

⁷⁰ SOkA Chrudim – fond města – inv. č. 2377 – rozpočet na rok 1921.

⁷¹ Hlasy východočeské, 28. 5. 1920, s. 2.

⁷² SOkA Chrudim – fond města – karton 218– inv. č. 1370.

⁷³ SOkA Chrudim – fond města – karton 216– inv. č. 1366.

⁷⁴ SOkA Chrudim – fond města – inv. č. 2377 – rozpočet na rok 1921.

⁷⁵ SOkA Chrudim – fond města – karton 214– inv. č. 1363.

zamořených odpadky, ve kterých by se dařilo různým infekcím? Nebo omezit péči o chudé? Ekonomická situace obce v poválečné době byla tedy, jako u většiny obcí, obtížná. Ačkoliv rozpočty vždy vyznívaly optimisticky, většina položek byla pokaždé překročena a deficit obce každoročně narůstal.

4.3 ZÁSOBOVÁNÍ

Převést zemi z válečného hospodaření, které z ní odčerpávalo mnohé potřebné, na ekonomiku, která by byla schopná uživit své obyvatelstvo, se stalo prioritním a životně důležitým úkolem republiky. Nejaktuálnějším a zásadním problémem se stala otázka výživy obyvatelstva. Většina občanů přežívala na hranici hladu. Pokud by se situace neřešila hrozilo, že hladoví lidé bez možnosti uživit své rodiny se zradikalizují, vyjdou do ulic a tak ohrozí dosud nepevnou existenci nového státu.

Nejvyšším zásobovacím orgánem země se stal Zemský Obilní ústav v Praze. Jemu byly obcemi odváděny předepsané dávky, které pak byly přerozdělovány. V kritické hospodářské situaci tak Československo pokračovalo v systému válečného zásobování.

Zásobování občanstva převzal v Chrudimi 29. října Národní okresní výbor a Okresní hospodářská rada, v čele s Františkem Borovcem. Hospodářské rady navázaly na svou válečnou činnost. Jim připadly zásobovací, dozorčí a rekviziční úkoly. Hospodářská rada měla 8 – 12 členů, z poloviny producenty a z poloviny konzumenty.⁷⁶

Při obecní správě nadále fungovala aprovizační kancelář, která organizovala veřejné zásobování. Aprovizační komise vypracovala klíč k rozdělení všech potřeb nezbytných k denní výživě, aby se přiděl na jednotlivé občany rozděloval rovnoměrně.⁷⁷ Zvláštní přiděly získávaly konzumy (svůj konzum měla například Wiesnerova či Popperova továrna, existoval zde dělnický a národní konzum), jež se utvořily a vypomáhaly se zásobováním po čas války. Lidé zásobení v konzumu, mohli žádat i o aprovizaci udělovanou obcí. V roce 1920 byly tyto „dvojitě přiděly“ značně omezeny.⁷⁸

Aprovizační kancelář vydávala přidělové lístky na nejdůležitější životní potřeby. Přidělovala potraviny (mouku, brambory, mléko, sůl, cukr, vánoční kapry) z veřejných zásob, dále svítivo (petrolej), látky, porážkové lístky řezníkům, uhelné lístky (tzv. uhlenky), vytríděné pytle, aj.. Přidělené zásoby často byly nevalné kvality, látka

⁷⁶ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 1.

⁷⁷ SOkA Chrudim – fond města – karton 218– inv. č. 1378.

⁷⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 218 – inv. č. 1378.

praskala, potraviny byly nižší jakosti nebo nebyly dodány vůbec. Úředníci kanceláře neměli lehkou práci. Především při špatném stavu zásobování v zimním a jarním období byly prudké výstupy občanů na denním pořádku a nejednou byli pracovníci slovně napadeni nespokojenci, kteří nedostali požadovaný příděl v očekávané kvalitě a množství. Proto se vydávání lístků poději účastnil některý z čelných představitelů obce.⁷⁹

Základní potravinou umožňující přežití obyvatelstva se staly brambory. Chrudimsko je čerpalo především z Chotěbořska. Nesprávnou interpretací byl zemský zásobovací úřad přesvědčen, že Chrudimsko je bramborami zásobeno slušně a je v tomto směru soběstačné.⁸⁰ Nezasílalo sem tedy potřebné dodávky. Je pravda, že na tom okres určitě nebyl nejhůře, ale na výživu veškerého obyvatelstva to nestačilo. Prořídle řady strážníků se rozrůstaly o vojáky vracející se z války a zásoby mouky či brambor nebyly valné.

Instituce odpovědné za zásobování začaly apelovat na rolnictvo, aby krmilo vepře mrkvi a řepou a brambory ušetřilo pro výživu lidu. Samozásobitel si mohl ponechat 150 kg brambor na jednoho člena domácnosti za rok (což je asi 0,4 kg na den) a pár metráků na sadbu. Zbytek byl povinen odevzdat obci, jež dál odváděla předepsané dávky státu. Zakázán byl volný prodej a nákup této životně důležité potraviny.⁸¹ Povoleno bylo jen zprostředkovávání tzv. příbuzenských brambor.⁸² Každoročně byl nejhorší stav zásobování v zimě. Během jarních měsíců roku 1920 byl snížen příděl brambor pro rodinu z 50 na 20 kg týdně. Ani tato minimální úředně stanovená dávka však nebyla dodávána.⁸³ Sníh znemožnil dopravu brambor do Chrudimi. Stávalo se, že brambory, dopravované např. ze Slovenska, na vagónech zmrzly či shnily a byly pro výživu nepoužitelné.⁸⁴

Ještě kritičtější byly situace v dodávkách mouky. Chrudim potřebovala pro svůj okres 31 vagónů mouky měsíčně.⁸⁵ Tyto dodávky nebyly zdaleka plněny. Na jaře roku 1920 byla stanovena dávka 0,5 kg mouky týdně na osobu. V zimě přestávaly mlít

⁷⁹ SOkA Chrudim – fond města – karton 218 – inv. č. 1378.

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 24. 12. 1918 - s. 3.

⁸² Tj. poskytování brambor obyvatelům od příbuzných na venkově.

⁸³ SOkA Chrudim – fond města – karton 218 – inv. č. 1378.

⁸⁴ Hlasy východočeské, 19. 11. 1920, s. 1.

⁸⁵ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 24. 12. 1918 - s. 3.

mlýny, voda zamrzala a nebylo dostatek energie pro pohon motorů. Dovoz mouky se spíše zhoršoval. V jarních měsících 1921 několik týdnů nepřišla dodávka bílé mouky. V jídelníčku ji nahrazoval hrách a rýže. Chléb se pekli většinou z nekvalitní bramborové mouky, její dodávky v březnu 1921 byly taktéž nedostatečné. Místní pekaři mohli poskytnout své produkty jen veřejnému zásobování. Bez povolení byla živnostenská výroba a prodej pečiva a cukrářského zboží z mouky všeho druhu zakázána. Cukráři a pekaři nesměli přijímat od jiných osob těsto k upečení. V dubnu 1921 konečně došlo ke zlepšení zásobování moukou. Na trhu se dala koupit mouka cizozemská, takže jí byl dostatek.⁸⁶

Mléko bylo dodáváno z velkostatku v Nabočanech a Třebřichách. V přidělech byly upřednostněny těhotné ženy, kojící matky a děti. V zásobování Chrudimě mlékem bylo krizové období od poloviny roku 1920. V kraji se totiž rozšířila nemoc dobytka, slintavka a kulhavka. Mléko tak nebylo z postižených chovů ze zdravotních důvodů dodáváno. Nejhuře byli nedostatkem mléka postiženi kojenci a malé děti. Ke zlepšení dodávek došlo až v lednu 1921, kdy byl přiděl pro kojence zvýšen ze čtvrt na půl litru.⁸⁷

Přerozdělovaly se zásoby petroleje, poskytován byl přednostně nemocným, těhotným a nejpotřebnějším živnostníkům. Ke svícení se poskytovaly svíčky a sirky.⁸⁸

Na přiděl bylo i palivové dříví a uhlí. První Československou zimu postihla Chrudim asi největší palivová nouze. Město bylo bez dodávek uhlí. Hrozilo zastavení výroby několika podniků, protože elektrárna pro nedostatek uhlí vyráběla málo energie pro pohon strojů. Svou činnost téměř zastavil poštovní, telegrafický a telefonní úřad. Přídělové uhlí bylo dodáváno nejnutnějším lidem - pekařům, kteří pekli aprovizační chleba. Takže se nedostávalo na další potřebné podniky (školy, sirotčinec, špitál, vodárna, muzeum, ...) a širokou veřejnost. Nedostatečné vytápění škol si vynutilo vyhlášení uhelných prázdnin. Pobyt mládeže doma však zase značně zatížil domácnosti. Přitom přiděly uhlí pro rodiny byly zanedbatelné. V říjnu 1918 se z všeobecné aprovizace vykazovalo pro jednu rodinu pouze 15 kg hnědého uhlí jednou za dva až tři týdny (!). Nouzi nemohly pomoci ani dodávky palivového dříví. Chrudim vlastnila jen lesy malého rozsahu a doprava dřeva ze vzdálených lesů by svými velkými náklady notně zatížila obecní rozpočet. Obec alespoň poskytovala do veřejné dražby pařezy.

⁸⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 218 – inv. č. 1378.

⁸⁷ Tamtéž

⁸⁸ Tamtéž

Množily se případy krádeží dřevěných plotů, kácení cizích stromů, uřezávání větví, ... Kradlo se ve velkém ze skladiště firmy J. F. Jirásek a syn, velkoobchodu s uhlím, na nádraží. Dodávky uhlí byly nepravidelné a někdy velmi pochybné kvality. V březnu 1919 dorazila do chrudimského okresu místo tříděného uhlí vagónová zásilka opuky a kamení s blátem a malými kousky hnědého uhlí nejhorší jakosti. Uhlí se také mísilo s koksem a uhelným prachem. Zásobování uhlím se ani v dalších letech nezlepšovalo. Minimální týdenní dávka pro rodinu byla v roce 1920 35 kg uhlí týdně. Dodáváno však bylo sotva 20 kg a to ještě často ob týden.⁸⁹

Zásobovací komise přes všechny zákazy jen těžko bránila utajování a zadržování zásob. Samozásobitelé museli vyplnit prohlášení o stavu zásob. Odhalené nesprávnosti vedly k trestnímu stíhání či k propadnutí zásob ve prospěch obce.⁹⁰ Přesto se zásoby stále zatajovaly a ukrývaly. Mnoho nepomáhaly ani výhrůžky typu: „Kdo před převratem nedal státu uloženou částku potravin, konal národní dobro. Kdo však nyní zadrží předepsaný kontingent, dopouští se národní velezrady!“⁹¹ Aprovizace byla postupně rušena až od druhé poloviny roku 1921.⁹²

4. 4 NEZAMĚSTNANOST

Zdrojem obživy většiny lidí byla práce. Do jistým způsobem zavedeného rozvrstvení pracovních míst i pracovních sil zasáhla fatálním způsobem válka. Způsobila chaos, protože převážná většina pracovníků, mužů v produktivním věku, byla odvolána do zcela jiného, nelítostného a krvavého zaměstnání. Jejich místa byla obsazena staršími muži nebo naopak velmi mladými. Novou zásadní změnu na trhu práce přinesl vstup žen do pracovního procesu. Jistě, ženy pracovaly již dříve a mnohdy velmi těžce především v zemědělství, nyní však nastupovaly do továren či úřadů, tedy na místa dříve zasvěcená mužům.

Po válce však muži odložili vojenskou uniformu a vrátili se domů. Chtěli nastoupit na svá místa, ale ta už byla obsazena někým jiným nebo byla vůbec zrušena. Starší muži však měli alespoň dokončenou školu a nějakou praxi. Hůře na tom byli

⁸⁹ SOkA Chrudim – fond města – karton 215 – inv. č. 1365.

⁹⁰ SOkA Chrudim – fond města – karton 218 – inv. č. 1378.

⁹¹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 22. 11. 1918 - s. 14.

⁹² Hlasý východočeské, 21. 9. 1921, s. 2.

vojíni – chlapci, kteří do válečné vřavy nastoupili přímo ze školních škamen. Ti byli bez praxe, nic neuměli, snad „jen“ přežít a zabít. Najít pro ně zaměstnání se stalo tvrdým oříškem. O práci byla nouze.

Ještě za války byly pro válečné invalidy otevřeny zvláštní kurzy při místních školách, které jim rozšiřovaly kvalifikaci a zvyšovaly uplatnitelnost na trhu práce. Po válce se začali vracet legionáři. Stát se chtěl mužům, kteří se velkou měrou zasloužili o jeho vznik, odvděčit a zabezpečit jim vhodná pracovní místa. Při Zemském ústředním ústavu práce byl zřízen orgán, jenž prostřednictvím okresních ústavů práce evidoval uprázdněná služební a pracovní místa a upozorňoval zaměstnavatele na zájemce z řad legionářů. Příslušníkům československých legií měla být dána přednost před stejně kvalifikovaným zájemcem.⁹³

Výhradně na práci v podnicích byli závislí dělníci, hospodáři si mohli vypěstovat vlastní zásoby. Právě dělnictvo se nejvíce potýkalo s nezaměstnaností. Se vznikem nového státu souviselo zřizování nových úřadů a kanceláří, kam mohli být nezaměstnaní přijímáni. Většina z nich však byla nekvalifikovaná, a tak se uplatňovala spíše v dělnických profesích. Bez zaměstnání se dělníci ocitali především v zimních měsících, kdy se zastavovaly stavební a regulační práce. Některá zadání opravných prací byla často zrušena, protože na ně zadavateli nezbývaly peníze. Obec se snažila odpomoci nezaměstnanosti otevřením špitálních lomů, ve kterých se měla obnovit výroba kamenných hmot.⁹⁴ Chudí a nezaměstnaní dělníci měli být přijímáni i na práce, spojené se stavbou nouzových domů.⁹⁵

Stát poskytoval nezaměstnaným finanční podporu. Zásadně vyloučení z podpory v nezaměstnanosti byli svobodní, kteří se nemuseli starat o rodinu (hlavně svobodné ženy). Kdo obdržel podporu od státu, musel se neprodleně hlásit v ústavu pro bezplatné zprostředkování práce. Podle ustanovení Stálého výboru Národního shromáždění ze dne 1. září 1920 měly být všechny osoby požívající státní podpory v nezaměstnanosti přiřazovány k provádění nouzových a veřejných prací (úpravy obecních cest, přechodů, odklizení sněhu,...) bez nároku na mzdu. Doba práce se stanovila dle výše stanovené podpory. Nezaměstnaní byli využíváni při veřejných a sezónních pracích (sklizeň, žně,...). Systém podpory v nezaměstnanosti se vcelku podobal tomu dnešnímu.⁹⁶

⁹³ Hlasy východočeské, 8. 8. 1919, s. 2.0

⁹⁴ SOkA Chrudim – fond městské rady – inv. č. 73 – Jednání městské rady – 8. 1. 1919.

⁹⁵ SOkA Chrudim – fond města – karton 198 – inv. č. 1289.

⁹⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 198 – inv. č. 1289.

4.5 BYTOVÁ NOUZE

Poválečné období sebou přineslo nedostatek vhodných prostor k bydlení. V době válečné, kdy se několik míst k ubytování uprázdnilo, nebyl s bydlením tak velký problém. Ten nastal s vracejícími se vojíny. Za války ustala stavební činnost, což se neblaze projevilo v prvních poválečných letech. Nejen muži přicházeli z různých míst do Chrudimě po válce za prací. Nejvíce žadatelů bylo umístěno v dělnické profesi, s rostoucím státním aparátem přibývalo i úředníků. Nastal však problém, kam tyto občany ubytovat.

Zemská politická správa v Praze zmocnila chrudimskou politickou obec dle zákona z dubna 1919 k zabírání bytů a místností a k omezení práva stěhovacího. Bytová komise byla tedy oprávněna zabrat majitelům nadbytečné, nepoužívané byty a dáti je k dispozici těm, kteří shání střechu nad hlavou.⁹⁷ Obec byla také oprávněna nepřijímat přistěhovalce.⁹⁸ Nejdříve akce probíhala na bázi dobrovolnosti, ale vlastníci se k postoupení potřebných bytů moc neměli. Pasivní odpor majitelů však nic nezmohl proti zákonům. Některé byty byly přímo zabrány, jiné byly obsazeny na základě dohody s majiteli. Od září do prosince 1919 přicházelo ke komisi patnáct až dvacet žadatelů o byt denně.⁹⁹ Do roku 1922 vykonala bytová komise 191 pochůzek k zhlédnutí bytů. Díky nim bylo zabráno 83 bytů a 293 obsazeno smírně. Celkem komise zprostředkovala žadatelům 376 bytů, avšak na stole jí zůstalo ležet 316 nevyřízených přihlášek.¹⁰⁰

Sama obec se za pomoci státního příspěvku („subvence“) rozhodla vystavět v roce 1920 šest dvoupatrových nájemních domů s úřednickými a dělnickými byty. Tato stavba měla nejen odpomoci bytové nouzi, ale také dát práci nezaměstnaným. Práce musela být zadána ihned, aby nebyl zdržen další postup v tomto projektu. Nebyla tedy vypsána žádná soutěž na návrhy a vypracováním plánů byli pověřeni stavitelé J. Kubička a K. Pavlousek. Tato spolupráce se brzy ukázala být dosti problematičnou. Kubička byl náhradníkem v obecním zastupitelstvu, a proto nebylo vhodné, že zakázku

⁹⁷ Od září 1919 spadala agenda bytové komise pod správu policejní kanceláře.

⁹⁸ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva - 20. 8. 1919.

⁹⁹ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919 – s. 3.

¹⁰⁰ SOkA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1279 – Stručný výtah o činnosti policej. oddělení 1919 - 1922.

dostal on. To by nebyl zas tak velký problém, kdyby si pánové za vypracování plánu neřekli nehoráznou částku (původní částka byla ve výši 88 000, při jednání s městským úřadem ji snížili na polovinu, přesto byla přemrštěná). Odborník posoudil, že režijní náklady této práce nepřevyšovaly 7 000 korun. Projekt nebyl ani náročný na originalitu, protože plány byly kopií podobných domů v Hradci Králové.¹⁰¹

Stavební práce pak byly zadány dvěma místním stavebním skupinám,¹⁰² aby všech šest novostaveb bylo dokončeno v průběhu jednoho roku. Další řemeslnické práce byly zadány místním živnostníkům. Stavitelské skupiny měly zaměstnávat pouze zdejší dělnictvo, a tak přispět k potírání nezaměstnanosti.¹⁰³ Šest dvoupatrových domů bylo dokončeno v roce 1921. Čtyři z nich však byly poskytnuty k ubytování vojska, které do města přivedlo budování vojenské úschovny. Ve zbývajících dvou domech bylo umístěno deset partají. Nouzové domy tak svůj účel odpomoci bytové tísní chrudimských obyvatel skutečně nesplnily.¹⁰⁴

Obec měla zájem i o několik rozestavěných domků v Čáslavské ulici místního stavitele Em. Pekaře. Domky se začaly stavět těsně před začátkem války. Obec převzala na konci roku 1920 čtyři domky, které byly rozčleněny na 12 bytů. Část výdajů na jejich zřízení převzal stát.¹⁰⁵

Odpomoci stavební nouzi chtělo i stavební družstvo Dělnického domu. Nemělo však žádaný kapitál a chtěla ho získat výnosy z biografu. Zástupci města však žádost o licenci k promítání kinematografických představení zamítla, protože by další kino ohrozilo prosperitu městského biografu.¹⁰⁶ Zůstává otázkou, zda by výtěžek z kina opravdu pokryl veškeré náklady a stavbu domků pro dělníky. Pochybnosti měli i zastupitelé a možná viděli v proklamovaném užití výnosů z biografu na stavbu bytů jen nátlakovou záminku.

Na konci roku 1921 obec zadala za pomoci státní subvence stavbu dalších nouzových domů. Na stavebním ruchu se začaly podílet i místní organizace.

¹⁰¹ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 11. 10. 1919.

¹⁰² Skupiny vedli Josef Král a Josef Kubička.

¹⁰³ SOKA – fond městské rady – inv. č. 26 – Jednání městské rady – 5. 1. 1921.

¹⁰⁴ SOKA Chrudim – fond města – karta 195 – inv. č. 1279 – Stručný výtah o činnosti policej. oddělení 1919 - 1922.

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 20. 8. 1919.

V následujících letech mělo být úřednickým družstvem vystavěno patnáct domků u severozápadního nádraží a osm u nové dráhy pro železniční zaměstnance.¹⁰⁷

4. 6 KRIMINALITA

Nedostatek jídla, šatstva či paliva měl dopad i na lidské chování. Množily se krádeže topiva a dříví v lese či na drahách. Na nádraží měla svůj sklad uhlí firma Jirásek a syn, jež zprostředkovávala jeho prodej. Kradlo se zde i ve velkém, vznikaly organizované skupiny, které se nebály krást i za bílého dne. Nebyly to krádeže z nouze, nedostatkové zboží bylo prodáváno dál.¹⁰⁸ Z důvodu nedostatku paliva byly poškozovány ploty, kradla se dřevěná madla, uřezávaly se větve, kácely stromy, atd.. Z půd, bytů i výkladních skříní mizely potraviny, šatstvo, prádlo či obuv, z dvorků zase drobné zvířectvo a drůbež. Obvyklý byl přestupek polního pychu,¹⁰⁹ ke kterému někdy nabádali rodiče i své děti, které nemohly být trestně stíhány. Byly ale potrestány tělesně. Děti bez dozoru, hladovějící a zpustlé se často potulovaly po městě. Pobývaly i u nádraží, kde se podílely na rozkrádání uhelných zásob. Rodiče nad nimi nemohli bdít, protože museli vydělávat na živobytí. Z důvodu všeobecném nedostatku byli i shovívaví, když děti někde něco odcizily.¹¹⁰

Někdy místní tisk zaznamenal i kuriózní případy krádeží. V jedné březnové noci roku 1919 se neznámý pachatel vloupal do sklepa restaurace „Na Sklepích“. Ukroutil zámek, ale sklep byl „náhodou právě úplně prázdný, takže ničeho nemohl odnésti.“¹¹¹ Téže noci se stal (z dnešního hlediska) úsměvný případ. Zloděj, který se vloupal do uzamčené pudy místního domu, zde odcizil různé potraviny a „nové botky, místo nichž na místě činu zanechány staré rozedrané střevíce“.¹¹²

Ke konci roku 1919 se krádeže rozšířily z periferie i do centra města. Na zvýšení počtu krádeží a jiných deliktů se podílely i „kočovné tlupy cikánské“,¹¹³ které sídlily za viaduktem severozápadní dráhy. V policejní zprávě se můžeme dočíst, že „obec zdejší

¹⁰⁷ SOKA Chrudim – fond města – karton 195– inv. č. 1279 – Stručný výtah o činnosti policej. oddělení 1919 - 1922.

¹⁰⁸ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919 – s. 2.

¹⁰⁹ V roce 1919 bylo zaznamenáno 48 případů polního pychu a několik menších.

¹¹⁰ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919.

¹¹¹ Hlasy východočeské, 21. 3. 1919, s. 3.

¹¹² Tamtéž, 21. 3. 1919, s. 3.

¹¹³ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 13. 12. 1919.

byla přímo týrána cikány, kteří se potulovali po okolí (...) nepomohlo ani, že z města byli vyvedeni, v noci se vrátili, nebylo možno se jich zbaviti, potulovali se po městě, kradli a nepomohlo ani tělesné potrestání, jež několika cikánům se dostalo.“¹¹⁴ Obecní zastupitelstvo navrhlo po dohodě s okresním výborem, aby „v zájmu bezpečnosti majetkové i zdravotní byla zřízena někde za městem vhodně upravená rezervace, kde by pod stálým policejním dozorem pro nutné případy bylo dovoleno nezbytné přenocování.“¹¹⁵ Jestli ke zřízení takového ghetta skutečně došlo, není jasné.

4. 7 CHUDOBA

Válečný rozvrat hospodářství a poválečné poměry uvrhly některé jedince do zoufalé situace. Drahota a nedostatek pracovních míst způsobila růst počtu lidí žijících v nejchudších a bídých poměrech. Na prahu existence se ocitli nezaopatřené stařenky a starci, invalidé, nemocní či nezaměstnaní. Válka přivedla mezi nejpotřebnější další sirotky a vdovy. Mladý stát se ve svém zájmu musel o sociálně slabé postarat. Zatím však neexistoval odpovídající systém sociálního zabezpečení, takže podpora chudým byla poskytována především z veřejných sbírek. Podpůrnou a charitativní činností se zabývala po válce i většina spolků, pro některé z nich byla péče o chudé prioritním úkolem.¹¹⁶

Ihned 29. října 1918 vyhlásil chrudimský Národní výbor nouzovou akci proti největší bídě chudých. Alespoň trochu jim měla pomoci zorganizovaná sbírka prádla, šatstva, obuvi a potravin, konaná pochůzkou po domech v celém okrese. Za dary dostali nelhostejní občané stvrzenky a příspěvky byly zapsány do seznamů. Jména nejštědřejších dárců nebo naopak liknavců byla zveřejňována. O výnos z akce se měli podělit ti nejpotřebnější, kteří však nejdříve odevzdali přihlášku, v níž pravdivě popsali svou situaci.¹¹⁷

O nejnuznější obyvatelstvo se starala chudinský odbor města ve spolupráci s dalšími organizacemi. Byl složený ze zástupců všech politických stran a všech vrstev

¹¹⁴ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Zpráva policejního úřadu za rok 1919.

¹¹⁵ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 13. 12. 1919.

¹¹⁶ Viz kapitola 5. 6. 6

¹¹⁷ SOKA Chrudim – fond Soudobá dokumentace Národního výboru – Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 – s. 2.

obyvatelstva. Měl za úkol vyplácet podporu a místní nadace, obstarávat potřebné léky a ošacení či zajišťovat pohřby. Nejnutnější činností však bylo obstarávání ubytování a stravy. Obvyklé každoroční státní dotace, finanční síla obce a jmění chudinského fondu by bez pomoci veřejnosti nemohly zajistit ani základní pomoc nejpotřebnějším.¹¹⁸ Chudinský odbor se často obracel na širokou veřejnost s různými sbírkami. Plánoval uspořádat slavnost „Chrudim své chudině“, jejíž výtěžek by propadl ve prospěch chudých. Režie projektované kulturní akce by však vzhledem k drahotným poměrům byla tak vysoká, že na proklamované účely by zbyla jen nepatrná částka. Odbor ve snaze rozšířit lidskou povinnost pomáhat chudým mezi chrudimské obyvatelstvo alespoň vypsals dobrovolnou chudinskou daň. Byla vybírána každoročně obchůzkou po domácnostech podle voličských seznamů. Příspěvek byl odstupňován dle hospodářské schopnosti všech dospělých a samostatně se živících osob, takže přispět mohl každý, bohatý i méně majetný. Zaznamenáni byli dárce i neplatiči.¹¹⁹ Akce byla úspěšná, protože v prvním roce sbírka vynesla přes 12 000 korun.¹²⁰ Příspěvky na chudé měly být vybírány také ve školách, při pouličních sbírkách a při kulturních programech. Chudinský fond měl částečný podíl na výtěžku z poplatků ze zábav a z pokut. Příspěvky poskytovaly místní spolky, zámožní i prostí občané. Obvyklé byly finanční dary ve prospěch chudých a sirotků při příležitosti svatby či úmrtí, k jejich užitku se skládaly i finanční částky, jež nahrazovaly pokuty.¹²¹

Starost o nejmenší a děti školou povinné převzala na svá bedra Okresní komise pro péči o mládež. Ochraňovala děti osiřelé, nechtěné, nemocné či zanedbané. Zapařovala a umísťovala je do ústavů. Válka vzala mnoha rodinám otce a živitele. V jejich prospěch komise založila okresní fond, jenž měl poskytovat podporu vdovám a sirotkům po padlých vojínech.¹²²

O nejmenší a jejich matky se staral místní odbor Ochrany matek a kojenců při Okresní péči o mládež. Vznikl za války a poskytoval chudým matkám prádélko, pleny, peníze a dle možnosti i dětskou moučku. S žádostí o pomoc a příspěvek se na odbor obracely ženy těhotné a kojící matky z Chrudimi i z venkova. Nejdříve však musely být

¹¹⁸ SOKA Chrudim – fond města – karta 204 – inv. č. 1322.

¹¹⁹ Tamtéž

¹²⁰ Hlasy východočeské, 17. 12. 1920, s. 3.

¹²¹ SOKA Chrudim – fond města – karta 204 – inv. č. 1322.

¹²² SOKA Chrudim – fond města – karta 203 – inv. č. 1320.

prošetřeny jejich majetkové, výdělkové a rodinné poměry, a pak jim byla teprve poskytnuta pomoc.¹²³ V roce 1919 byla činnost odboru rozšířena zřízením poradny. Lékař a ošetrovatelka poskytovala matkám a těhotným bezplatně rady. Odbor začal fungovat i na poli osvětovém. Pořádal přednášky o mateřství, hygieně dítěte či o výchově a ošetrování kojence.¹²⁴

O nalezené, osiřelé a nezaopatřené děti se staral městský sirotčinec. Byl zřízen již v roce 1889.¹²⁵ V době válečné byla v budově sirotčince umístěna vojenská nemocnice, a proto se museli sirotci přestěhovat do budovy mateřské školy. Po válce byla budova sirotčince vydezinfikována, protože zde byli umístěni vojáci s infekčními nemocemi. Jeho vedení převzala okresní správa. Sirotčinec opatroval dětem přístřeší, otop, šatstvo a stravu. Zletilým sirotkům pomáhal vyhledávat pracovní místa. Dřívější umísťování sirotků do rodin se příliš neosvědčilo a nyní byla dávána přednost zaopatřování těchto dětí pod odborným vedením. Dohlížely na ně vyškolené opatrovnice. Mimo školu se chovanci zaměstnávali domácími pracemi.¹²⁶

Sirotčinec byl financován obcí, žil také z darů. V srpnu 1920 bylo ke zlepšení stravy dětí zřízeno při sirotčinci malé hospodářství. Darem od hospodářů byly pořízeny slepice, později i králíci a koza. Někteří bohatší občané (např. továrník Popper) financovali výživu a ošacení vybraného sirotka. Významnější byly dary o vánočních svátcích. Obuvnická firma Popprova každoročně darovala sirotkům a chudé mládeži zdarma desítky párů bot. Americká pomocná mise poskytovala dětem zimní soupravy.¹²⁷

V roce 1920 byl v budově sirotčince umístěn dětský útulek pro děti nemanželské a opuštěné, zmrzačené fyzicky a psychicky, z chudých mnohočlenných rodin či pro děti zpustlé a zanedbané.¹²⁸

Krátce před válkou byly otevřeny jesle pro děti od jednoho roku do tří let. Matky sem odkládaly své děti přes den, aby mohly chodit do práce. Tato služba se stala brzy

¹²³ SOKA Chrudim – fond města – karton 204 – inv. č. 1322.

¹²⁴ Hlasy východočeské, 7. 3. 1919, s. 2.

¹²⁵ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 163.

¹²⁶ SOKA Chrudim – fond města – karton 204 – inv. č. 1325.

¹²⁷ SOKA Chrudim – fond města – karton 204 – inv. č. 1325.

¹²⁸ SOKA Chrudim – fond města – karton 203 – inv. č. 1320.

velmi vyhledávanou a potřebnou. V roce 1919 se zaměstnankyně denně staraly o dvacet až třicet dětí. O děti se starala pěstounka a opatrovnice. Za mírný poplatek (v roce 1919 50h) byly dětem podány dvě svačiny a oběd. Částky od rodičů nestačily pokrýt výdaje jeslí, a proto je finančně zaopatřovala obec a dárci.¹²⁹

O staré, nemohoucí a sociálně slabé muže a ženy se staral špitál (městský chudobinec). Chudí zde byli umisťováni na doporučení chudinského odboru a z usnesení obecního úřadu. Poskytnutá nadace zajišťovala chudým byt s otopem, denní peněžní příspěvek a používání přiděleného záhonu ve špitální zahradě. Stravu, skládající se obvykle z kávy a chleba, si obyvatelé špitálu opatrovali sami z nepatrných úspor či ze skrovného výdělku z draní peří. Špitální příspěvek byl přidělován i potřebným, kteří nenocovali ve špitále ale zůstávali ve svém bytě či domě bez jakékoliv jiné pomoci.¹³⁰

Špitál byl původně zřízen pro měšťany, tedy pro obyvatele Chrudimi s měšťanským právem a jejich manželky. Nejnižší stupeň měšťanského práva se dal pořídit nejméně za 50 korun. Tato částka však byla pro mnohé nedostupná, takže ti nejnuznější zůstávali bez pomoci. Obec se tedy rozhodla udělovat měšťanské právo zasloužilým občanům, kteří ve stáří zchudli a zůstali bez podpory. Podporu ve výši špitální porce mohl v nutných případech udělit i chudinský odbor.¹³¹

Zákonem z dubna 1920 bylo zrušeno ustanovení o právu měšťanském. Všechny požitky nadací, jež byly vázány podmínkou měšťanství, byly nyní udělovány všem občanům příslušným k obci. Měšťanský špitál byl téhož roku přejmenován na Občanský chudobinec.¹³² Denní špitální porce v té době byla stanovena na 1 korunu.¹³³

O nejnuznější obyvatelstvo, slepé, mrzáky se staral i ústav chudých, který poskytoval podporu ve výši od pěti do pětáctyřiceti korun.¹³⁴

Válečná vřava podnítila vznik institucí, které se staraly o muže zraněné na bojištích světové války. Za války vznikla v Chrudimi Okresní pomocná válečná

¹²⁹ SOKA Chrudim – fond města – karton 204 – inv. č. 1325.

¹³⁰ SOKA Chrudim – fond města – karton 203 – inv. č. 1320.

¹³¹ Tamtéž

¹³² SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 9. 10. 1920.

¹³³ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva – 21. 2. 1920.

¹³⁴ SOKA Chrudim – fond města – karton 203 – inv. č. 1320.

úřadovna. Organizovala veškerou válečnou pomoc a sbírky pro potřebné. Spolupracovala s Červeným křížem a pomáhala rodinám mobilizovaných, pozůstalým, invalidům, slepým či tuberkulózním vojínům, případně zajišťovala protézy. V listopadu 1918 převzal agendu Úřadovny Okresní národní výbor.¹³⁵ V dubnu 1920 zřídilo v Chrudimi ministerstvo sociální péče Úřad pro válečné poškozené. Poskytoval finanční podporu válečným invalidům, ale také vdovám, sirotkům a předkům padlých.¹³⁶

4.8 ZDRAVOTNÍ STAV OBYVATELSTVA

O zdraví chrudimských obyvatel pečovali doktoři všeobecné veřejné nemocnice a obecní lékaři. Nemocnice se ve válečných letech potýkala s nedostatkem personálu, protože místní doktoři narukovali do služeb válečných. Chybějící odborná pomoc mohla Chrudimi způsobit závažné potíže, ale pomohla jí přítomnost vojenských lékařů, již léčili pacienty ve vojenských barácích a nemocnici.¹³⁷ Po zrušení vojenských nemocnic v Chrudimi byly veřejné nemocnice přenechány nejnужnější zdravotnické a hygienické pomůcky (obvazový materiál, prostěradla, košile, atd.).¹³⁸

Výraznou osobností nejen zdravotnického života Chrudimi byl primář nemocnice MUDr. Robert Musil. Vynikající chirurg se zasloužil o zmodernizování a rozšíření chrudimské nemocnice. Svůj primariát zde vedl od roku 1892 dvaatřicet let. Působil také jako soudní znalec a externí učitel zdravovědy na chrudimské Hospodyňské a Hospodářské škole. V domě manželů Musilových¹³⁹ se soustřeďoval pěvecký a hudební život města. MUDr. Musil byl dlouholetým členem Chrudimské filharmonie, kde hrál na housle.¹⁴⁰

Zdravotní péče byla poměrně drahá. Ošetrovací taxa nejnižší kvality v nemocnici byla v červenci 1919 vyčíslena na 5, 70 korun,¹⁴¹ v lednu 1921 stoupla cena ošetrovací

¹³⁵ SOKA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník – 8. 11. 1918 - s. 2.

¹³⁶ Hlasy východočeské, 21. 5. 1920, s. 3.

¹³⁷ Chrudimský kraj, 26. 10. 1919, s. 2.

¹³⁸ SOKA Chrudim – fond města – karta 202 – inv. č. 1312.

¹³⁹ Marie Musilová se často Chrudimi představovala jako koncertní pěvkyně. Byla čestnou členkou Slavojů a Filharmonické besedy v Brně. Proslavila se interpretací písňové tvorby skladatele Vítězslava Nováka.

¹⁴⁰ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 145.

¹⁴¹ Hlasy východočeské, 8. 8. 1919, s. 2.

sazby nejnižší kvality na 16 K za osobu a den.¹⁴² Pokud budeme počítat s průměrným platem, nemocný si mohl za svůj měsíční výdělek poležet v nemocnici asi deset dní.

Zdravotní péči chrudimským obyvatelům zajišťovali od dubna 1920 dva obecní lékaři. Hranice zdravotnických obvodů určovala řeka a náhony Chrudimky. Pravý břeh, počítaje po proudu, patřil do obvodu I. městského lékaře MUDra. Viléma Podroužka. Proslul svou úspěšnou léčbou chorob ledvin a žlučníku, kvůli níž k němu přijížděli i pacienti z vládních kruhů u nás i ze zahraničí.¹⁴³ Do jeho kompetence spadal i zdravotní dozor v místních nevěstincích a v měšťanském špitále.¹⁴⁴

Levý břeh příslušel do obvodu II. městského lékaře MUDra. Eduarda Kudrnky. Byl synem rolníka z Kočí u Chrudimi. Před lékařským studiem působil pět let jako kněz. Po smrti svých rodičů se vzdal kněžství. V roce 1920 nastoupil do Chrudimi.¹⁴⁵ Lékaři provozovali svou praxi, také prováděli očkování obyvatel a prohlídku mrtvol. Zastávali i funkci školního lékaře, dozírali nad činností porodních bab a nad péčí o mrzáky. Léčení chudých sponzorovala obec.¹⁴⁶

V průběhu válečných let ceny léčiv dosáhly ohromné výše, takže léčení se stalo přístupným v podstatě jen osobám bohatším. Chudší si pomáhali různými bylinkami. Léčení chudiny spadalo na bedra obce, takže lékárnické účty za léčení chudých, dosahující nebývalých sum, tvořily výraznou položku v obecních financích.¹⁴⁷

Závěrečné měsíce války a poválečnou dobu poznamenala pandemie tzv. španělské chřipky. Epidemie zasáhla celou zeměkouli, do Střední Evropy byla rozšířena ze Španělska. Na celém světě si vyžádala více obětí než válka samotná. Chřipka zamířila do českých zemí v říjnu 1918. K rozvinutí epidemie přispěl nedostačující přidělový systém, který přivedl obyvatelstvo na hranici vyhladovění. Oslabení a podvyživení jedinci nebyli schopni čelit nemoci. Chřipka byla vysoce nakažlivá, přenášela se kašláním a kýcháním, tedy kapénkovou infekcí. Inkubační doba této plicní nemoci byla jeden až tři dny. Stávalo se, že lehce nakažení roznášeli bacily mezi své spoluobčany, a proto pokud se lidé chtěli tohoto onemocnění vyvarovat, neměli se zdržovat v místech s větší koncentrací lidí, což byly např. „vozy železniční, pouliční

¹⁴² SOKA Chrudim – fond městské rady – inv. č. 26 – Jednání městské rady – 12. 1. 1921.

¹⁴³ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 173.

¹⁴⁴ SOKA Chrudim – fond města – karta 202 – inv. č. 1312.

¹⁴⁵ Tamtéž

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ Tamtéž – inv. č. 1313.

dráhy, tzv. „fronty“, shromáždění, taneční zábavy, představení biografické či divadelní“.¹⁴⁸ Důležitá byla hygiena, dokonce existovalo nařízení čistoty rukou a ústní dutiny. Při nákaze se lidé měli šetřit a zůstat doma, aby se nemoc nešířila. Nemoc měla sklon k recidivě a postihovala především mladé lidi.¹⁴⁹

V důsledku rozšíření epidemie mezi žactvo a profesorský sbor byly druhý týden v říjnu uzavřeny všechny chrudimské školy.¹⁵⁰ Konaly se však i akce, které rozhodně nebyly v souladu se zdravotními opatřeními. Chrudimský kraj přináší zprávu o tom, že uprostřed největšího řádění epidemie se „díky“ „vracejícím se vojínům“ ve velké dvoraně musejní tančilo. „Do kolika rodin asi roznesla se odtud chřipka kuchyní a dvorem.“¹⁵¹ Chřipku se nepodařilo zvládnout, ale zanikla sama v roce 1919.

Nejsmutnějším dědictvím války byla tuberkulóza, jež se také stala rozsáhlým zabijákem občanů Chrudimi v poválečných letech. Tehdy nevyhladitelné infekční onemocnění si vyžádalo ročně několik desítek obětí. Statistické údaje o počtu obyvatelstva v Chrudimi v posledním válečném roce se od předchozích příliš nelišily. V celém okrese však stoupla úmrtnost (v roce 1917 zemřelo 1658 lidí, o rok později 2103) a klesl počet porodů. Nejčastěji se umíralo na následky infekčního onemocnění, především španělské chřipky a tuberkulózy. V celém okrese zemřelo v roce 1918 na TBC 306 lidí a na chřipku 263.¹⁵²

V prvním poválečném roce v Chrudimi celkem výrazně klesl počet zemřelých. V roce 1918 zemřelo v Chrudimi 307 lidí,¹⁵³ v roce následujícím 270¹⁵⁴ a v roce 1920 280 lidí.¹⁵⁵ Umíralo se na infekční choroby, smrt přinášely chrudimským obyvatelům také nemoci oběhového systému. Hojně životů si vyžádala tuberkulóza, nemalé procento zemřelých tvořily děti. V roce 1919 zemřelo v Chrudimi 270 lidí, z toho 75 na TBC a 34 na vrozenou slabost a dětský střevní katar.¹⁵⁶ O rok později dokonce počet zemřelých dětí převýšil počet obětí tuberkulózy. Vysoká úmrtnost dětí byla způsobena především dodávkami nekvalitního mléka pro kojence. Město nemělo zásoby dobrého mléka, protože velké množství dojníc v tomto období onemocnělo slintavkou a

¹⁴⁸ Hlasy východočeské, 26. 10. 1918, s. 1.

¹⁴⁹ Tamtéž

¹⁵⁰ Chrudimský kraj, 19. 10. 1918, s. 2.

¹⁵¹ Tamtéž, 26. 10. 1918, s. 2.

¹⁵² Hlasy východočeské, 7. 3. 1919, s. 3.

¹⁵³ Tamtéž

¹⁵⁴ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – 19. 6. 1920 - Zdravotní stav v roce 1919.

¹⁵⁵ Hlasy východočeské, 16. 6. 1921, s. 3.

¹⁵⁶ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – 19. 6. 1920 - Zdravotní stav v roce 1919.

kulhavkou.¹⁵⁷ Nedostatečná hygiena nosila smrt novopečeným maminkám v podobě horečky omladnic. Typickými infekčními chorobami doby, které postihovaly vždy jen několik jedinců, byly: spála, diftérie (záškrť), střevní tyfus, neštovice, trachom,¹⁵⁸ občas se objevovala úplavice a tetanus,¹⁵⁹ v roce 1921 byly zjištěny případy nakažení vzteklinou.¹⁶⁰ Nepříjemným společníkem většiny lidí byly kožní choroby. Onemocnění svrabem patřilo k všeobecným poválečným jevům. K jeho rozšíření přispívaly nevyhovující bytové poměry, špatná výživa a hygiena a především nedostatek prádla, „tudíž nemožnost častější jeho výměny“.¹⁶¹

O nemocné postižené tuberkulózou se starala místní odbočka Masarykovy Ligy proti tuberkulóze (vznikla v roce 1920 přeměnou místního odboru Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami).¹⁶² Od roku 1921 bojovala s TBC i poradna Lidového ústavu pro sociální péči zdravotní. Lidový ústav byl založen Spolkem pro zřízení a vydržování Lidového ústavu sociálně zdravotní péče v Chrudimi, který vznikl v roce 1920.¹⁶³ Ústav měl soustavně odčínovat „zhoubné následky světové války ve směru sociálním a zdravotním“.¹⁶⁴ Zajišťoval podporu a další péči pro invalidy, matky a kojence, sirotky a zanedbané děti. Ústav vyhlásil ve svém programu také boj proti alkoholismu a nezřízenému životnímu stylu. V Chrudimi, městě škol, se vyskytoval velký počet dětí a mládeže, kterému bylo třeba poskytnout včasnou ochranu proti tuberkulóze. Proto zde byla zřízena bezplatná lékařská poradna, jež prováděla vyšetření pacientů. Zdravotník je navštěvoval i v domácnosti. Dětem byl podáván rybí tuk, působení horského slunce a očkování proti záškrťu patřilo k dalším léčebným aktivitám ústavu. S působením Lidového ústavu byla spojena i výchova veřejnosti. Přednášky se týkaly zdraví, rodinného života, mravních hodnot, tělovýchovy, občanského života apod..¹⁶⁵

¹⁵⁷ Hlasy východočeské, 16. 6. 1921, s. 3.

¹⁵⁸ Velmi nakažlivý chronický hnisavý zánět očních spojivek.

¹⁵⁹ Hlasy východočeské, 16. 6. 1921, s. 3.

¹⁶⁰ Tamtéž, 4. 4. 1921, s. 1.

¹⁶¹ Tamtéž, 16. 6. 1921, s. 3.

¹⁶² Viz kapitola 5. 6. 6

¹⁶³ Hlasy východočeské, 10. 12. 1920.

¹⁶⁴ SOKA Chrudim – fond města – karton 202 – inv. č. 1312.

¹⁶⁵ SOKA Chrudim – fond města – karton 202 – inv. č. 1312.

5. KULTURA A SPOLKOVÁ ČINNOST

Východočeské město Chrudim bylo nejen správním střediskem regionu, ale i centrem společenského dění a kulturního života. Dlouhou tradici mělo místní divadelnictví. Největší rozmach kulturních aktivit se vázal k uvolnění politického a veřejného života v druhé polovině 19. století. V té době vzniklo v Chrudimi mnoho různě zaměřených spolků, jež se svou činností významně podílely na kulturním dění ve městě. Učitelé místních škol a jiné vzdělané osobnosti se snažili, aby divadelní představení, koncerty a jiné akce byly kvalitní. Válka utlumila kulturní život ve městě. Nejvíce byly zasaženy spolky, mnoho z nich v době válečné zastavilo svoji činnost. Poznamenáno bylo i působení muzea, protože jeho místnosti obývali za války žáci místních škol. Divadelní představení se konala stále, ale chodilo na ně méně diváků. Za poklesem zájmu o divadlo stály špatné životní poměry a také nová konkurence – biograf. Po vzniku samostatného státu se kulturní život začíná opět probouzet. Nikdy však už nedosáhl takové rozmanitosti jako na konci 19. století.

5.1 DIVADLO

Divadelnictví v Chrudimi mělo dlouhou tradici. Divadelní budova byla zřízena na začátku 19. století ze zrušeného kostela sv. Jana Křtitele. Byla po Praze druhou samostatnou divadelní budovou v Čechách. Současně se objevili i první ochotníci. K rozvoji chrudimského divadla přispěl velkou měrou Karel Pippich, když se v osmdesátých letech dostal do čela vedení divadla a ochotnického souboru. Pozvedl městské divadlo na vysokou úroveň, protože důsledně dbal na kvalitu repertoáru a provedení. Problémy však nastaly s divadelní budovou, která byla v roce 1850 zachvácená zhoubným požárem. Budova byla opravena, avšak koncem 19. století již přestala vyhovovat.¹

V roce 1911 se snah o zřízení nové divadelní budovy ujal Spolek pro zbudování městského divadla v Chrudimi. Za války došlo k útlumu činnosti spolku, jehož podstatou bylo shromažďování financí potřebných k vystavění nového chrámu Thálie v Chrudimi. Nucené upisování válečných půjček připravilo chrudimskou spořitelnu, jež

¹ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 31.

stála u zrodu Spolku a poskytla prvotní obnos ve výši 40 000 K, o volné hotovostní částky na stavbu. Spořitelna měla v budoucnu budovu starého divadla odkoupit pro své účely, ale i po válce se potýkala s finančními potížemi. Sám Spolek byl nucen upsat své jmění na válečné půjčky, včas je však prodal a uchránil se vyšších ztrát. Po vzniku samostatného státu začal spolek opět vykonávat svou činnost. Peníze do fondu plynuly z členských příspěvků, obec podporovala Spolek částí výnosu dávky ze zábav, ne nevýznamnou složku tvořily příspěvky od dárců. Nové divadlo mělo být postaveno v oblasti Roštiny. Zde však nejdříve měla proběhnout regulace Chrudimky, se kterou obec příliš nespíchala, protože poválečný stav státu si vyžádal upřednostnění jiných neodkladných zásahů. Jednání o novém divadle se tak protahovala. V roce 1921 zemřel Karel Pippich, významná chrudimská osobnost a přední člen Spolku. K uctění jeho památky proběhla v Chrudimi sbírka ve prospěch zbudování nového divadla, jež vynesla skoro 11 000 K. Výtěžek a majetek Spolku byl uložen do spořitelny jako fond Karla Pippicha a měl finančně zajišťovat budoucí stavbu městského divadla.²

Samotný divadelní život v Chrudimi nepřerušila ani válka, ačkoliv zájem o něj poklesl. Ve válečné době bylo sníženo vstupné a v repertoáru divadla převládala veselohra. Působilo zde stálé Divadlo sdružených měst východočeských (Chrudim divadelně spojovalo s Hradcem Králové, Mladou Boleslaví, Dvorem Králové a Litomyšlí) a herecká společnost B. K. Jičínského, s níž jako hosté několikrát vystupovali E. Vojan a Karel Želenský.³ Ke zprostředkování agendy mezi sdruženými městy byla zřízena Ústřední divadelní komise, ve které zasedali intendanty divadel (tj. zástupci vrchní správy divadla) a delegáti místních divadelních komisí. Od podzimu 1915 do února 1920 zde působil pěvecký a činoherní soubor Divadla sdružených měst pod vedením Bedřicha Jeřábka. Čítal devadesát členů činohry, opery a operety, dvaadvacet členů orchestru a stejně početný sbor.⁴ Divadlo sdružených měst pořádalo svá představení v Chrudimi vždy přibližně měsíc. Při poslední Jeřábkově sezóně v Chrudimi sehrál soubor třicet představení za pět týdnů. V té době v divadle hostoval

² František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Spolek pro zbudování nového městského divadla*, Chrudimské vlastivědné listy (dále jen ChVL) 5, 1993, s. 14 -15.

³ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 32.

⁴ František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky*, ChVL 2, 1993, s. 16.

barytonista Národního divadla Vávra, který se představil v Mozartově Donu Juanovi. V Ibsenově Heddě Gablerové excelovala Božena Stará.⁵

Po odjezdu Jeřábkovy souboru do Bratislavy ho v říjnu 1920 nahradil sbor Antonína Drašara. Vzhledem k drahotným poměrům bylo jasné, že stavební krize nedovolí výstavbu nového divadla v dohledné době. V roce 1921 tedy proběhly v divadle nejnutnější renovace. Především do celé budovy bylo zavedeno elektrické osvětlení, které se dosud používalo jen na jevišti. Téhož roku byl v divadle umístěn i městský biograf.⁶

Počátkem roku 1921 se Divadlo sdružení měst východočeských rozpadlo z důvodu odchodu měst Pardubic, Hradce Králové a Mladé Boleslavi, která chtěla otázku svých divadelních sezón řešit samostatně. Chrudim se pokusila spojit zbývající města, ale ta zaujala vyčkávací postoj. Chrudim tedy přistoupila na nabídku jiných měst a vstoupilo do sdružení měst českého severovýchodu⁷. Při sdružení vzniklo Stálé divadlo orientující se výhradně na činohru. Jeho ředitelem se stal J. O. Martin, jenž měl dbát na kvalitu repertoáru a zajišťovat a vydržovat kvalitní umělce. Města mu měla bezplatně poskytovat divadelní budovu se vším příslušenstvím a rekvizitami. Do Chrudimi Stálé divadlo poprvé zavítalo v prosinci 1921. Realizovalo svá představení od soboty do čtvrtka a divákům nabízelo každý večer jinou hru.⁸

Divadelní vkus chrudimských diváků tříbil i Sbor divadelních ochotníků. O jeho vysokou úroveň dbal až do první světové války Karel Pippich. Pak odevzdal svůj post Dr. Vilému Novákovi, stále si však udržoval přehled o činnosti spolku a mohl mluvit do výběru jeho repertoáru. I za války ochotníci pěstovali dramatické umění, i když jejich aktivita byla omezena válečnými útrapami.⁹

Nový stát přivítali 29. října hrou J. Lemaitra Slečna šafářka. Celý večer se nesl ve slavnostním duchu. Představení bylo zahájeno Prausovým Chorálem českého národa v podání Slavoje a proslovem Karla Pippicha. Nevšednost okamžiku ještě podtrhla přítomnost významného herce a režiséra, Vendelína Budila, na jevišti, který pobýval

⁵ František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky*, ChVL2, 1993, s. 16.

⁶ Kol. autorů, *Divadelní Chrudim*, Chrudim 1934, s. 85.

⁷ Patřila sem i Čáslav, Nový Bydžov, Dvůr Králové, Kutná Hora, Hořice, Chlumeck nad Cidlinou, Jičín, Kolín, Nymburk a po lázeňskou sezónu Poděbrady

⁸ Kol. autorů, *Divadelní Chrudim*, Chrudim 1934, s. 86.

⁹ Tamtéž, s. 87.

v převratných dnech náhodou v Chrudimi.¹⁰ V deníku tehdejší hvězdy chrudimských ochotníků, tehdy osmnáctileté Miloslavy Parclové,¹¹ se dočítáme, že „...Báječně to dopadlo....Kritika báječná. Další momenty nezapomenutelné.“¹²

Ochotníci aktivně sehráli do konce roku 1918 ještě několik představení, jejich úroveň však byla poznamenána předcházejícím obdobím, především oslabeným divadelním souborem. Vlažně byla přijata inscenace hry Karel Havlíček Borovský od Šemberka, sehraná Sdruženými ochotnickými spolky 17. listopadu při příležitosti návratu T. G. Masaryka do Čech. Pod vedením Jaroslava Pippicha se kvalita souboru začala v dalších letech opět zvyšovat.¹³ 6. dubna sehráli ochotníci hru To byla noc. Jejich výkon komentoval Chrudimský kraj takto: „Sehrána byla dobře a všichni účastníci, většinou začátečníci tak výtečně se tužili, že se může směle říci, že představení bylo dobrým diletantským výkonem.“¹⁴ Do souboru se hlásila spousta mladých zájemců. Sbor se orientoval především na hraní dramát českých autorů.

Divadelní činnost vyvíjely i odbory Sokola, Dělnické tělocvičné jednoty, sdružených katolických spolků, Kosové, Jednota střelecká, Spolek akademiků chrudimských, sdružení středoškolských studentů a Učednická besídka. Oblíbeným se stalo divadlo dětské, ve kterém hráli žáci měšťanských a obecných škol. Na podzim roku 1919 sehrál řadu představení Kroužek přátel loutkového divadla. Loutková představení se konala v Průmyslovém muzeu. V roce 1921 hostovala v sále u Lohniských divadelní společnost V. K. Vrby.¹⁵

V Chrudimi se představily některé hvězdy divadelního nebe. Pozvání Spolku akademiků chrudimských přijala M. Hübnerová, členka činohry Národního divadla. Představila se chrudimskému publiku v Pohádkové hodině a ve veselohře Morálka paní Dukelské. Několikrát sem zavítala se svým vystoupením Červená sedma, v roce 1921 i se Sašou Rašilovem. Úspěšný byl program baletního souboru Národního divadla

¹⁰ František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky*, ChVL 2, 1993, s. 16.

¹¹ Dcera bývalého strážníka a inkasisty městského důchodu Josefa Parcla.

¹² RM Chrudim – arch 5513-5553 - deník chrudimské divadelní ochotnice Miloslavy Parclové.

¹³ František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky*, ChVL 2, 1993, s. 16.

¹⁴ Chrudimský kraj, 12. 4. 1919, s. 2.

¹⁵ Kol. autorů, *Divadelní Chrudim*, Chrudim 1934, s. 86.

v roce 1920. Hlediště naplnila i hra od Tolstého *Vláda tmy* v provedení ruského souboru pod vedením Strenkovského.¹⁶

Divadlo bylo dlouholetou součástí chrudimského kulturního života. Za války se zájem o dramatická představení zmenšil, ale v Chrudimi nebyl odliv diváků tak razantní jako v jiných městech. Profesionální herci zprostředkovávali divákům tragédie i komedie jen několik týdnů v roce. Ale milovníci divadla nepřicházeli ani během zbytku roku zkrátka. Své herecké dovednosti jim předváděli místní ochotníci, nemálo škol a spolků mělo svůj divadelní kroužek. Divadlo bylo velice divácky vděčné a bylo zálibou více lidí než dnes. V poválečných časech se hrály hry především českých a slovenských autorů. V novinách bychom našli pozvánky na *Lucernu* nebo *Žižku* od Jiráska, *Jana Výravu* od Šuberta, *K. Havlíčka Borovského* od Šamberka, *Paličovu dceru* od Tyla, *Zvíkovského raráška* a *Paní mincmistrovou* od Stroupežnického, hrály se také hry od Karla Pippicha – *Slečna nakladatelka* a *Z české domácnosti*.¹⁷ Mohli bychom pokračovat ve výčtu, ale již výše zmíněná díla a jejich autoři dokazují, že radost ze vzniku samostatného Československého státu se odrazila i v divadelním repertoáru. Hrály se hry s vlasteneckým podtextem. Mnohost divadelních představení a nedobrá finanční situace většiny lidí způsobila, že divák byl náročný a chodil jen na vybraná představení. Situace se zlepšovala v zimním období, kdy se nepracovalo na poli a hlediště pomohli zaplnit diváci pracující v zemědělství. Více a více lidí však začalo dávat přednost novému fenoménu doby – biografu.

5.2 BIOGRAF

Chrudimští se mohli od počátků války odreagovat v soukromém biografu Josefa Baara, který v roce 1915 získal stálou biografickou licenci. Baarův *Imperial Bio* v Chrudimi¹⁸ promítal své filmy v *Dělnickém domě*, jenž byl schopný pojmut 272 sedících a 138 stojících diváků. Biograf se občas střetával se zákonem, protože plně nevyhovoval zdravotním i bezpečnostním požadavkům. Největší kauzou bylo Baarovo odmítavé stanovisko ve věci bezpečnostních požárních hlídek. Majitel biografu nechtěl platit tři požárníky, kteří byli při každém představení připraveni v případě ohrožení zasáhnout. Baar situaci vyřešil šalamounsky, neboť vstoupil do sboru dobrovolných

¹⁶ František NESEJT, *Z dějin chrudimského divadla. Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky*, ChVL 2, 1993, s. 16.

¹⁷ Kol. autorů, *Divadelní Chrudim*, Chrudim 1934, s. 86.

¹⁸ V lednu 1919 přejmenován na *Grand Bio Edison*.

hasičů a ve prospěch této organizace pořádal jednou týdně představení. Na oplátku požární hlídky dozíraly při promítání bezplatně. V roce 1919 však musel s výnosnou živností skončit, protože mu nebyla prodloužena licence.¹⁹

Naopak biografickou licenci získalo po dlouhém snažení město Chrudim. Od června 1919 filmovou zábavu místním občanům zprostředkovával Městský biograf. Josef Baar se nevzdával a nabídl své zkušenosti městu. Sliboval ročně dvacetitisícové zisky, pokud ho udělají ředitelem Městského biografu. Nepochodil, ředitelem se stal Vilém Brož, válečný invalida a také ředitel městského biografu na Královských Vinohradech.²⁰

Městský biograf od počátku svého vzniku řešil nerudovskou otázku „kam s ním?“. Ihned po uvedení do provozu začalo město uvažovat o stavbě nové budovy. František Brázda, stavitel v Třebíči, odevzdal v září 1919 svůj projekt na samostatnou stavbu kina, ale pro velké finanční náklady byly přípravy k postavení zvláštní budovy pro biograf zastaveny. Nejdříve se kinematografická představení konala ve velké dvoraně Průmyslového muzea a od roku 1921²¹ se filmuchtivé chrudimské obyvatelstvo scházelo na promítání v městském divadle. V době divadelní sezóny se biograf opět přemísťoval do muzea.²² Provoz byl zahájen 1. června 1919 „nejlepším dosud vytvořeným filmem Macocha“.²³

Výnosy z filmových představení byly velmi uspokojivé a staly se cenným zdrojem příjmů pro obec (za měsíc září 1919 vydělalo kino 4 713, 34 K, což je výnos v tak složitých poměrech velice slušný). 10% z výdělku bylo odevzdáno ve prospěch Zemské komise pro péči o válečné poškozence a zbytek plynul na podporu místních podpůrných organizací. Z poloviny připadl zdejšímu fondu pro zbudování nového městského divadla a druhá polovina byla věnována chrudimskému fondu na zbudování lidových lázní.²⁴

Je jasné, že městský úřad si takto prosperující podnik hlídal a nechtěl povolovat biografické licence jiným zájemcům. Takto se například zástupci města dohodli zapůsobiti v Praze na příslušných místech v září 1919, aby nebyla udělena kočovná licence Josefu Baarovi. Obec se také měla zasazovat, aby ve městě nebyla provozována

¹⁹ SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1401.

²⁰ Tamtéž

²¹ Pavel Kobetič ve své knize Chrudimský kaleidoskop XX. století uvádí červen 1919.

²² SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1401.

²³ Hlasy východočeské, 6. 6. 1919, s. 3.

²⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1401.

představení jiných kočovných podniků. V srpnu téhož roku zažádalo o licenci provozování kinematografických představení výrobní družstvo Dělnický dům v Chrudimi. Ačkoli žadatelé měli k dispozici vhodné místnosti a jiné prostředky, obecní rada žádost zamítla, protože by byla ohrožena výnosnost monopolního městského biografu.²⁵ V červnu 1920 žádala o udělení biografické licence místní skupina Družiny československých válečných poškozenců, vdov a sirotek. Zřízení dalšího biografu považovalo městské zastupitelstvo za zbytečné a žádost zamítlo.²⁶

Městský biograf představoval filmy co nejdříve po jejich uvedení v Praze. Velkou zásluhu na tom měl ředitel Vilém Brož, jenž pobýval i v hlavním městě. Promítaly se filmy evropské provenience (ruské, francouzské, norské, italské, ...) a produkty americké kinematografie. Některé z nich byly kolorované. Návštěvníci kina se mohli podívat na detektivky, kovbojky, veselohry, grotesky, historické a dobrodružné filmy, občas se promítaly i vědecké filmy.²⁷ Velkým lákadlem se stala filmová opereta, „dalekosáhlý vynález naprostého souladu hudby s filmem“.²⁸ První filmovou operetou uvedenou v Chrudimi bylo dílko Líbání se zakazuje, promítané na podzim 1921. Před začátkem každého představení se o zábavu staralo svou produkcí hudební těleso.

5.3 MUZEUM

Chrudim své postavení významného kulturního a společenského střediska regionu potvrdila i rozvojem muzejnictví. V roce 1866 zde byla v ovzduší národního uvědomování ustavena Muzejní společnost, napomáhající rozkvětu kulturní a odborné práce. Průmyslové muzeum pro východní Čechy v Chrudimi, které bylo zřízeno v roce 1892, vzniklo opět z kulturních a především hospodářských potřeb města. Mělo za úkol povzbuzovat průmyslovou výrobu a zdokonalovat ji po stránce technické a umělecké. Muzeum pořádalo velké výstavy a odborné přednášky či kursy. Vydávání publikací také přispělo k tříbení vkusu a poznávání technické dokonalosti nejširší veřejností.²⁹

²⁵ V roce 1920 již Dělnický dům stálou biografickou licenci provozoval.

²⁶ SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1401.

²⁷ V květnu 1921 byl například promítán film „Otevřete oči“ o potírání pohlavních chorob.

²⁸ Hlasy východočeské, 7. 10. 1921, s. 3.

²⁹ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 99.

Za první světové války přišlo muzeum k četným šrámům. Koncem listopadu 1914 zde byla zřízena tzv. pozorovací stanice, která dozírala nad všemi nově zřízenými nemocnicemi a rozhodovala o rozmísťování dalších poraněných vojáků a válečných zajatců.³⁰ Muzeum přestalo být finančně podporováno obcí a omezilo se jen na nejnutnější vydání.

Jeho místnosti byly propůjčeny k potřebám několika chrudimských škol,³¹ protože ve školních budovách byly zřízeny vojenské lazarety. Bylo nutné zachovat školní výuku pokud možno bez delšího přerušení a obec neměla jinou vhodnou budovu. Takže výstavnost a hrdost muzejní budovy musela přinést určité oběti ve prospěch vzdělání. Z výstavních síní, ve kterých byly uloženy sbírky, se staly třídy a sborovny. Sbírkové sbírky byly nejdříve shromážděny ve velkém sále, ten však byl později také určen k vyučování a muzejní předměty se uložily ve skladištích. Žáci se svými učiteli opustili místnosti muzea zcela až o prázdninách v roce 1919, „zanechavše po více než čtyřletém pobytu místnosti muzejní ve stavu žalostném.“³²

Ihned po odchodu školních ústavů se započalo se stavebními opravami a s přeprogramováním na muzejní režim. Restauraci výzdoby, úpravy stavební, malíře, truhláře a další řemeslníky hradila prozatím chrudimská obec, ale pak se domáhala náhrady od bývalé rakouské vojenské správy. Obec neměla peněz nazbyt, proto opravy probíhaly postupně. Sbírkové sbírky, čítající kolem 12 000 předmětů z různých oborů, mohly být nainstalovány zpět na svá místa po ukončení zednických a malířských prací. Veřejnosti se tak znovu představily až po roce 1922.³³

Muzeum se pomalu vzpamatovávalo z nepříjemností způsobených válkou a navázalo na své vzdělávací a veřejné působení. Bez válečného přerušení fungovala v muzeu odborná knihovna, jež obsahovala 2 980 odborných i předlohových děl. Činnost odborné čítárny se obnovila půjčováním odborných časopisů umělecko-průmyslových a řemeslnícko-živnostenských ve veřejné čítárně. Za války nepřestalo muzeum vykonávat svou informační funkci a jeho pracovníci dále poskytovali odborné rady ve věcech řemesla, živností i umění. Zdarma byly pořizovány kopie prací pro

³⁰ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 31.

³¹ Probíhalo zde vyučování reálného gymnázia, střední hospodářské školy, zimní hospodářské školy a školy obecné.

³² SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1382 – zpráva o činnosti muzea v roce 1919 – s. 2.

³³ Tamtéž - zpráva o činnosti muzea 1919, 1922 – s. 3, 5.

potřeby výtvarníků a jiných řemeslníků. Muzeum později úspěšně navázalo na svou publikační činnost.³⁴

Postupně se rozmáhala i přednášková aktivita, která byla jednou z hlavních veřejných aktivit, zaplňující Velký sál muzea mimo plesovou sezónu. Přednášky byly odborné, týkající se umění, živnostenstva, řemesla atd.. S okolními městy se Chrudim dohodla na pořádání kočovných přednášek. Úspěšné přednášky tak zazněly ve více obcích a byly prospěšné většímu počtu obyvatelstva. Muzeum poskytlo své prostory i několika výstavám. Konaly se zde veřejné ankety a kurzy. Vyhlášený byl stálý kurz pro vyšivačky bílého prádla. Ženy se zde zdokonalovaly v ruční práci typické pro tento kraj a prodejem svých produktů pak pomáhaly rodinnému rozpočtu. Počet zájemkyň stoupal, takže nakonec byl kurz přeměněn na státní vyšivačskou školu. Vyučování nadále probíhalo v muzejních místnostech.³⁵

Muzeum nebylo odkázáno jen na členské příspěvky a podporu institucí (muzejní fond dostával příspěvky od ministerstva školství a národní osvěty, Obchodní a živnostenské komory pražské, Zemského správního výboru, Okresního výboru Chrudim a od obce Chrudim, přispěvateli byly i místní korporace, např. Občanská záložna a chrudimská spořitelna), ale získávalo finance především pronajímáním Velkého sálu. Nikde ve městě nebyla místnost tak vhodná pro pořádání různých vzdělávacích a zábavných akcí. Velký sál, propůjčený k veřejným, spolkovým a společenským účelům, zažil přednášky, manifestační schůze, Večery a Besedy různých spolků, koncerty, věnečky, plesy, karnevaly, kabarety i zábavy studentů.³⁶

Obrovský spor o kompetence nastal mezi městskou radou a kuratorem Průmyslového muzea v souvislosti s vystoupením Doktora Radwana, hypnotizéra a kouzelníka, využívajícího lidské podvědomí.³⁷ Město bylo proti vysokým cenám vstupenek, jež zaručovaly umělci velké zisky, ale obecním fondům z nich připadlo jen malé procento. Sál měl být pronajímán striktně jen produkcím obecně prospěšným a ne čistě výdělečným. Vystoupení nakonec bylo zakázáno z „důvodů zdravotních a policejních“.³⁸ Muzeum se postavilo proti názoru města, Dr. Radwan mohl předvést ukázky z dosud neznámé oblasti a jeho vystoupení mělo i vzdělávací ráz. Zakázem ukázala Chrudim svou maloměšťáckou zaostalost. Městská rada by neměla rozhodovat

³⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1382 – zpráva o činnosti muzea v roce 1919 – s. 5.

³⁵ Tamtéž, s. 6.

³⁶ Tamtéž, s. 8.

³⁷ Hlasy východočeské, 7. 2. 1919, s. 3.

³⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1382.

o produkcích konaných v muzeu, protože není tak informovaná jako kuratorium. Ze sporu vyšlo vítězně muzeum, jeho povinností bylo jen oznamovat jednotlivé podniky, případně ceny vstupenek a příspěvky na obecní fond.³⁹

V prosinci 1920 bylo Průmyslové muzeum v Chrudimi rozděleno na dvě oddělení: průmyslové a vlastivědné. Průmyslové muzeum se soustředilo na řemesla, výrobu, techniku, mělo i svou historicko-průmyslovou část. Vlastivědné muzeum vzniklo z původního kulturně historického oddělení průmyslového muzea. Jeho součástí byl i archiv, Památková komise, veřejná knihovna a čítárna. Ve svých sbírkách mělo zachytit „vývoj chrudimského a čáslavského kraje po stránce starožitnické, kulturně historické, národopisné, statistické a přírodopisné“.⁴⁰ Mělo mapovat literární práce o kraji, provádět výzkumy, uveřejňovat studie či starat se o památky kulturní a přírodní.⁴¹

Památková komise v tomto období potýkala s dědictvím habsburské minulosti země. Řešila otázku, zda odstranit z budov a kašny na náměstí kamenné orly. Orli nakonec zůstali zachováni jako historické dokumenty určitého období.⁴² Dalším problematickým dědictvím monarchie byly sochy Jana Nepomuckého, které byly dle názoru některých občanů⁴³ stavěny k pohaně mistra Jana Husa. Památková komise se postavila proti jejich odstraňování, protože sochy měly jistou uměleckou hodnotu a muzeum stejně nemělo lapidárium, ve kterém by sochy mohly být zachovány.⁴⁴

Dlouhodobým správcem městského archivu (1910 – 1926) byl středoškolský profesor a regionální historik Čeněk Florián. Narodil se v roce 1884 v Orli, vesnici blízko Chrudimi. Lásku ke svému rodnému kraji projevoval celý život. Opustil ho jen v době studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a krátce po té. Složil závěrečné zkoušky z dějepisu a zeměpisu a začal učit. Nedlouho působil v Domažlicích a Klatovech a v roce 1914 získal místo na chrudimském gymnáziu, kde působil skoro třicet let. Stal se autorem historických článků do regionálního tisku, v celostátních odborných časopisech vycházely jeho studie, některé jeho práce byly vydány i samostatně.⁴⁵

³⁹ SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1382.

⁴⁰ Hlasy východočeské, 18. 11. 1921, s. 1.

⁴¹ SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1382 – zpráva o činnosti muzea v roce 1922 – s. 2.

⁴² SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 8. 5. 1920.

⁴³ Hlavně stoupenců sdružení Volné myšlenky.

⁴⁴ SOkA Chrudim – fond města – karton 202 – inv. č. 1310.

⁴⁵ Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 51.

5.4 KONCERTY, SLAVNOSTI A NÁVŠTĚVY

Chrudim byla městem divadla a hudby. Na mimořádnou úroveň se hudba v Chrudimi dostala na konci 19. a v první polovině 20. století, a to díky rozvoji spolkové činnosti a řadě osobností. V tomto období patřil k předním hudebním osobnostem Chrudimi K. Pippich. Byl dlouholetým předsedou Slavoj, psal odborné i popularizační články do tisku, jimiž chtěl přispívat k hudební kultuře. Zhudebňoval texty a sám také naopak psal verše jako podklad pro zhudebnění.⁴⁶

V Chrudimi působila v daném období řada hudebních těles provozujících vážnou i populární hudbu. Nejdelší tradici měl pěvecký spolek Slavoj, Hudební spolek a v roce 1921 navázala na činnost Volného orchestrálního sdružení Chrudimská filharmonie. Své hudební a pěvecké odbory měly i jiné spolky, například Dělnická tělocvičná jednota, Spolek akademiků chrudimských, spolek učitelů Budeč a další. Místní hudebníci účinkovali na slavnostech konaných ve městě. Slavoj byl znám i za hranicí regionu.⁴⁷

Pořadatelé hudebních akcí zvali do města také známé umělce. Různá hudební vystoupení se konala po celý rok. Pro doložení hojnosti a rozmanitosti koncertních vystoupení je zde uveden stručný přehled nejvýznamnějších hudebních akcí v Chrudimi v prvních měsících roku 1919. Koncertní sezóna byla zahájena v březnu Československým večerem, na kterém zapěli sólisti Divadla sdružených měst východočeských a zpěváci ze Slavoj.⁴⁸ Tentýž měsíc před chrudimským publikem vystoupila Česká filharmonie pražská.⁴⁹ V dubnu zde koncertoval houslový virtuos Jan Kocián a Jihočeské pěvecké sdružení učitelů.⁵⁰ V květnu se konal koncert Ukrajinského republikánského pěveckého sboru lidového za účasti tanečníků v krojích. Tato událost byla označena za jeden z „vrcholných uměleckých požitků letošní sezóny“.⁵¹

V poválečném období se konalo mnoho slavností, jako by si lidé chtěli zase a znova připomínat radost z toho, že přežili a že si mohou svobodně zvolit, koho budou oslavovat. Jakýsi punc odporu vůči zaniklé habsburské monarchii měly oslavy výročí historických událostí a osobností, které byly nějak postiženy habsburskou vládou. Připomínalo se výročí bitvy na Bílé hoře, poprava sedmadvaceti českých pánů,

⁴⁶ Kol. autorů, *JUDr. Karel Pippich. 150. výročí narození*, Chrudim 1999, s. 16.

⁴⁷ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 51.

⁴⁸ Chrudimský kraj, 1. 3. 1919, s. 3.

⁴⁹ Tamtéž, 29. 3. 1919, s. 3.

⁵⁰ Tamtéž, 12. 4. 1919, s. 2.

⁵¹ Chrudimský kraj, 7. 6. 1919, s. 3.

vzpomínalo se výročí narození nebo úmrtí Jana Amose Komenského a Karla Havlíčka Borovského. S novou vervou se vyzdvihovala památka mistra Jana Husa, kterého vnímala katolická církev, tj. i Habsburkové, jako kacíře. Každý rok se ve městě oslavovaly narozeniny prezidenta Masaryka.

K významným událostem roku 1919 patřila bezesporu oslava sedmdesátých narozenin Karla Pippicha. Karel Pippich byl asi nejvýraznější osobností Chrudimi konce 19. století a prvních dvou desetiletí století dvacátého. Angažoval se v kulturním, sportovním a politickém životě města. Jeho význam přesáhl hranice chrudimského regionu. JUDr. Karel Pippich pocházel z rodiny, která se od druhé poloviny 19. století významně podílela na kulturním a veřejném životě města. Narodil se v roce 1849 ve Zlonicích, v Chrudimi prožil dětská léta a pak studoval gymnázium a práva v Praze. Potřebnou právnickou praxi vykonal u soudu v Jičíně a vrchního soudu v Praze. Pak se stal koncipientem v advokátní kanceláři svého otce a po jeho smrti praxi převzal. Pippich projevoval velký zájem o veřejné dění ve městě. Byl významným regionálním politikem. Stal se dlouholetým členem obecního zastupitelstva, městské rady a okresního výboru. Nepřehlédnutelná byla jeho spolková a kulturní činnost. Stál v čele několika spolků (byl předsedou s režisérem Sboru divadelních ochotníků a Spolku pro zbudování nového městského divadla, intendantem městského divadla, předsedou pěveckého spolku Slavoj, starostou TJ Sokol v Chrudimi a Východočeské sokolské župy). Byl výraznou osobností především divadelního a hudebního života. Organizoval koncerty a divadelní představení. Sám byl autorem několika veseloher, psal verše, vzpomínkové črty, odborné články o hudbě, zhudebnil několik textů a texty pro zhudebnění také sám vytvořil.⁵² JUDr. Karel Pippich zasahoval do života Chrudimi a měnil její tvář jako nikdo jiný. Jeho úmrtí v březnu 1921 bylo vnímáno jako velká ztráta.⁵³ Chrudimský kraj nazval svůj rozsáhlý nekrolog „Chrudim nad hrobem svého největšího muže“.⁵⁴

Velkou událostí, podobně jako narozeniny a pohřeb K. Pippicha, se stala oslava prvního výročí samostatného Československa. Konal se velký průvod ulicemi vyzdobenými prapory. Pak se občané shromáždili na táboru lidu strany agrární, národně demokratické a národně socialistické. Současně probíhal tábor lidu na Riegrově

⁵² Napsal libreto Vlasty skon, zhudebněné O. Ostrčillem.

⁵³ Kol. autorů, *JUDr. Karel Pippich. 150. výročí narození*, Chrudim 1999, s. 5 –21.

Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 170.

⁵⁴ Chrudimský kraj, 9. 4. 1921, s. 1.

náměstí, který pořádala sociální demokracie. Politické spory zabránily společnému postupu všech stran. Účastníci slavností si vyslechli proslov o významu 28. října 1918, večer se hrálo divadlo a probíhala středoškolská oslava.⁵⁵

Z výše zmíněných příkladů můžeme odvodit, že různé slavnosti byly velmi časté. Nepřetržité oslavy však ostře kontrastovaly se špatnou sociální situací. Chrudimský kraj otiskl v červnu 1919 výzvu „Ustaňte ve slavnostech, v bujném veselí“, ve které autor kritizuje bezstarostnost oslavujících lidí. Všichni by se měli podílet na řešení starostí státu, který v době, kdy byla výzva publikována, bojoval o Slovensko. „Jest hořko člověku, ale zároveň vše ve vás se bouří, vidíte-li v naší veřejnosti tu bezmeznou otrlost a lehkomyšlnost, s jakou pohlíží na nejdůležitější otázky dotýkající se životních zájmů našeho státu a jak bezstarostně žije ode dne ke dni ve stálé slavnostní náladě. Radost, nadšení, veselost byly zajisté na místě ve dnech po 28. říjnu. Ale jako v rodině oslavují se významné dny a události do jistých mezí, aby veselí ustoupilo zase normální práci, tak mělo by býti i v národním našem novém životě. Neděje se to však. Žije se nad poměry a způsob jakým se žije, neodpovídá vážnosti a starostem doby.“⁵⁶

Chrudim navštívilo v prvních poválečných letech několik významných osobností. O umělcích jsme se zmiňovali již dříve. Do východočeského města zavítali i čelní představitelé politické reprezentace státu. 30. března 1919 uspořádala Československá sociální demokracie na chrudimském náměstí tábor lidu, na němž promluvil ministr spravedlnosti JUDr. František Soukup.⁵⁷ V říjnu téhož roku zavítal do Chrudimě na pracovní návštěvu ministr školství a národní osvěty Gustav Habrman, jenž se setkal v Průmyslovém muzeu s učiteli a profesory Chrudimska, Hlinecka a Nasavrcka.⁵⁸ O politické a hospodářské situaci promluvil na veřejné schůzi Československé národní demokracie v únoru 1920 JUDr. Alois Rašín.⁵⁹ Předvolební schůze národní demokracie se účastnil v dubnu 1920 i její předseda Karel Kramář. Jeho předvolební projev si přišli vyslechnout i četní příslušníci jiných politických stran.⁶⁰

Nejvýznamnější návštěva zavítala do Chrudimě v červnu 1920. V doprovodu Dr. Šámala, Aloise Jiráska, generála Pellé, Dr. Osuského, Dr. Gutha- Jarkovského a dalších přijel v okolo poledne 15. června prezident T. G. Masaryk. Byl přivítán u železničního

⁵⁵ Hlasy východočeské, 7. 11. 1919, s. 1.

⁵⁶ Chrudimský kraj, 7. 6. 1919, s. 2.

⁵⁷ Hlasy východočeské, 4. 4. 1919, s. 1.

⁵⁸ Pavel KOBETIČ, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001, s. 41.

⁵⁹ Hlasy východočeské, 20. 2. 1920, s. 2.

⁶⁰ Tamtéž, 9. 4. 1920, s. 2.

viaduktu, jenž byl vyzdoben jako slavobrána. Uvítání se účastnily široké vrstvy obyvatelstva, zástupci města, různých spolků, podniků a škol. Automobily s hosty pak dojezdy za doprovodu průvodu a stálého svolávání slávy k hotelu Bída. Odtud se návštěva vydala pěšky na radnici. Před radnicí uvítal prezidenta i ostatní návštěvníky svým proslovem starosta Kásek. Masaryk městu v následující řeči slíbil podporu ve věci kompenzací za neumístění sídla župy v Chrudimi. Na radnici se hosté podepsali do pamětní knihy a pak se odebrali do muzea. Zde se ve Velkém sále setkali se zástupci místních úřadů a spolků. Hosté si prohlédli muzeum a navštívili vyšivačskou školu, jež byla umístěna v muzejních místnostech. Po obědě a krátkém odpočinku v hotelových pokojích zavítali hosté do Odborné školy pro zpracování dřeva. Pak také navštívili nejvýznamnější průmyslové podniky ve městě – Wiesnerovu strojírnou a Popprovu továrnu. Kolem páté hodiny odpolední prezident se svým doprovodem z města odjel.⁶¹ Chrudim se stala jedním z prvních měst, které prezident navštívil.⁶² Pravděpodobnou příčinou jeho návštěvy byla snaha uklidnit chrudimské obyvatele po jejich rozhořčené reakci na umístění župního sídla v Pardubicích.

5.5 SPORT

Nejstarší sportovní činností provozovanou v Chrudimi bylo střelení z palných zbraní na terč. Jiná sportovní odvětví tvořila dlouho jen okrajovou náplň činnosti různých spolků jako byl Sokol či Dělnická tělocvičná jednota. V poslední čtvrtině 19. století se v Chrudimi objevily nové sportovní disciplíny: cyklistika, bruslení, tenis, fotbal.⁶³ Provozovaly se především ve sportovních klubech a spolcích.⁶⁴

Po první světové válce se na sportovní výsluní dostává kopaná. I na těch nejmenších plázcích pobíhali kluci za míčem. Společenskou událostí se stávaly zápasy místního fotbalového klubu. Při významnějších fotbalových utkáních probíhala občas loterie, ve které mohli výherci získat například Popprovu boty nebo 1q uhlí.⁶⁵ Na sportovištích se chrudimští obyvatelé věnovali i lehké atletice, odbíjené, házené či tenisu. V červnu se konal Všesportovní den. Chrudimští mohli zhlédnout ukázky různých sportů a zúčastnit se štafetového závodu „Napříč Chrudimí“.⁶⁶ V zimě se

⁶¹ Hlasy východočeské, 19. 6. 1920, s. 1-2.

⁶² T. G. Masaryk nebyl v Chrudimi poprvé. Před válkou několikrát přednášel v místním muzeu.

⁶³ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 170.

⁶⁴ Viz kapitola 5. 6. 5

⁶⁵ Hlasy východočeské, 18. 3. 1921, s. 2.

⁶⁶ Tamtéž, 11. 6. 1921, s. 1.

bruslilo na zamrzlé Chrudimce nebo kluzišti a lyžovalo v okolí Chrudimi. A kam mohli Chrudimští vyrazit v létě?

Když nastaly horké letní dny, toužili se obyvatelé města alespoň trochu osvěžit v lákavé a osvěžující vodní lázni. Jelikož Chrudim stále trpěla neexistencí lidových lázní, lidé v létě vzali zavděk koupáním na koupališti či plovárně. Koupalištěm se staly přístupné břehy řeky Chrudimky, což jistě nedělalo radost majitelům přilehlých luk. Na městský úřad pravidelně docházely stížnosti, že především mládež svými procházkami v lukách ničí travní porost. Obec se tedy snažila oblíbená místa ke koupání pronajímat, protože z hlediska zdravotního bylo koupání velmi prospěšné. Koupání jistě zpříjemňovala úprava říčního terénu, při které byly ze dna a břehu odstraněny velké balvany.⁶⁷

V Chrudimi existovala i městská plovárna. Zde na plavce dožíral plavební mistr a správce, který také vybíral vstupné. V roce 1919 stál roční lístek 10 K, za jednotlivé koupání se platilo 50 haléřů. Vstupné platilo na dvě hodiny. Bez dozoru mohl plavat jen tzv. „volný plavec“, jenž prokázal svou plaveckou zdatnost například složením zkoušky. Otevření plovárny se ohlašovalo vyvěšením vlajky a nastalo, když voda dosáhla teploty 13°R. Plavcům byl k dispozici bazén z pískovce s rozměry 40x20 metrů a hloubkou 1,5 - 2 metry. Voda byla čerpána z nedalekého říčního náhonu. Zájemci se účastnili školy plavání a ti odvážnější mohli skákat z vysokého můstku. Každému pohlaví byl určen zvláštní čas, v němž mohl plovárnu navštívit. Muži měli vyměřenu jednu možnost návštěvy mezi 5 – 7 hodinou ranní. Ženy měly také svůj zvláštní rozpis, ve kterém například stojí, že odpoledne se mohou jít koupat jen v pondělí, ve čtvrtek a v pátek. Dospělým byl přeci jen dopřán společný pobyt ve vodě, ale až od 17 hodin a bez přítomnosti dětí. Plavci si mohli vypůjčit za drobný peníz plovací kalhoty a ručník, ženy si musely svůj plovací oděv pravděpodobně donést. Neexistovalo, aby se někdo svlékl mimo kabinu. Zakázáno bylo také mytí vlasů vlastním mýdlem či jiným přípravkem, odhazování nedopalků či plivání na zem. Netrpělo se „povykování a zbytečné pobíhání“.⁶⁸ Na plovárnu nebyli vpuštěni psi, opilí, lidé s vyrážkou a děti bez doprovodu.⁶⁹ Z dnešního hlediska byl řád plovárny přísný a prudérní. Lidé dávali asi

⁶⁷ SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1399.

⁶⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 224 – inv. č. 1397 – řád koupelní na plovárně 1915.

⁶⁹ Tamtéž

častěji přednost koupání v řece, protože to bylo zadarmo a mohl tam přijít kdokoli a kdykoli.

Sport se stával běžnou součástí života chrudimských obyvatel. Tělesné cvičení prospívalo zdraví, proto se velká pozornost věnovala tělesné výchově na školách. Lidé byli oslabeni špatnou výživou, jejich zdravotnímu stavu neprospívala nedostatečná hygiena. Koupelny byly luxusem a veřejné lázně byly zavřeny za války. Proto mnoho lidí mělo v oblibě koupání v letní řece nebo plavání na plovárně. Studenti různých škol pravidelně označovali koupání a plavání za nejoblíbenější sportovní činnost, a proto je zde letnímu pobytu ve vodě věnováno tolik prostoru.

5.6 SPOLKOVÁ ČINNOST

Kulturní život Chrudimi byl úzce spjat s aktivitou spolků. Některé byly dědictvím z konce 19. století a vyznačovaly se početným členstvem, další vznikaly nově. Spjovaly se s jinými, měnily svůj název či rozšiřovaly svou činnost. Většina z nich byly místními nebo okresními pobočkami celostátních spolků a organizací. Našly se i spolky charakteristické jen pro chrudimský region. Spolky existující na počátku 20. století musely projít peklem války. Jejich činnost byla omezena nebo úplně zastavena. Důvodů bylo hned několik. Členové – muži odcházeli na bojiště světové války, která sebou přinesla všeobecný nedostatek a bídu. V důsledku toho se nedostávalo financí na provozování činnosti spolku, problematické bylo vůbec nalézt místnost, kde by se spolek scházel. Po ukončení válečného stavu se spolky pokoušely navázat na svou dřívější činnost. Některé úspěšně, jiným se dařilo méně. V souvislosti se nedobrymi životními podmínkami byly po válce zakládány především organizace zaměřující se na podpůrnou a dobročinnou činnost.

V této kapitole se budeme věnovat spolkům, jež jsou pro přehlednost rozděleny do několika kategorií. Neznačená to, že se daný spolek věnoval striktně jen aktivitám spojeným s kategorií, větší spolky měly svůj vzdělávací, zábavný odbor, věnovaly se i charitě. Spolky jsou zařazeny podle své hlavní činnosti. Seznam uvedených spolků jistě není vyčerpávající, jsou zde uvedeny ty, které dokázaly rychle navázat na své předchozí aktivity nebo se významně prezentovaly v poválečné době.

5. 6. 1 Hudební a pěvecké spolky

Chrudim byla městem divadla a hudby.⁷⁰ Hudební produkce tvořila významnou součást chrudimského kulturního života, a proto sdružení věnující se zpěvu a hudbě jsou uvedeny na prvním místě.

Slavoj

Nejstarší činný pěvecký spolek v Chrudimi nepřerušil svoji činnost ani za války. Mužské i ženské členstvo zajišťovalo hudební doprovod při všech slavnostech konaných v Chrudimi. Tak se Slavoj prezentoval i po válce. Zpíval při oslavě sedmdesátých narozenin Karla Pippicha, jenž byl dlouholetým předsedou spolku.⁷¹ Hudebně doprovázel i návštěvu prezidenta Masaryka v Chrudimi a nechyběl na žádné významnější akci. Od roku 1905 byl Slavoj členem Východočeské župy Fibichovy, která sdružovala všechny východočeské zpěvácké spolky.⁷² Chrudimští zpěváci tak šířili svou slávu i za hranicemi regionu.

Chrudimská filharmonie

Vznikla v roce 1909 jako tzv. Volné orchestrální sdružení. Činnost sdružení přerušila válka a obnovena byla až na Nový rok 1922. Filharmonii tvořil symfonický orchestr, který si dal za úkol, seznamovat občany s vážnou hudbou.⁷³

Hudební život města organizoval od roku 1856 Hudební spolek Chrudim. Pořádal koncerty a zval do Chrudimi hudební umělce. Hudební odbory měly i další spolky, například Spolek paní a dívek, Sokol či Měšťanská beseda.⁷⁴

5. 6. 2 Spolky vzdělávací a osvětové

Navazovaly na školní vzdělávání a rozšiřovaly získané vědomosti. Formou přednášek, besed seznamovaly širší veřejnost s poznatky z různých oborů. Měly často vlastní knihovnu, do níž odebíraly časopisy. Při obecní správě fungoval Vzdělávací sbor (od roku 1920 Osvětová komise), který se společně se spolky podílel na osvětové činnosti v Chrudimi.⁷⁵

⁷⁰ Viz kapitoly 5. 1, 5. 4

⁷¹ Zapěl například heslo „Pěvce dobra milují boží“, zhudebněné K. Pippichem.

⁷² P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 160.

⁷³ Radka FALTYSOVÁ, *Kulturní život v Chrudimi od 2. pol. 19. století*, VŠP Hradec Králové 1997, s. 29.

Hlasy východočeské, 13. 12. 1921, s. 3.

⁷⁴ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 29.

⁷⁵ Hlasy východočeské, 10. 1. 1920, s. 1.

Měšťanská beseda (od října 1919 Občanská beseda)

Vzdělávací odbor Besedy se prezentoval pořádáním přednášek z historie, hospodářství či umění. Měl vlastní čítárnu a odebíral časopisy a noviny. Zábavu měla zprostředkovávat odbočka Besedy, Sůva. Aktivita členů spolků po roce 1909 výrazně klesala. V období světové války omezila Měšťanská beseda svou činnost na půjčování časopisů v čítárně. Ani po válce se spolku nedařilo navázat na svou někdejší slávu. Vysoké členské příspěvky⁷⁶ bránily rozšíření členské základny lidmi ze středních a nižších vrstev. Měšťanské besedě také konkurovala lidovější Řemeslnicko-životnostenská beseda. Měšťanská beseda byla vnímána jako spolek „pánů“ a její večírky mívaly ráz soukromé zábavy. Se změnou názvu na Občanskou besedu souvisela i snaha členů o reorganizaci spolku a jeho zlidovění. Přestože se zvyšovaly členské příspěvky, v roce 1921 bylo zaznamenáno 230 platících členů, což je téměř o sto více než v roce předchozím.⁷⁷

Literární klub v Chrudimi

Ustaven byl v roce 1907 a zaměřil se na šíření znalostí o české literatuře. Měl za úkol rozšiřovat hodnotnou literaturu mezi členy a obyvatelstvo. Klub pořádal debatní a recitační večery⁷⁸ s hudebními a pěveckými čísly, výstavy, přednášky,⁷⁹ besedy pro žáky škol, vycházky, aj..⁸⁰

Spolek paní a dívek

Vznikl v roce 1869 ze snah zapojit ženy do veřejného a kulturního života a zvyšovat jejich vzdělání. Spolek se kromě vzdělávání zabýval po válce především dobročinností. Sdružení bylo přístupné všem ženám, kromě těch, které právě navštěvovaly školu. Vzdělávání probíhalo formou přednášek z různých oborů, oblíbené byly večery, při kterých se nahlas četlo z knih ze spolkové knihovny. Při každé schůzce proběhlo několik pěveckých a hudebních vystoupení.⁸¹ Výtěžek z večírků, zábav a kulturních programů poskytoval Spolek na podporu místní chudiny, přispíval Ústřední

⁷⁶ V roce 1920 platili členové 3 K měsíčně, v jiných spolcích, např. v Resselu, se platilo 30 hal týdně.

⁷⁷ SOKA Chrudim – fond Občanské besedy - kniha 5 - Protokoly ze schůzí Občanské besedy – 12. 9. 1921.

⁷⁸ Například 1. května 1919 pozval Literární klub na svůj večer recitační umělkyni Marii Nechlebovou, která přednesla Máchův Máj.

⁷⁹ 27. ledna 1919 přednášel v muzeu o T. G. Masarykovi PhDr. Arne Novák.

⁸⁰ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 27.

Chrudimský kraj, 3. 5. 1919, s. 3.

Hlasy východočeské, 24. 1. 1919, s. 2.

⁸¹ 1. března proběhl večírek s recitacemi ze Zápisků K. Červinky a s Rachmaninovými Klavírními skladbami.

matici školské, atd..⁸² Za války se večery nepořádaly a Spolek se i v době pozdější věnoval především charitativní činnosti. Vyplácel podporu místním chudým ženám a přispíval na opravu obuvi chudým žákyním.⁸³

Ženský výrobní spolek

Byl založen v roce 1885, aby dívčí mládež mohla doplnit své vzdělání pro domácnost. Velký zájem dívek si vynutil založení školy.⁸⁴ Spolek byl financován z členských příspěvků, darů příznivců, školného, nemalou částku vynesly i poplatky z prodeje vyrobených prací.⁸⁵

Učednická besídka

Od roku 1909 společensky vychovávala živnostenský dorost. Měla zprostředkovávat „ušlechtilou zábavu i poučení“. Besídka za války nepřerušila činnost. Její členové se scházeli od počátku října do konce června každou neděli odpoledne. Besídky se konaly v místnostech budovy muzea a měly obvykle na programu přednášku z různých oborů,⁸⁶ pak se recitovalo, proběhlo hudební a pěvecké vystoupení a na závěr se hrály společenské hry. „Besídkáři“⁸⁷ hráli také divadlo, chodili na výlety a vycházky a měli k dispozici knihovnu.⁸⁸

Česko-ruská jednota⁸⁹

Vznikla v roce 1920 a v počátcích svého působení se věnovala podpoře ruských zajatců (usnadnění jejich dopravy do vlasti, pořádání sbírek a večírků v jejich prospěch). Později pěstovala česko-ruskou vzájemnost v nejširším smyslu. Pořádala kulturní akce za účasti ruských umělců, přednášky o Rusku, jazykové kurzy a rozšiřovala povědomí o této zemi mezi chrudimskou veřejnost. Ruských večerů se pravidelně účastnili legionáři. Jednota se podílela na organizování sbírky na pomoc hladovějícím ruským obyvatelům.⁹⁰

⁸² Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 28.

⁸³ SOkA Chrudim – fond Spolku paní a dívek – kniha 3 - Zápisy ze schůzí – 12. 5. 1919..

⁸⁴ Viz kapitola 6. 2. 4

⁸⁵ Kol. autorů, *Padesát let odborné školy pro ženská povolání Ženského výrobního spolku v Chrudimi*, Chrudim 1935, s. 4.

⁸⁶ V roce 1920 se konaly přednášky např. na téma Český ráj, Paříž a pařížská výstava, Dýchací ústrojí, ...

⁸⁷ V roce 1920 navštěvovalo Učednickou besídku 197 zájemců, z toho 79 dívek.

⁸⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 206 – inv. č. 1338 - Jedenáctá zpráva o činnosti Učednické besídky v Chrudimi – 1920 - s. 3 - 20.

⁸⁹ Po válce obnovila svou činnost Jednota Československá, která podporovala styky se Slovenskem.

⁹⁰ Hlas východočeský, 4. 1. 1919, s. 2.

Tamtéž, 2. 9. 1921, s. 1.

Všeobčanský debatní svaz

Svaz zahájil svoji činnost v květnu 1919. Mohl do něj vstoupit „kdokoliv bez rozdílu vyznání a společenského postavení“ a účastnit se debaty o aktuálních otázkách. Prvním debatním tématem byl spiritismus a církev. Účastník si měl vyslechnout různá mínění a naučit se obhajovat své. Lidé si zde měli tříbit své názory a docházet ke vzájemné dohodě.⁹¹

5. 6. 3 Spolky učitelské

Školství mělo pro Chrudim zásadní význam. Široká kantorská a studentská základna si vyžádala existenci organizací, které by hájily zájmy profesorů a žáků. Měly podporovat české střední školy a rozvíjet znalosti učitelů i žáků.

Ústřední spolek československých profesorů

Vznikl v roce 1883 jako Spolek profesorů středních škol ve východních Čechách. Konal ročně sjezdy, kde se řešily pedagogické a vědecké otázky, učitelé se zde seznamovali s novými učebními pomůckami. Spolek dále organizoval přednášky, vycházky a zábavy.⁹²

Učitelská jednota Budeč

Od roku 1870 sdružovala učitele chrudimského školního okresu. Upozorňovala je na novinky v oboru, vzdělávala je, hájila zájmy jejich i škol. Měla podporovat i vydávání odborných spisů pro učitele a zřizovat učitelské a školní knihovny.⁹³ Válka zastavila i v tomto spolku většinu činností. Asi 25 členů bylo odvedeno, kulturní aktivity byly zcela vypuštěny a přednášky o nových metodách a učebnicích se konaly naposledy v roce 1915. Učitelé byli příliš zaměstnáni mimoškolními starostmi, takže neměli na činnost spolkovou téměř pomyšlení. Přesto odhlasovali příspěvek raněným a sirotkům po padlých vojínech ze zdejšího okresu ve výši jednoho procenta ze základního služného měsíčně. Po válce se Učitelská jednota⁹⁴ soustředila na otázku učitelských platů a reorganizace školství.⁹⁵

⁹¹ Chrudimský kraj, 24. 5. 1919, s. 3.

⁹² Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 30.

⁹³ Tamtéž, s. 29.

⁹⁴ V roce 1918 měla 78 členů, o rok později již 95.

⁹⁵ SOkA Chrudim – fond učitelské jednoty Budeč – kniha 2- protokoly ze schůzí 1915 – 1921.

5. 6. 4 Studentské spolky

Zakládaly je sami studenti, zabývaly se podporou chudých studentů, vzděláváním i zábavou.

Spolek akademiků

Byl založen v roce 1880 a sdružoval posluchače vysokých škol z Chrudimi a okolí. Mohli ho navštěvovat i studenti posledních ročníků gymnázia. Spolek pořádal přednášky,⁹⁶ kulturní představení, hudební večery, besedy, plesy a výlety. Členové Spolku se podíleli i na divadelních představeních. V roce 1919 sehráli například hru Morálka paní Dukelské. K dispozici byla členům i spolková knihovna, obsahující beletrii i odborná díla. Akademici pořádali první úterý v září studentské merendy. Nezapomínali ani na své chudší spolužáky a založili na jejich podporu fond. V roce 1919 se účastnili manifestační schůze za sociální požadavky studentstva.⁹⁷

Spolek absolventů Obchodní akademie

Byl založen v roce 1888 za ryze praktickým účelem. Měl dále vzdělávat absolventy školy v obchodním směru. Zprostředkovával práci, členové Spolku se také pravidelně seznamovali s novými poznatky ve svém oboru. Za války činnost spolku ustala a obnovila se až v listopadu 1919.⁹⁸

Sdružení středoškolských studentů

Tento spolek spojoval studenty místních středních škol, kteří pak společně pořádali různé kulturní akce. Šlo tedy o spolek přechodný, členové se měnili s odchodem abiturientů a s příchodem nových studentů do prvních ročníků. Sdružení hrávalo divadlo⁹⁹ a především pořádalo studentský majáles.¹⁰⁰

Velký počet studentstva z různých sociálních vrstev zapříčinil i zakládání Spolků pro podporování chudých žáků. Takový Spolek vznikl na Obchodní akademii, Průmyslové škole pro zpracování dřeva a Reálném gymnáziu. Studentům se slušným prospěchem a chováním, kteří se nacházeli v tíživé finanční situaci, byly poskytovány určité bezplatné služby. Zajištěna byla léčba v případě nemoci, Spolek propůjčoval či kupoval školní pomůcky, zaopatřoval oděv, případně hradil stravu a poskytoval finanční

⁹⁶ V roce 1919 Spolek pořádal přednášku o Arnoštu Denisovi.

⁹⁷ SOkA Chrudim – fond Spolku Akademiků – kniha 11 - Zápisy ze schůzí 1. 11. 1919.

⁹⁸ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 32.

⁹⁹ Prvním poválečným představením byly 10. 4. 1921 Čekanky.

¹⁰⁰ SOkA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1383.

příspěvky. Prostředky byly získávány různými hudebními, pěveckými či tělocvičnými produkcemi.¹⁰¹

5. 6. 5 Spolky sportovní a tělovýchovné

Sokol

Místní oddíl Tělocvičné jednoty Sokol byl v Chrudimi založen v roce 1867. O čtvrt století později vznikl jeho ženský odbor. Dorostenecký a žákovský odbor byl ustaven ještě déle, ale chlapci se cvičení a slavností účastnili od roku 1884. Oddíl dorostenek a žákyň se vyvinul až v roce 1921. Mladé zájemkyně o cvičení do té doby cvičily s ženami. Na cvičení docházely i studentky Obchodní akademie, rodinné školy a studenti Hospodářské školy, gymnázia, průmyslové školy, Zimní hospodářské školy a Obchodní akademie.¹⁰²

Během války došlo k poklesu členů a k útlumu činnosti především vzdělávacího odboru. Někteří bratři Sokolové byli odvoláni na vojnu a Sokolovna byla zabrána vojenským lazaretem. Sokolové se tedy scházeli v sále u Lohniských, jenž však mnoho nevyhovoval. Nebyl vhodný na cvičení, jeho propůjčování k ubytování vojska či nedostatek uhlí zapříčiňoval nepravidelnost cvičení. Sokolovna byla jednotě vrácena v listopadu 1918.¹⁰³

Sokolové se podíleli na udržování bezpečnosti po vzniku Československa. Jejich náčelník, M. Kořán, se stal dokonce načas velitelem vojenské posádky. Místní odbočka také reagovala na výzvu České obce sokolské a vyslala tři čty dobrovolníky, jež se měly zapojit do boje proti Maďarům na Slovensku. Sokolové drželi stráž při okolkování peněz ve zdejších peněžních ústavech. Chtěli být nápomocni i u případných veřejných výtržností, a tak do svého programu pro mužské členy v roce 1919 načas začlenili i výcvik ve zbraní.¹⁰⁴

Vlastenecké a nepochitické zaměření nalákalo do řad Tělocvičné jednoty v roce 1920 hodně nových členů. Sokol měl v roce 1919 483 členů a 200 členek, o rok později 518 členů a 234 členek. Sokolské odbočky vznikaly i na menších vesnicích. Na podnět jednoty se vytvořila v Chrudimi v roce 1920 odbočka Československého červeného kříže. Náplní tělovýchovné organizace bylo logicky především tělesné cvičení. Cvičilo

¹⁰¹ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 32.

¹⁰² P. KOBETIČ – T. PAVLÍK – I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 169.

¹⁰³ SOKA Chrudim – fond TJ Sokol – kniha 7 - Výroční zpráva 1918.

¹⁰⁴ SOKA Chrudim – fond TJ Sokol – kniha 8 - Výroční zpráva 1919.

se i několikrát týdně, chodilo se na výlety a pochodová cvičení, pořádala se cvičení veřejná a tělocvičné akademie, jezdilo se na zájezdy a župní závody, v roce 1920 se chrudimští Sokolové účastnili III. všesokolského sletu v Praze.¹⁰⁵

Činnost Sokola se však nesoustředila jen na rozvoj tělesné stránky člověka. Fyzická zdatnost měla jít ruku v ruce s duševním a morálním zdravím. Výchovnou i naučnou funkci měl vzdělávací odbor. Staral se o ideové vzdělávání nových členů. Vzdělávací poslání měly besídky s proslovy a rozpravami. Sokol zřídil i svou knihovnu a odebíral časopisy s tělovýchovným zaměřením. Odbor organizoval přednášky týkající se Sokola, tělesné výchovy, první pomoci, mravnosti apod.. Veřejně probíhaly přednášky pořádané jednotou při nějakých slavnostních příležitostech, např. při výročí upálení mistra Jana Husa. Významnou společenskou událostí se stala přednáška JUC. Františka Beneše o Francii, které se zúčastnili hosté francouzské a dohodové vojenské mise. Konala se 24. dubna 1920, spoluorganizátorem byla chrudimská odbočka Alliance Francaise.¹⁰⁶

O pobavení se staral zábavní odbor, jež pořádal různé společenské akce. Členové a členky Sokola pořádali věnečky, besedy,¹⁰⁷ kabaretní večery, členské večírky, vyhlášená byla silvestrovská zábava a šibřinky, tj. maškarní ples na určité téma. O hudební doprovod se staral trubačský sbor. Konala se i divadelní a loutkářská představení. Výtěžek ze zábavních podniků putoval k uhrazení dluhů Sokolovny a na dobročinné a vlastenecké účely.¹⁰⁸

Sportovní klub

Vznikl v dubnu 1921 sloučením Klubu cyklistů, zabývajícím se i kopanou, házenou a atletikou, a Sportovního klubu, orientujícího se na tenis, bruslení a lyžování. Důvodem spojení byla společná touha po víceúčelovém hřišti, které mělo sloužit členům i veřejnosti. Klub nežil jenom sportem a závoděním. Pořádal také výlety a taneční zábavy, které měly vynést finanční příspěvek na vybudování vysněného sportovního hřiště.¹⁰⁹

¹⁰⁵ SOKA Chrudim – fond TJ Sokol – kniha 9 - Výroční zpráva 1920.

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ V říjnu 1919 se konala Dudácká beseda, na které přednášel prof. Dr. Čeněk Zíbrt o dudácké hře. Řeč byla provázena ukázkami, beseda pak pokračovala hrou na dudy, zpěvem a tancem.

¹⁰⁸ SOKA Chrudim – fond TJ Sokol – kniha 8 - Výroční zpráva 1919.

¹⁰⁹ SOKA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1381.

Jednota českých střelců

Vytvořila se ze Sboru ostrostřelců, jenž měl v Chrudimi dlouholetou tradici. Členové jednoty se učili střílet na střelnici, zde se konaly i závody. Ostrostřelecký sbor se se svou kapelou podílel na hudebním životě v Chrudimi. Po válce činnost spolku upadala.¹¹⁰

Klub československých turistů

Vznikl v roce 1910 (jako Klub českých turistů) a jeho členové se sdružovali za účelem společných vycházek do vzdálenějších i blízkých koutů vlasti. Při svých toulkách se věnovali i označování turistických cest a zřizování orientačních tabulek. Válka způsobila úbytek členů, někteří padli, jiní se přestěhovali či začali navštěvovat jiný, nově založený turistický odbor.¹¹¹ Po válce Klub navázal na svou předchozí činnost a rozšiřoval povědomí veřejnosti o různých krajích Československa formou přednášek. Například v říjnu 1919 se konala přednáška o Chodsku.¹¹²

Dělnická tělocvičná jednota (DTJ)

DTJ byla založena v roce 1906 a spojovala občany dělnických profesí. Na kulturním životě města se podílela pořádáním divadelních představení a koncertů.¹¹³

Svaz junáků a skautů

Místní organizace skautu vznikla až v říjnu 1919. Ihned se setkala s nepochopením. Občané si stěžovali, že mládež je příliš hlučná, pobuřovalo je i domnělé stýkání dívek a chlapců bez dozoru.¹¹⁴ Skauti se hned po svém vzniku zúčastnili Krajského sjezdu skautů v Pardubicích, kde předváděli ukázky ze skautské činnosti. V létě 1920 měl chrudimský skaut dva chlapecké oddíly.¹¹⁵

5. 6. 6 Spolky podpůrné a dobročinné

Poválečná doba, spojená s těžkou sociální situací většiny obyvatelstva, přidala na důležitosti spolkům a organizacím, které se zabývaly péčí o chudé a nemocné, pomocí nejpotřebnějším a sociálním zabezpečením svých členů.

¹¹⁰ Lenka LANGOVÁ, *Spolkový a společenský život v Chrudimi v 2. pol. 19. století*, FF UK Praha 1985, s. 79.

¹¹¹ Hlasy východočeské, 9. 4. 1920, s. 3.

¹¹² Chrudimský kraj, 25. 10. 1919, s. 2.

¹¹³ P. KOBETIČ – T. PAVLÍK – I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 170.

¹¹⁴ Hlasy východočeské, 23. 2. 1921, s. 2.

¹¹⁵ SOKA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1381.

Podporování sociálně slabých spoluobčanů bylo cílem několika spolků, vzniklých již před válkou, stávající poměry po válce si vynutily zakládání nových. Některé se omezovaly na podporu jen svých členů, jiné se staraly o potřebné všeobecně. Finanční prostředky získávaly z členských příspěvků, z výtěžků spolkem pořádaných akcí (zábav, divadelních představení, přednášek) a darů.

Mezi ně patřil Spolek vzájemně se podporujících dělníků Ressel, který byl založen v roce 1870 jako nepolitické sdružení. Své členy podporoval v době nemoci a nezaměstnanosti, dbal také o jejich vzdělávání. V době války i ve dvacátých letech 20. století se činnost spolku soustřeďovala spíše na pořádání okázalých pohřbů a slavností. Ressel měl v poválečné době téměř tři sta členů, mezi nimiž nebyli jen dělníci, ale také živnostníci nebo například advokát Karel Pippich. Ve sféře kulturní se Spolek občas prezentoval divadelním představením nebo silvestrovským večírkem.¹¹⁶

Hmotnou podporou především starých lidí a vysloužilců se zabývala i Podpůrná a vzdělávací jednota Žižka (do roku 1915 Spolek českých vysloužilců), jež vznikla v roce 1908. Za války trpěl spolek pasivitou svých členů a odchodem některých mužů na frontu. V květnu 1915 byla jeho činnost zastavena úplně a k životu se Jednota probírala až za čtyři roky. Svým členům¹¹⁷ mohla nabídnout podporu v chudobě a příspěvek na pohřeb.¹¹⁸ Nejdrívě se poválečná činnost Jednoty omezila pouze na půjčování knih ze své knihovny, později pořádala taneční zábavy, silvestrovský večírek a divadelní představení.¹¹⁹

Podpůrné spolky existovaly i při zdejší školské obci.¹²⁰

Od roku 1901 zde působil Husův fond, spolek pro podporu nemajetných posluchačů vysokých škol. Ve válečných letech zaznamenal místní odbor značný úbytek členů a dárců. Činnost fondu však nepozbyla důležitosti. Spíše naopak, neboť nemajetné studentstvo v Praze zažívalo po stránce výživy a ubytování krušné časy.¹²¹

Chudou školní mládež podporoval od roku 1891 Krejcarový spolek.¹²²

O sociálně slabou mládež v Chrudimi a po celém okrese se staralo i sdružení České srdce. Místní odbor zřídil kuchyň pro školní děti, kde se mohly za malý obnos

¹¹⁶ SOKA Chrudim – fond Spolku Ressel – kniha 1 - Zápisy ze schůzí spolku 1917-1920.

¹¹⁷ Na první poválečné schůzi bylo přítomno 21 členů.

¹¹⁸ Především přispíváním na pohřby svých členů a podporování pozůstalých se zabýval spolek Svěpomoc.

¹¹⁹ SOKA Chrudim – fond jednoty Žižka – kniha 2 - Protokoly ze schůzí 1915, 1919 – 1920.

¹²⁰ Viz kapitola 5. 6. 4

¹²¹ Hlasy východočeské, 12. 5. 1919, s. 2.

¹²² P. KOBETIČ – T. PAVLÍK – I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 163.

stravovat. České srdce spolupracovalo s dalšími místními organizacemi, v Ženském výrobním spolku se například přešívalo prádlo a oděv pro děti.¹²³

Zřizováním, vydržováním a podporováním českých škol se v Chrudimi zabýval mužský (1884) a ženský (1888) odbor Ústřední matice školské. Za války zaznamenal především mužský odbor výrazný úbytek členů (v roce 1913 měl 310 členů, v roce 1916 212). Aktivita členů se soustřeďovala především na shánění peněžních příspěvků, umísťování pokladniček v hostincích a dozor nad nimi. Do kasy Matice plynuly také zisky z prodeje matičních kalendářků, pravidelnými přispěvateli byli žáci a učitelé chrudimských škol. Činnost Matice pokračovala i po válce, bojovala o české školství především v pohraničí, spolupracovala i při zakládání škol na Slovensku. Chtěla se uplatnit také na poli osvěty. Dříve bylo jejím heslem Osvětou k svobodě nyní Svobodou k osvětě.¹²⁴ Členské příspěvky a výnosy pokladničních sbírek se výrazně ztenčily, protože občané neshledávali činnost Matice v novém státě tak důležitou jako v době monarchie.¹²⁵ Finance se získávaly tradičním způsobem (dary, příspěvky, výtěžky z kulturních akcí, atd.), od roku 1919 dámský odbor pořádal představení loutkového divadla. První produkce se konala 5. října v budově Průmyslového muzea, divákům byla představena hra Matěje Kopeckého Oldřich a Božena. Inscenaci připravil společně s ženským odborem ÚMŠ nově ustavený Kroužek přátel loutkového divadla.¹²⁶

Dětem nemajetných rodičů za nepatrný poplatek pomáhal Spolek pro vydržování jeslí a mateřských škol v Chrudimi. Pod různými názvy zde fungoval již od roku 1870. Náplní jeho činnosti bylo opatřování obuvi, oděvu a učebních pomůcek pro nemajetné. Organizoval i různé slavnosti či plesy, na kterých probíhala sbírka šatstva a jiných potřebných věcí. Výtěžek pak putoval rodinám těch nejchudších dětí.¹²⁷

Všeobecnou humanitární pomoc poskytovala místní pobočka Československého červeného kříže. V únoru 1920 převzala činnost místních odštěpných spolků Rakouského červeného kříže. Záštitu nad vznikem Československého červeného kříže v Chrudimi převzala z podnětu Alice Masarykové Tělocvičná jednota Sokol. Červený kříž pořádal pravidelně tzv. Štědré dny, při kterých se vybíraly příspěvky při pouličních sbírkách. Jejich výnos byl věnován ve prospěch nejpotřebnějších obyvatel.¹²⁸

¹²³ SOKA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1385.

¹²⁴ Chrudimský kraj, 5. 4. 1919, s. 2.

¹²⁵ SOKA Chrudim - fond ÚMŠ – kniha 1 - Zápisy ze schůzí 1913 – 1921.

¹²⁶ Chrudimský kraj, 11. 10. 1919, s. 3.

¹²⁷ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 38.

¹²⁸ SOKA Chrudim – fond města – karton 221 – inv. č. 1385.

Důležitý úkol zdravotní osvěty, prevence a podpory nemocných na svá bedra vzalo několik místních spolků. Nejčastější a nebezpečnou nemocí doby se stala tuberkulóza. Boj proti ní vyhlásila ve svém programu z roku 1920 Masarykova Liga proti tuberkulóze, jež navázala na činnost Českého zemského pomocného spolku pro nemocné plicními chorobami, v Chrudimi založeného v roce 1904.¹²⁹ Vydřovala poradnu, zakládala ozdravovny a léčebná zařízení. Měla působit preventivně na školách i v rodinách, zřizovat ochranné a zotavovací stanice a podporovat výzkum TBC a vznik tuberkulózních oddělení při veřejné nemocnici. Pořádala také osvětové přednášky pro veřejnost, například v roce 1919 v Chrudimi hovořil o léčbě tuberkulózy MUDr. Hamza¹³⁰. Liga podporovala pět až šest nemocných měsíčně cukrem a kávou, méně penězi. Přispívala také na léčení mládeže a dětí, zajišťovala jejich pobyt na venkově - v létě 1920 pobývaly slabé děti měsíc v hájovně u Včelákova. V rámci preventivních opatření zřídila Liga v letech 1920-1921 studentskou menzu. Zlepšení psychického stavu nemocným přinášela účast na koncertech a divadelních představeních, pořádaných spolkem.¹³¹

Záslužná byla také činnost Spolku ku podporování propuštěných trestanců. Organizace poskytovala pomoc rodinám trestanců, čerstvě propuštěné finančně podporovala do té doby, než si našli práci. Přespolním poskytovala hmotné prostředky na cestu domů.¹³²

5. 6. 7 Spolky odborné a zájmové

Členy odborných spolků spojuje stejné profesní zaměření. Spolky jim měly poskytnout podporu v nezaměstnanosti a nemoci, hájit jejich práva a rozšiřovat odborné vzdělání.

Mezi významné spolky tohoto typu patřila v poválečné době Jednota samosprávných úředníků obecních a okresních. Živnostníky a obchodníky sdružovala Živnostenská společenstva a Živnostenské a obchodní komory.¹³³

¹²⁹ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 38.

¹³⁰ Zakladatel prvního sanatoria pro tuberkulózní děti v Luži-Košumberku.

¹³¹ SOKA Chrudim – fond Masarykovy Ligy proti tuberkulóze – kniha 1 - Zápisy ze schůzí – 1920.

¹³² SOKA Chrudim – fond města – karta 221 – inv. č. 1385.

¹³³ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 39.

Zájmové spolky sdružovaly osoby, které měly stejný koníček či zálibu.

Mohli bychom sem počítat Sbor dobrovolných hasičů, jelikož jejich útvar nebyl profesionální. Sbor vznikl v roce 1874 a byl financován z prostředků města a četných darů. Členové absolvovali odborný výcvik a zasahovali nejen při požárech, ale pomáhali i při povodních, hlídky drželi v době žní, o pouti, při trzích a divadelních či biografických představeních. Hudebním doprovodem se podíleli na většině městských slavností. Vzdělávací činnost spolku se omezovala jen na odebírání odborného tisku a vydávání sborníku. Za války řady hasičů notně prořídly odchodem mužů do boje. V rámci bezpečnosti města se obecní zastupitelstvo podílelo na výzvách, které měly chrudimské občany nalákat do sboru.¹³⁴

První československý spolek pro zvelebení včelařství, zahradnictví a chovu drobného zvířectva sdružoval místní chovatele, včelaře a zahradníky. Na veřejnosti se prezentoval především pořádáním přednášek. Nimrody slučoval od sedmdesátých let 19. století Myslivecký spolek Hubertus.¹³⁵ Kouzlu obrázků podlehli členové Klubu fotografů amatérů v Chrudimi (vznikl v roce 1907). Měli k dispozici klubovní komoru, fotografickou laboratoř a „zvětšovárnu“. ¹³⁶ Klub pořádal i různé kurzy, v roce 1919 například probíhal kurz praktické fotografie.¹³⁷

5. 6. 8 Ostatní spolky

V Chrudimi existovaly i spolky, jež bychom jen těžko zařazovali do výše uvedených kategorií.

Zcela ojedinělým a pro Chrudim typickým spolkem, zprostředkovávající zábavu, bylo Prahnízdo kosů. Tato humoristická společnost vznikla v roce 1867 a navazovala na činnost zábavní odbočky Měšťanské besedy, Sůvy. Vyznačovala se vlasteneckým cítěním, svérázným humorem a sžíravou ironií, se kterou útočila na společenské zvyklosti a státní nedostatky. Hlavou Kosů byl Obrkos a starší Kos – Rokos, obyčejní Kosové byli povyšováni do rytířského stavu o „úřední středě“. Středa byla dnem schůzek Kosů, i když se málokdy konala právě v tento den. Kosí zábava vrcholila především při „skákových středách“, „létacích středách“ a zvláště při kosím Silvestru,

¹³⁴ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 44.

¹³⁵ Radka FALTYSOVÁ, c. d., s. 39.

¹³⁶ Hlasy východočeské, 21. 5. 1920, s. 3.

¹³⁷ Chrudimský kraj, 7. 6. 1919, s. 3.

který se slavil v polovině ledna.¹³⁸ Již na počátku 20. století sláva Kosů upadala. Světová válka zastavila Kosy úplně. Po válce navázali Kosové na svou předchozí činnost po pětileté přestávce až 27. listopadu 1919. Na programu první schůzky byla například „revize mírových smluv v příčině postavení světového vůči našemu Prahnízdou mezi evropskými mocnostmi a podepsání příslušných listin“.¹³⁹ Po svém se Kosové vypořádali i se ztrátou některých členů, kteří padli na bojištích světové války: „Pronesena vzpomínka za Kosy, kteří zbloudili bez dovolení z Prahnízda a nejspíše již nazpět nepřiletí.“¹⁴⁰ Veřejnosti se Kosácká společnost připomněla opětovným vydáváním silvestrovského časopisu Klapačka-Sůva, jenž obveseloval chrudimskou společnost. O konání Kosáckého Silvestra informoval tisk: „Ve středu, která připadla na čtvrtek usneseno po vzrušující debatě jednoho hlasu, aby v únoru pořádán byl opět Kosácký Silvestr se zábavným programem.“¹⁴¹ Emancipace dorazila v srpnu roku 1921 i ke Kosům, protože bylo „povoleno též do veřejných kosáckých střed voditi sebou kosice a kosata ženského rodu, budou-li za mužské pohlaví řádně uznány.“¹⁴²

Československá obec legionářská

Je specifická organizace, která sdružuje osoby, jež prošly podobnou životní etapou – bojem v legiích. V Chrudimi po světové válce vznikl Svaz československých legionářů. Později došlo ke spojení Svazu a Družiny československých legionářů a vznikla Československá obec legionářská. Sdružení vzniklo z myšlenky, že by legionáři nadále měli přispívat k zabezpečení a obraně republiky a k jejímu vybudování v demokratickém duchu. Činnost legionářské obce se záhy konkretizovala ve snahu hájit hospodářské zájmy legionářů, zprostředkovávat jim práci a podporovat je v nouzi. Místní legionáři pořádali také přednášky a besedy, ve kterých seznamovali veřejnost s dějinami legií a se svými zážitky. V roce 1921 uspořádali společně s pražským památníkem odboje výstavu obrazů ruských legionářů. Legionáři se rozhodli bojovat proti tuberkulóze a podíleli se na ustavení Masarykovy ligy v Chrudimi.¹⁴³

Okrašlovací spolek vznikl v roce 1888 pod patronátem obce. Členové pečovali o vzhled města, věnovali se ochraně památek, lidového umění a přírody. Vysazovali keře

¹³⁸ P. KOBETIČ– T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 64.

¹³⁹ SOKA Chrudim – fond Prahnízda chrudimského – kniha 5 – protokol ze schůze 27. 11. 1919.

¹⁴⁰ Tamtéž

¹⁴¹ Chrudimský kraj, 6. 12. 1919, s. 2.

¹⁴² SOKA Chrudim – fond Prahnízda chrudimského – kniha 5 – protokol ze schůze 25.8.1921.

a stromy, podíleli se na zakládání parků, úpravě cest, pořizovali květinovou výzdobu na slavnostech. Spolek pořádal i umělecké výstavy a přírodovědné přednášky. Finanční prostředky získával z darů městské spořitelny a záložny i jiných podniků.¹⁴⁴

¹⁴³ SOKA Chrudim - fond Československé obce legionářské, karton 1, inv. č. 3, 6, 13.

¹⁴⁴ Lenka LANGOVÁ, *Spolkový a společenský život v Chrudimi v 2. pol. 19. století*, FF UK Praha 1985, s. 78.

6. ŠKOLSTVÍ

Chrudim se od konce 19. století prezentovala jako město škol. Město tehdy nepreferovalo (a popravdě se mu to ani moc nedařilo) rozvíjení hospodářských a průmyslových odvětví, ale začalo investovat do kultury a školství. Chrudim byla krajským městem, a tak se stala nejvhodnější lokalitou k zakládání škol. Existovalo zde potřebné zázemí a vybudovaná komunikační síť silnic a cest. Velký počet středních škol, koncentrovaných v jednom místě, vynesl Chrudimi vzosné označení „Athény východních Čech“¹. Školy přivedly do města učitele a odborníky, kteří rozhovoali počty příslušníků společenské vrstvy inteligence. Pozdvihli kulturní úroveň města, výrazně se podíleli na společenském dění, byli členy spolků a působili osvětově na širokou veřejnost.

Na financování škol se podílela obec a každoročními subvencemi stát. Soukromým byl učitelský ústav. Velké zatížení přinesla školám světová válka. Školy ztratily mnohé žáky a kantory, kteří museli narukovat. Záhy většina ústavů ztratila i své budovy, když je musela poskytnout k užívání vojenské správě. Vyučovalo se v nevhodných prostorách muzea, některé třídy byly umístěny v budovách škol, ve kterých vojenský lazaret zřízen nebyl. Stísněné prostory a omezování všech nákladů neprospívalo kvalitě vyučování. Kvůli nedostatku uhlí byly vyhlašovány uhelné prázdniny a tak porušována kontinuita vyučování.

Po vyhlášení samostatnosti se školní budovy pomalu navracely ústavům. Velký počet škol způsobil obci i velká vydání na opravy jejich budov. Většina místností musela být také dezinfikována, protože v nich pobývali vojáci s infekčním onemocněním.

Demokratické zřízení státu sebou přineslo mnohé změny ve školství. Zvýšil se počet žáků a studentů ve školách primárního, sekundárního i terciálního vzdělávání, množily se řady absolventů vysokých škol. Na středních školách se objevovalo stále více studujících dívek.

Vzrůst kvantity měl jít ruku v ruce s kvalitou. Kvalitní vzdělání měli zaručit vysokoškolsky vzdělání pedagogové. Požadavek na vysokoškolské vzdělání učitelů byl realizován v roce 1921 založením Školy vysokých studií pedagogických v Praze.

¹ Místní připisují tento výrok Františku Palackému.

Zpřísněny byly i zásady pro obsazování učitelských míst. Zákon z dubna 1920 nařizoval okresnímu školskému výboru vypisovat na uprázdněná učitelská místa konkurz.²

6.1 ZÁKLADNÍ ŠKOLSTVÍ

O děti předškolního věku se od konce 19. století staraly místní mateřské školy. V Chrudimi existovaly v době vzniku Československa dvě mateřské školy. Jedna měla tři oddělení a druhá dvě. S rostoucím počtem dětí musely mateřské školy stále hledat pro své účely vhodné prostory, otevírala se další pobočná oddělení. V Chrudimi se rychlým tempem rozrůstalo i základní školství. Nárůst počtu dětí na konci 19. století si vyžádal založení druhé obecné školy dívčí i chlapecké. V září 1893 byla otevřena chlapecká měšťanská škola a o něco později i dívčí. V prvních poválečných letech v Chrudimi působily tyto školy: Měšťanská škola chlapecká trojtřídní, Obecná škola chlapecká pětiletá, Měšťanská škola dívčí trojtřídní, Obecní škola dívčí pětiletá, II. obecní škola chlapecká pětiletá a II. obecní škola dívčí také s pěti třídami.³ Školy poskytovaly žákům všeobecné vzdělání (počty, čtení, psaní, náboženství, ...).

Vyučování ve školách narušila světová válka. Všechny obecné a měšťanské školy musely vyklidit své budovy a poskytnout je vojenské nemocnici. Výuka žáků probíhala v dřevařské škole, v prostorách Občanské záložny, v muzejních místnostech a jinde. Do svých budov se školy vrátily po skončení války.

Nárůst počtu dětí si vyžádal otvírání dalších poboček při jednotlivých třídách. Vyučování nebylo pro kantory jednoduché, protože ve třídách bylo kolem sedmdesáti až osmdesáti dětí.⁴ Ve válečných a poválečných letech byla souvislost vyučování navíc přerušována vynucenými uhelnými prázdninami, jež byly vyhlášeny při nedostatečném zásobení otopem. Výuka byla obnovena až po dodávce uhlí či dřeva.

V roce 1920 byla přednesena na příslušných místech žádost rodičů a žáků, aby při zdejších občanských školách byl zřízen IV. ročník. Všeobecně se vyžadoval pro vstup na střední školy věk 15 let, kterého žáci dosáhli většinou až ve IV. ročníku obecných škol. Na některých středních školách bylo výslovně požadováno absolvování tohoto závěrečného ročníku. V Chrudimi tento ročník nebyl dosud otevřen a žáci museli navštěvovat školy v Heřmanově Městci a v Chrasti. V září 1920 byla nová smíšená třída

² Irena BASTLOVÁ, *Dějiny středního a odborného školství v Chrudimi a jeho osvětové působení v letech 1863-1945*, PF Hradec Králové 1985, s. 20.

³ Václav KUDRNÁČ, *Adresář a popis politického okresu Chrudimského*, Semily 1910, s. 9.

⁴ SOKA Chrudim – fond města – karton 200 – inv. č. 1296.

otevřena, a tak se zjednodušil přestup chrudimské mládeže na střední školy. IV. ročník měl ucelit a prohloubit učivo třetího ročníku. Vyučovaly se zde všeobecné předměty (český jazyk, slovenština, zeměpis, matematika, ...), k nepovinným patřil zpěv, těsnopis či ruční práce žen. Ročník byl zpoplatněn školným, chudí byli od placení oproštěni.⁵

V červnu 1919 byly splněny podmínky (požadavek nejméně dvaceti dětí) pro to, aby mohla být v Chrudimi zřízena škola pro slabomyslné děti. Do jejího čela se postavil kvalifikovaný učitel, který složil s vyznamenáním zkoušku „z vyučování dětí na duchu slabých“.⁶ Pomocná škola zahájila své vyučování v září téhož roku. Mohly ji navštěvovat děti do šestnácti let, které do ní bývaly přiděleny dle platných předpisů. Třída měla čítat maximálně patnáct žáků, avšak pro nedostatek potřebných místností byla zřízena jednotřídka, ve které byli žáci rozděleni dle úrovně dosažených vědomostí. Škola měla vlastní správu, pomůcky, budovu i dílny, vše řídil kvalifikovaný učitel Hofman.⁷

6.2 STŘEDNÍ ŠKOLY

V Chrudimi existovalo několik středních škol. Byly zaměřeny na všeobecné, pedagogické nebo odborné vzdělání. V poválečné době studenti mohli navštěvovat Reálné gymnázium, Obchodní akademii, Odbornou školu pro zpracování dřeva, Školu Ženského výrobního spolku, Hospodářskou školu, Hospodyňskou školu, Zimní hospodářskou školu, I. zahradnickou školu, Učitelský ústav a Dívčí lyceum. Ve městě vznikala i řada soukromých uměleckých škol, které se věnovaly především výuce hudby.

6.2.1 Reálné gymnázium

Všeobecné vzdělání zajišťovalo chrudimským studentům od roku 1863 Reálné gymnázium. Náklady na provoz školy hradila obec, teprve v roce 1871 byla škola převzata do státní správy a zároveň rozšířena na vyšší gymnázium s jednotným plánem. Podle něho měly první dvě třídy společný základ, třetí a čtvrtá se rozdělovaly na větev

⁵ SOKA Chrudim – fond města – karton 200 – inv. č. 1296.

⁶ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 11. 6. 1919.

⁷ SOKA Chrudim – fond města – karton 200 – inv. č. 1296.

gymnazijní s řečtinou a větev reálnou, kde se vyučovala francouzština a odkud žáci již nemohli postoupit do dalšího ročníku. Během sedmdesátých let získává gymnázium novou budovu pro své vyučování. Od roku 1909, kdy byla škola přeměněna v nový typ osmitřídního reálného gymnázia, se zde učilo novým disciplínám dle osnov reálných gymnázií. Přeměna byla dokončena těsně před vypuknutím světové války.⁸

Na začátku války byla budova ústavu přeměněna ve vojenskou záložní nemocnici. V tělocvičně byly zřízeny lázně, následně se zde rozšířily plísňe a houby, s kterými po osvobození zápolilo vedení školy ještě několik let. Třídy gymnázia byly přestěhovány do Průmyslového muzea. Nedostatek topiva a sdílení budovy s několika dalšími školami neblaze působilo na vyučování. Školy se musely domluvit na střídavém vyučování, kdy bylo rozepsáno obsazení místnosti v určitém čase. Třídy byly spojovány, vyučovací hodiny se zkrátily na 45 minut, často se vlivem nedostatku topiva prodlužovaly prázdniny.⁹

Válečný konflikt změnil složení sboru, někteří učitelé nastoupili do vojenské služby. V roce 1916 bylo pro některá místa článku uveřejněného v programu školy za rok 1915/16 vedeno vojenským soudem řízení pro pobuřování a velezradu s autorem článku učitelem Fr. Hnídkem a ředitelem školy J. Steinhauserem. Oba byli suspendováni, amnestie se oba dočkali v prvních měsících roku 1918.¹⁰ Válka vytáhla na svá pole studenty vyšších ročníků, takže jejich třídy téměř zely prázdnotou. Ve školním roce 1916/17 byli v osmé třídě jen 4 žáci a 2 privatisti. Škola vyšla svým studentům-vojínům vstříc, protože umožňovala tzv. válečné maturity. Žáci ve vojenské službě mohli složit maturitní zkoušky v mimořádných termínech, k jejich vědomostem se přihlíželo se shovívavostí. I ke zkouškám, při kterých byli tázáni jen na látku, jíž se účastnili, a k zápisům do vyšších ročníků se mohli vojíni dostavovat kdykoliv v době své dovolené. Škola slevila ze svých nároků i co se týče opravných zkoušek, které se v době válečné mohli skládat z několika předmětů.¹¹

Nejvíce se v době válečné změnilo vyučování tělesné výchovy. Studenti vykonávali vojenská cvičení tzv. junobransy pod dohledem poručíka delegovaného

⁸ Čeněk FLORIÁN, *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnázia. Památník státního reálného gymnázia v Chrudimi 1863-1948*, Chrudim 1948, s. 97.

⁹ Tamtéž, s. 98.

¹⁰ Tamtéž, s. 100.

¹¹ Kol. autorů, *110 let gymnázia v Chrudimi 1863-1973*, Chrudim 1973, s. 28.

vojenskou správou. Za své vzala botanická zahrada školy. Okrasné keře a květiny byly vytrhány a nahrazeny důležitější zeleninou.¹²

Počátky života školy v československém státě se nesly ve znamení oprav budovy ústavu. Náklady za úpravy se vyšplhaly na 120 000 K. Dosud se mohli na gymnáziu vzdělávat jen chlapci, ale nová státní situace přinesla mimo jiné i zrovnoprávnění dívek. Studentky se na chrudimském gymnáziu objevovaly již dříve jako externistky¹³ a privatistky¹⁴. I přes zrovnoprávnění ve vzdělání nemohly být dívky na chrudimské gymnázium volně přijímány až do konce školního roku 1920/21. V Chrudimi totiž fungovalo Dívčí lyceum, které suplovalo dívčí gymnázium a jemuž by odliv žákyň přinesl existenční problémy. Pokrok se však nedal zastavit a dívky ve školním roce 1921/22 již seděly v gymnazijních lavicích.¹⁵

Vznik samostatného Československa se odrazil i ve školství. Byly doplněny a upraveny osnovy. Na gymnáziu se přestala vyučovat řečtina a omezila se výuka náboženství. Svědectvím všeobecného odvratu od katolické víry byla i přeměna školní sakristie v zeměpisný kabinet, také školní rok již nebyl zahajován bohoslužbou. Ve vyučovacím programu se nadále kladl velký důraz na latinu, velká pozornost se věnovala nově tělesné výchově. Studenti se mohli dobrovolně zdokonalovat při vojenském cvičení, nejoblíbenější však bylo plavání, lehká atletika, odbíjená, dívky si oblíbily házenou. K názornosti vyučování přispívaly pomůcky ze školních sbírek (dějepisné, zeměpisné, numismatické, fyzikální, kreslířské, ...), žáci i kantoři měli k dispozici knihovnu a hudební archív. Studium na gymnáziu bylo zakončeno maturitní zkouškou. Písemná část se konala v několika dnech a studenti v nich psali práce z latiny, francouzštiny a českého jazyka. Pak následovala zkouška ústní.¹⁶

Gymnázium se snažilo rozvíjet ve svých žácích kulturní a umělecké cítění. Žáci navštěvovali koncerty, výstavy, divadelní a biografická představení. Oblíbené byli vycházky a exkurze, při kterých žáci poznávali chrudimské stavby, činnost v továrnách, při vícedenních výletech navštěvovali historické a přírodní památky české země. Výběr

¹² SOkA Chrudim- fond Reálného gymnázia - Program c. k. reálného gymnázia v Chrudimi za školní rok 1916/17.

¹³ Absolventky šestitřídního Dívčího lycea na své škole sice získaly maturitu, ale ta je neopravňovala ke studiu vysoké školy. Některé absolventky se po dva roky soukromě vzdělávaly a pak mohly složit plnohodnotnou maturitu na chlapeckém gymnáziu.

¹⁴ Dívky se mohly, pokud nebylo námitek, účastnit vyučování. Nebyly vyvolávány, jenom se na konci pololetí podrobily zkoušce.

¹⁵ Čeněk FLORIÁN, c. d., s. 114.

¹⁶ SOkA Chrudim- fond Reálného gymnázia - Program reálného gymnázia v Chrudimi za školní rok 1920/21.

míst byl ovlivněn finančními možnostmi žáků i školy. Studenti se sami na veřejném životě podíleli účastí na slavnostech a pořádáním koncertů a divadelních představení, na kterých účinkoval studentský sbor gymnázia a hudební kroužek. I jejich učitelé byli významnými kulturními činiteli města. Čeněk Florián byl městským archivářem a často publikoval své odborné poznatky z regionálních i českých dějin v místním tisku i při veřejných přednáškách. Učitelé zpěvu J. Beran a K. Štika byli řediteli chrudimského kůru. Každý učitel měl řadu mimoškolních zájmů.¹⁷

Studenti a jejich kantoři nebyli lhostejní k bídě a bolům, jež sebou přinesla válka. V době trvajících konfliktů pořádali divadelní představení a koncerty ve prospěch vdov a sirotků po padlých vojínech, podíleli se na sbírkách pro Červený kříž. Charitativní akce gymnázium organizovalo i po vzniku samostatného státu. Obvyklé byly sbírky ve prospěch Masarykovy ligy a na zřízení studentské menzy. V dubnu 1921 se nadšení přednáškou ing. Dorazita všichni studenti a studentky stali členy Československého červeného kříže.¹⁸

Studium všech škol nebylo levnou záležitostí. Studenti museli platit školné, zápisné, obstarávat si učebnice, sešity, stravu, někteří i podnájem. Zvláště v drahých poválečných poměrech zůstávali ve škole i méně majetní studenti jen díky příspěvkům z nadací a fondů. Gymnázium poskytovalo finanční podporu chudým a nadaným žákům z nadace Vaňkovy a B. Markalousové.¹⁹ Nemajetným pomáhal také Spolek pro podporu chudých žáků.²⁰

6. 2. 2 Obchodní akademie

Druhá česká Obchodní akademie v zemi vznikla v Chrudimi a zahájila svou činnost v roce 1882. Přes dvacet let probíhalo její vyučování ve večerních hodinách, až v roce 1904 bylo přeloženo v odpolední hodiny. Později zde probíhala výuka od osmé ráno do páté hodiny odpolední s dvouhodinovou polední přestávkou. Vhodnější časové rozvržení hodin zvyšovalo počet zájemců o studium. Studium Obchodní akademie

¹⁷ Čeněk FLORIÁN, c. d., s. 128.

SOKA Chrudim- fond Reálného gymnázia - Program reálného gymnázia v Chrudimi za školní rok 1919/20, s. 25.

¹⁸ SOKA Chrudim- fond Reálného gymnázia - Program reálného gymnázia v Chrudimi za školní rok 1920/21, s. 9.

¹⁹ Její manžel, V. Markalous, byl učitelem gymnázia, jejich syn později psal pod pseudonymem Jaromír John.

²⁰ Viz kapitola 5. 6. 4

trvalo od roku 1900 čtyři roky. Škola kladla na své studenty vysoké požadavky a stala se velice prestižní. Její absolventi se uplatňovali v bankách a úřadech, někteří si založili samostatný obchod nebo vedli jiným podnikům účetnictví. Při Akademii byly pořádány obchodnické kurzy a roku 1887 zde vznikla pokračovací kupecká škola. Obchodní akademie s pokračovací školou a abiturientským kurzem, jenž dále vzdělával absolventy středních škol, byla v roce 1911 převedena pod státní správu. Později byla ke škole přičleněna dívčí obchodní škola, zřízená Ženským výrobním spolkem, a kurz pro absolventky lyceí a učitelských ústavů.²¹

V prvních měsících světové války byla v budově školy zřízena centrála chrudimských nemocnic. Nejnižší ročníky byly přesunuty do budovy staré chlapecké školy, třetím ročníkům poskytla azyl dřevařská škola a vyučování čtvrtých ročníků probíhalo na okresním výboře. Výuka byla rozšířena o tělesnou výchovu a vojenský výcvik chlapců. Válka zapříčinila, tak jako v jiných školách, úbytek studentů i učitelů. Jméno školy bylo zatíženo válečnými půjčkami. Nedostatek paliva si několikrát vyžádal přerušování vyučování a vyhlášení uhelných prázdnin.²²

Do své budovy se škola mohla nastěhovat až v únoru 1919. Byla v ní nově zřízena čítárna, která fungovala pod studentským dohledem a ve které se konaly různé kulturní akce, např. recitační večírky. Studenti čtvrtých ročníků si mohli vyzkoušet nabyté poznatky v praxi, protože ve škole byl zřízen tzv. komisionářský prodej. Místní papírníci poskytli zboží, které se o přestávkách prodávalo ve zvláštní místnosti pro veřejnost. Škole z prodeje připadla desetiprocentní provize, která byla ukládána do výletního fondu. Prodej byl pro školu finančně přínosný a zároveň poskytl studentům praktické zkušenosti z provozu obchodu a kontaktu se zákazníky. Po roce 1920 se na škole začínají objevovat i studující dívky.²³

Škola vyučovala své studenty odborným předmětům (účetnictví, aritmetika, obchodní nauka, korespondence, těsnopis, ...), všeobecně vzdělávacím (český jazyk, dějepis, zeměpis, přírodopis, ...) a velký důraz kladla na jazykové vzdělání. Žáci se povinně učili hovořit dvěma světovými jazyky, v poválečné době především anglicky a francouzsky. Nabyté vědomosti zúročili v závěrečném ročníku při maturitní zkoušce,

²¹ Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 87-91.

²² SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1915/16, s. 33.

²³ SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1918/19, s. 4.

SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1920/21, s. 8.

jež byla jako povinná opět zavedena ve školním roce 1920/21. Maturita se skládala z písemné a ústní části. Písemná část probíhala několik po sobě jdoucích dnů, ve kterých studenti vypracovávali písemné práce z několika oborů. Ústní zkoušky se konaly v případě dobrého výsledku při písemných prověrkách.²⁴

Studenti školy si i při náročném studiu našli čas na návštěvy divadla, filmových představení, koncertů či výstav. Ve škole byl založen pěvecký, hudební a divadelní kroužek. Studenti vydávali časopis Březen. Mohli také navštěvovat přednášky, které hojně pořádali učitelé školy. Kantoři se podíleli i na publikační činnosti.²⁵ Pro veřejnost se zde konaly četné kurzy, např. francouzského či anglického jazyka.²⁶

Školská obec se podílela i na pomocných akcích, tak potřebných v těžké válečné a poválečné době. Již za války podporoval Červený kříž výtěžky z prodeje válečných map, kokard či pamětních listů Červeného kříže. Studium školy bylo vcelku finančně náročné, protože zájemce musel platit zápisné, školné, většina studentů buď do Chrudimě dojížděla nebo zde bydlela v podnájmu. Chudším studentům tak škola vycházela vstříc zkrácením nebo zrušením platby školného. Dále pomáhala svým méně majetným studentům poskytováním příspěvků z fondů, zřízených ve škole, a z nadací, udělovaných obecním zastupitelstvem.²⁷ Na Obchodní akademii existovalo v průběhu let několik pomocných fondů, jež nesly jméno ředitele či některého z učitelů,²⁸ a stálý výletní fond, který přispíval chudším studentům na exkurze a výlety. Chudší a nadaní žáci nacházeli podporu i u dalších místních organizací, především u Spolku absolventů.²⁹

6. 2. 3 Odborná škola pro zpracování dřeva

Jisté unikum přísluší Odborné škole pro zpracování dřeva, založené v Chrudimi v roce 1882. Byla jedinou českou školou této specializace až do roku 1921. Vznikla z myšlenky nahradit žákům učení u mistrů a poskytnout jim vedle praktického vzdělání i teoretické poznatky. Do prvních ročníků byli přijímáni čtrnáctiletí zájemci, mladší

²⁴ SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1920/21, s. 5.

²⁵ Např. kantor J. Příborský přednášel na konci roku 1918 o A. Heydukovi. Učitel Zítek napsal učebnici zeměpisu pro vyšší hospodářskou školu, P. Patočka psal tělovýchovné a sportovní referáty do sportovních časopisů.

²⁶ SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1918/19, s. 4.

²⁷ SOkA Chrudim- fond Obchodní akademie – Výroční zpráva Obchodní akademie 1918/19, s. 26-27.

²⁸ Např. Machkův, Klimšův, Ctiborův, ...

²⁹ Viz kapitola 5. 6. 4

mohli absolvovat přípravku. Škola vzdělávala řemeslníky a její vyučovací program byl ovlivněn poptávkou.³⁰

Postupně se tak ústav rozšiřoval o další různě zaměřené obory. Tyto další školy byly umístěny ve stejné budově, měly společné kantory, ale jinak fungovaly samostatně. Od počátku zde existovala tříletá odborná škola pro modelářské truhlářství, nábytkové a stavební truhlářství, řezbářství a soustružnictví. V prvním roce fungování byla při dřevařské škole založena pro učně dřevozpracujících řemesel večerní Všeobecná škola pokračovací (později Živnostenská škola pokračovací). Ke škole byla přičleněna i veřejná kreslárna a veřejná modelovna. Kreslárna měla své oddělení pro ženy, které bylo zřízeno k potřebám Ženského výrobního spolku. Probíhalo zde vyučování kreslení pro ženy i studenty dřevařské a pokračovací školy. Modelovna poskytovala potřebné zázemí nejen studentům, ale i žákům měšťanských škol a chrudimským truhlářům, řezbářům a modelářům.³¹ Modelovna i kreslárna zanikly v roce 1922. Nová doba sebou přinesla i nové trendy. Upouštělo se od ornamentální výzdoby na výrobcích, moderní byl hladký nábytek bez soustruhovaných a vyřezávaných okras.

V roce 1907 vznikla při dřevařské škole jednoroční Mistrovská škola pro truhláře. Uchazeči měli být nejméně osmnáctiletí a museli prokázat jednoletou praxi. Dřevařská i Mistrovská škola byla zároveň výrobním závodem, protože své výrobky prodávala a pracovala na zakázkách, které si objednávaly nejčastěji školy a veřejné instituce.³²

V době světové války čelily školy výraznému poklesu studentů. Někteří starší žáci byli povoláni do boje, velká část mimochrudimských vzhledem k drahotným poměrům, nedostatku vhodného ubytování a dopravního spojení docházku do školy přerušila. Hlavní budova školy byla propůjčena třídám Obchodní akademie a měšťanské školy, jež byly nuceny poskytnout své prostory vojenské nemocnici. Dřevařská škola se uchýlila do budovy dílen, kde kromě praktického vyučování nyní probíhala i teoretická příprava. I přes stísněné poměry bylo při dřevařské škole v roce 1915 otevřeno oddělení pro vojíny invalidy. Škola měla válečným invalidům vrátit schopnost provozovat řemeslo. V době existence školy (do roku 1921) prošlo jejími lavicemi asi 190 vojínů s různým poškozením končetin (amputace rukou, nohou, prstů, průstřely, ...), na stupni

³⁰ Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 130.

³¹ Tamtéž, s. 135.

³² Tamtéž, s. 136.

invalidity závisela i doba vyučování 8 – 10 měsíců. Zájemci se věnovali zejména teoretickým předmětům a po absolvování získali vysvědčení.³³

Místnosti pro výuku dřevařské školy se uvolnily během roku 1919. Zvyšující se poptávka po tolik potřebných řemeslnících opět naplnila školní lavice. Po válce škola zahrnovala tříleté školy pro truhláře, soustružníky a řezbáře a jednoroční Mistrovskou školu pro truhlářství stavební a nábytkové. Ke škole byla připojena Živnostenská škola pokračovací, ve které v září 1919 vznikla dvě nová oddělení, tříletá odborná škola pokračovací pro kovodělníky a tříletá odborná škola pokračovací pro obuvníky. Již zmíněná změna bytových a nábytkářských trendů zapříčinila v roce 1920 zrušení tříleté školy pro soustružníky.³⁴

Moderní se stávala vkusná výmalba pokojů, přizpůsobená účelu jednotlivých místností. Vzrostly požadavky na malíře pokojů, kteří se měli vzdělávat, tříbit technickou zdatnost a vkus a sledovat moderní tendence. Proto při dřevařské škole vznikla v roce 1920 Mistrovská škola pro malíře pokojů. Vyučování probíhalo deset měsíců, zájemci případně mohli navštěvovat zvláštní zimní pětiměsíční kurzy.³⁵

Významné postavení dřevařské školy v regionu i v celém Československu potvrdila i návštěva prezidenta Masaryka, který při svém pobytu v Chrudimi v roce 1920 zavítal i do budovy ústavu. Prohlédl si školní prostory a zhlédl výstavu grafických prací a dílenských výrobků studentů školy.

Jednotlivé obory měly své zvláštní osnovy. Obecně se daly vyučované předměty rozdělit na všeobecně vzdělávací (český jazyk, matematika, přírodověda), technické (rýsování, kreslení, měřictví) a umělecko průmyslové (řezbářství, dřevoznalectví,...). Nejvíce časově dotované byly předměty umělecko průmyslové. Škola nebyla ve srovnání s Obchodní akademií tolik náročná. Přijímací řízení se zakládalo na písemné prověrce z matematiky a českého jazyka. Poslední, třetí ročník byl ukončen vysvědčením na odchodnou. Výhodou školy bylo, že tuzemští žáci neplatili školné a vyučovat se zde mohly i dívky. Studentky nejdříve o studium na dřevařské škole nejevily zájem, více žen se zde začalo objevovat až po zřízení nových oborů v pokračovací škole.³⁶

³³ SOkA Chrudim- fond dřevařské školy - Výroční zpráva dřevařské školy 1918/19, s. 4.

³⁴ SOkA Chrudim- fond dřevařské školy - Výroční zpráva dřevařské školy 1919/20, s. 3.

³⁵ Chrudimský kraj, 15.2. 1919, s. 4.

³⁶ SOkA Chrudim – fond dřevařské školy - Výroční zpráva dřevařské školy 1920/21, s. 10.

Veřejná a kulturní činnost na dřevařské škole nebyla tak rozvinutá jako v jiných ústavech. Učitelé zde měli méně času na mimoškolní aktivity, protože byli především řemeslníci a pracovali na zakázkách. Pořádaly se zde odborné kurzy a každoročně se s velkým úspěchem setkávala výstava nábytku a prací žáků. Žáci se účastnili především slavností spjatých s významným výročím (narozeniny B. Smetany, A. Jirásky, vznik ČSR, ...). Velká pozornost byla věnována exkurzím do různých výrobních podniků i za krásami naší vlasti. S odborným růstem je spjat Spolek absolventů, jenž při škole fungoval s válečnou přestávkou několik desítek let. Opatřoval členům výkresy nábytku a bytového zařízení, poskytoval odborné rady a pomoc při hledání volných míst. Ve Spolku se členové seznamovali s novými poznatky v oboru, sami také přispívali do odborných časopisů.³⁷

Spolek absolventů se podílel na podpoře chudých žáků školy. Válka způsobila velké rozhojnění nemajetného obyvatelstva. Žáky školy z těchto bédných řad podporoval také stát, město, místní organizace i jednotlivci. Při škole existovaly fondy (Klimešův, Saláškův, výletní), jež poskytovaly hmotné zabezpečení chudých a nadaných žáků. Nad rozdělováním peněžních příspěvků na učebnice, stravu, oděv bděl Spolek na podporu chudých žáků.³⁸

6. 2. 4 Škola Ženského výrobního spolku

Při dřevařské škole vznikla po roce 1885 Škola Ženského výrobního spolku. Zabývala se šitím šatů, prádla a vyšíváním. Ruční práce zde vyučovaly členky Spolku, na ostatní předměty dívky docházely do kurzu při měšťanské škole. Při škole byla zřízena pokračovací škola dívčí, která se orientovala na výuku živnostenských počtů, českého a německého jazyka. Později zde byla otevřena jednorozhodná dívčí obchodní škola, která se v roce 1914 přičlenila k Obchodní akademii. V roce 1909 byla Škola Ženského výrobního spolku reorganizována na Ženskou průmyslovou školu pro šití bílého prádla a oděvnictví se dvěma ročníky. V prvním ročníku se výuka soustředila na šití prádla, v druhém na šití oděvů a literární předměty. Při životě zůstalo oddělení pro bílé šití a vyšívání, do kterého mohly žákyně vstupovat, či z něj vystupovat, během

³⁷ SOkA Chrudim – fond dřevařské školy - Výroční zpráva dřevařské školy 1921/22, s. 18, 27.

³⁸ SOkA Chrudim – fond dřevařské školy - Výroční zpráva dřevařské školy 1920/21, s. 21.

roku. Škola poskytovala převážně venkovským ženám doplňkové vzdělání a především rozvíjela jejich praktické dovednosti.³⁹

Za války byla v budově školy umístěna třída školy obecné a ředitelna školy měšťanské. Budova se stala i střediskem Červeného kříže, probíhaly zde schůze a v místnostech byly uloženy zásoby.

Po vzniku Československa převzal náklady na mzdy učitelů stát, Spolek financoval provoz školy. Odborné předměty vyučovaly učitelky zaměstnané Spolkem, všeobecné vzdělání žačkám zprostředkovávali kantoři chrudimských škol. Po válce stoupl počet zájemkyň o vzdělávání na škole a Spolek se brzy začal potýkat s nedostatkem místností. S rozšířením budovy se prozatím nedalo počítat, a tak byla k vyučování používána místnost Městské čítárny v Průmyslovém muzeu. V roce 1920 byla škola změněna v Dívčí odbornou školu rodinnou a živnostenskou Ženského výrobního spolku. Studium školy trvalo stále dva roky a bylo ukončeno předáním výučního listu.⁴⁰

Spolek pořádal při škole i různé kurzy, zaměřené na ruční práce. Své dovednosti uplatnily studentky při různých charitativních akcích. Za války bezplatně šily prádlo a pletly části oděvu pro vojíny. V době poválečné zhotovovaly šatstvo a prádlo pro strádající děti a dospělé, pomáhaly a přispívaly při sbírkách, staly se členkami Československého červeného kříže a podporovaly své nemajetné spolužačky.⁴¹

6. 2. 5 Hospodářská škola

Rychle se rozvíjející zemědělství, vyžadující vzdělané odborníky, si vynutilo založení hospodářské školy v roce 1862. Nejdříve byla spojena s podreálkou, ale již dalšího roku došlo k jejímu odtržení. V roce 1885 byla přeměněna na tříletou střední školu. O patnáct let později převzala školu zemská správa a její název byl změněn na Královská česká zemská střední hospodářská škola v Chrudimi. V roce 1905 získala škola novou budovu, ve které byla otevřena stanice pro pokusnictví a zušlechťování hospodářských plodin. Škola poskytovala své odborné rady i místním hospodářům.⁴²

³⁹ Kol. autorů, *Padesát let odborné školy pro ženská povolání Ženského výrobního spolku v Chrudimi*, Chrudim 1935, s. 6.

⁴⁰ Tamtéž, s. 7.

⁴¹ Tamtéž, s. 8.

⁴² Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 23-26.

Světová válka změnila složení a snížila stav profesorského sboru školy. Do války byli povoláni ze školních lavic i někteří studenti, mnozí se už nevrátili. V prostorách školy byla zřízena pozorovací stanice a posléze vojenská nemocnice. Vyučování pak v letech 1914-1918 probíhalo v Průmyslovém muzeu. Na škole byl výnosem zemské správní komise ze srpna 1915 zaveden vojenský tělocvik jako příprava na vojenskou službu. Chlapci si cvičili vytrvalost, odvahu, trénovali první pomoc a především se seznámili se zásadami organizace vojska.

Při škole byl v roce 1917 zřízen bezplatný zemědělský kurz pro invalidy, kteří důsledkem válečného zranění částečně nebo úplně pozbyli pracovní schopnost. Invalidé, nejčastěji s poraněním ruky, pocházeli především ze vzdálenějších míst. První rok i v roce následujícím byli ubytováni a stravováni na vojenské náklady v místní záložní nemocnici.⁴³

Do vlastní budovy se škola vrátila v roce 1919 a prodloužila studium na čtyři roky. Změnila i svůj název na Československou vyšší hospodářskou školu a fungovala pod správou ministerstva zemědělství. Téhož roku vznikl přípravný kurz pro zájemce o studium na vysoké škole zemědělské. V roce 1920 byla k vyšší hospodářské škole připojena vyšší hospodářská škola a v následujícím roce odborná hospodářská škola (dříve Zimní hospodářská škola).⁴⁴

Hospodářská škola měla k dispozici školní statek, zkušební pole, botanickou zahradu, ovocné sady, školní mlékárnu, sýrárnu, dílny a specializované výzkumné stanice (agrochemicko-technologická, semenářsko-fytopatologická, pedologicko-bakteriologická a zemědělské technologie, pro pokusnictví a zušlechťování rostlin, pro využití ovoce, drůbežnická, ...). Výzkumné stanice měly být v brzké době přeměněny v krajský výzkumný ústav. Po válce se změnil výukový program školy omezením praktického vyučování a poskytnutím většího prostoru výuce odborných a všeobecně vzdělávacích předmětů. Více se škola soustředila i na tělesnou výchovu. Studenti cvičili gymnastiku v Sokolovně a pilovali lehkotletické disciplíny na hřišti. Neplavci povinně absolvovali kurz plavání na chrudimské plovárně. Poznatky získané v době studia studenti využili na konci posledního ročníku při maturitě, která se skládala z písemné a ústní části. Písemná zkouška prověřovala znalosti studentů

⁴³ SOkA Chrudim – fond hospodářské školy – Výroční zpráva hospodářské školy 1917/18, s. 47.

⁴⁴ SOkA Chrudim – fond hospodářské školy – Výroční zpráva hospodářské školy 1920/21, s. 6.

z pěstování rostlin, chovu zvířat a spravovědy. Ústní část maturity se soustředila na stejné předměty a na melioraci a hospodářské strojnictví.⁴⁵

Ústav poskytoval svým studentům nejen odborné vzdělání, ale zájemce sdružoval i v pěveckém a hudebním kroužku či v kroužku dramatickém. Pěvci, hudebníci a divadelníci se pak zapojovali do kulturních akcí pořádaných školou či studentstvem. Kulturní a umělecké cítění ve svých studentech probouzeli učitelé návštěvou filmových a divadelních představení, koncertů, výstav, atd.. Učitelé se podíleli na vzdělávání široké veřejnosti. Psali články do odborných časopisů, příručky, pořádali přednášky. K šíření odborných poznatků přispěli i výstavy žákovských prací a různé kurzy.⁴⁶

Škola nežila jen vzděláváním a radovánkami. Válka sebou přinesla mnoho zlého, v neposlední řadě zvýšila počty chudých a sirotků. Ve prospěch vdov a sirotků po padlých vojínech pořádala škola sbírky. Starala se o své chudé a nadané studenty různými nadacemi. Nejchudším bylo poskytováno stipendium ve formě příspěvků, nemuseli platit školné (případně jen část), zdarma jim byly poskytnuty některé učebnice popřípadě i obědy. Ve prospěch nemajetných byly zakládány i fondy. Například v roce 1920 byl otcem žáka, který padl na frontě, založen Kocurův fond.⁴⁷

6. 2. 6 Hospodyňská škola

V 90. letech 19. století se pomalu začala realizovat snaha o emancipaci a vzdělávání žen. Dívky v těchto letech nemohly studovat na střední hospodářské škole, alespoň pro ně tedy byly otevřeny v roce 1889 hospodyňské kurzy. Byl o ně veliký zájem, a proto byly kurzy v roce 1906 přeměněny v hospodyňskou školu. Studium zde trvalo dva roky a zaměřovalo se především na oděvnictví. Slibný vývoj školy přerušila světová válka. Dívky se musely uskrovnit, protože některé místnosti ve škole byly dány k dispozici obecné a měšťanské škole. Později byla zabrána celá budova pro účely vojenské nemocnice a pozorovací stanice. Uzavřen byl i internát školy, ve kterém bydlely v době studií mimochrudimská děvčata. Nebyl jich malý počet a nesnadné dojíždění do školy způsobilo značné prořídnutí řad studentek. V roce 1915 se dokonce

⁴⁵ SOkA Chrudim – fond hospodářské školy – Výroční zpráva hospodářské školy 1920/21, s. 9.

⁴⁶ Tamtéž, s. 6-7.

⁴⁷ Tamtéž, s. 27.

vůbec nevyučovalo, chyběly prostory i studentky. O rok později probíhalo vyučování v domě středoškolského pedagoga Růžičky.⁴⁸

Po ukončení války a vyklizení budovy vojskem pracovala škola na odstraňování škod. Upravovaly se místnosti, ústav se snažil opatřit ztracené vyučovací pomůcky a opravit poškozený inventář. Vzdělávání žen mělo v nové republice zelenou, a tak se brzy zvýšily počty studujících dívek na škole. Za války klesl počet studentek školy na osmnáct, protože přesporní dívky nemohly školu navštěvovat kvůli zrušení internátu. V roce 1920 bylo na škole zapsáno ve čtyřech třídách celkem 142 zájemkyň o studium.⁴⁹ Téhož roku byl ústav přejmenován na Střední hospodyňskou školu. Orientovala se na všeobecné vzdělávání (český jazyk, matematika a účetnictví, dějepis, zeměpis, ...), rodinnou výchovu (vychovatelství) a na domácí a hospodářské práce (kuchařství, nauka o mlékařství, polním hospodaření, zahradnictví, zelinářství, ...). Dívky se věnovaly i zpěvu, učily se kreslit stříhy a nejvíce času bylo věnováno ručním pracím. Studentky v rámci praxe navštěvovaly jesle, mateřské školy, či poradnu pro matky a kojence. Některé z nich zde pak nastoupily do zaměstnání. Škola byla ukončena tzv. vysvědčením na odchodnou.⁵⁰

Hospodyňská škola rozvíjela i umělecké cítění svých studentek. Dívky mohly navštěvovat koncerty, divadelní a filmová představení, přednášky a výstavy. Škola sama pořádala každoročně výstavy pro veřejnost, kde byly představeny písemné i ruční práce studujících. Obvyklá byla vánoční výstava s ukázkami výrobků studentek a vánočních pokrmů. Při škole se konaly i různé kurzy. Například v roce 1920/21 zřídilo ministerstvo zemědělství při hospodyňské škole Státní pedagogický kurz pro vzdělání odborných učitelek škol hospodyňských.⁵¹

Posluchačky školy se podílely na charitativní činnosti města. Byly členkami Červeného kříže, pořádaly sbírky ve prospěch dětí nebo studentské menzy. V hodinách zhotovovaly oblečky a hračky pro chudé děti. Přípravovaly vánoční besídky a loutková představení pro nejmenší děti. Škola nezapomínala ani na nemajetné z vlastních řad.

⁴⁸ Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 68-70.

⁴⁹ SOkA Chrudim – fond hospodyňské školy - Výroční zprávy hospodyňské školy 1915/16, 1920/21.

⁵⁰ SOkA Chrudim – fond hospodyňské školy - Výroční zpráva hospodyňské školy 1920/21, s. 5.

⁵¹ SOkA Chrudim – fond hospodyňské školy - Výroční zpráva hospodyňské školy 1919/20, s. 18.

Existovala zde nadace pro nadané a chudé studentky a také podpůrný a výletní fond. Ve výletním fondu byly shromážděny příspěvky na výlety pro nemajetné studentky.⁵²

6. 2. 7 Zimní hospodářská škola

Při hospodářské škole vznikla v roce 1885 bezplatná Zimní hospodářská škola. Byla určena pro nemajetné rolnické obyvatelstvo. Chudšímu venkovskému obyvatelstvu bylo také třeba poskytnout odborné vzdělání. Jelikož zemědělské práce probíhají od jara do podzimu, školní vyučování se konalo od listopadu do března. Školu mohli navštěvovat žáci alespoň patnáctiletí, s ukončenou obecní školou. V roce 1894 byla Zimní škola převedena pod obecní správu a to vedlo k jejímu odtržení od hospodářské školy. Školu navštěvovalo ročně 20 – 35 žáků, kteří obývali jen několik místností.⁵³ Bohužel se mi nepodařilo zjistit, v jaké budově škola sídlila a zda byla za války obsazena vojskem.

Po vzniku samostatného Československa byla Zimní škola přejmenována na Zemskou odbornou hospodářskou školu. Po válce výrazně vzrostl počet zájemců o studium na této škole. V roce 1917/18 se zde učilo 35 zájemců, v roce následujícím 79 a ve školním roce 1919/20 dokonce 97 žáků. Výnosem z 9. 11. 1918 mohly být na školu přijímány i dívky do 25% celkového počtu žáků. Škola začala mít brzy problémy s nedostatkem místností k výuce a na stavbu nové budovy neměla obec peníze. Proto došlo v roce 1921 k opětovnému sloučení Zemské odborné školy se školou hospodářskou. Výuka probíhala od října do dubna a studium bylo prodlouženo na dva roky. Žáci si tak měli ještě více prohloubit všeobecné vzdělání a získat obsáhlejší praktické i teoretické vědomosti. Vyučovalo se zde předmětům všeobecným i odborným (pěstování rostlin hospodářských, chov hospodářských zvířat, zvěrolékařství, podkovářství, silozpyt a nauka o povětrnosti, ...). Praxe probíhala ve školním hospodářství, na školní zahradě a pokusném poli. Poučné byly i návštěvy velkostatků, jatek a průmyslových podniků, ve kterých žáci čerpali další informace o hospodářských technologiích, chovu domácích zvířat, atd.. Nejchudším žákům poskytovala škola stipendia a osvobozovala je od placení školného.⁵⁴

⁵² SOkA Chrudim – fond hospodyňské školy - Výroční zpráva hospodyňské školy 1919/20, s. 20.

⁵³ Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 24.

⁵⁴ SOkA Chrudim – fond hospodářské školy - Výroční zpráva zemské odborné hospodářské školy v Chrudimi 1922/23, s. 76-83.

6. 2. 8 I. zahradnická škola

Obci připadla správa městské zahradnické školy, otevřené v roce 1892. Měla reagovat na poptávku po odbornících v oblasti zahradničení a zemědělství obecně. Vyučovaly se zde odborné i všeobecně vzdělávací předměty, žákům sloužil sad, pole i stromová školka.⁵⁵

Po válce se ocitla zahradnická škola v neutěšeném stavu. Každý rok ji řídil jiný správce⁵⁶ a učili zde kantoři, nevzdělaní v oboru. Klesal její věhlas a absolventům nedobrá pověst školy snižovala prestiž v oboru. Město i Svaz organizace českých zahradníků dokonce uvažovaly o jejím zrušení. Nakonec se zahradnická obec rozhodla pro zachování ústavu, jehož správu měl převzít stát. Do čela školy se postavil zkušený odborník František Olšanský. Měl zajistit, aby zde vyučovali specialisté a celkově reorganizovat ústav v duchu moderních požadavků. V prosinci 1919 se změnil název školy z Městské zahradnické školy na I. zahradnickou školu v Chrudimi.⁵⁷

Na škole vyučovali odborní učitelé a jeden zkušený zahradník. Přebytky ze školních pozemků a sadů škola pravidelně věnovala místnímu sirotčinci. V roce 1921 škola dostala na starost asi šedesát bulharských zemědělců, kteří se účastnili jarní hospodářské výstavy. Přes veškerou snahu kantorů se škola nakonec sloučila, společně se Zimní školou, s Hospodářskou školou. Obci sjednocení škol v jednu přineslo značnou finanční úlevu, nemusela vydržovat tolik budov, školy se podělily o kantory, pomůcky, sady a pokusná pole.⁵⁸

6. 2. 9 Učitelský ústav

Soukromým byl od počátku dívčí učitelský ústav, zřízený Kongregací školských sester III. řádu sv. Františka v Chrudimi v roce 1894. Při škole byla o čtyři roky později otevřena cvičná obecná dívčí škola, která se postupně rozrostla na pět tříd o osmi postupných ročnících. Studium učitelského ústavu trvalo čtyři roky a bylo zakončeno

⁵⁵ SOkA Chrudim – fond města – karton 199 – inv. č.1294.

⁵⁶ Osvědčený správce V. Doležal se dosud nevrátil z ruského zajetí.

⁵⁷ SOkA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 13. 12. 1919.

⁵⁸ SOkA Chrudim – fond města – karton 199 – inv. č.1294.

maturitní zkouškou. Jelikož byl ústav školou církevní, kladl velký důraz na náboženské svátky a obřady. Na škole pravidelně probíhaly i náboženské inspekce.⁵⁹

Za války nebyla budova ústavu zabrána pro vojenské účely, protože nebyla veřejným, ale církevním majetkem. Některé místnosti byly poskytnuty dívčí škole, soukromé dívčí škole ze Slatiňan a pokračovacímu kurzu pro dívky. Půl roku zde pobývaly dobrovolné ošetřovatelky vojenské nemocnice.⁶⁰

První měsíce po vzniku Československa se učitelský ústav snažil vyvázat ze spolupráce s církví. V květnu 1919 se proti vměšování jeptišské kongregace do interní správy ústavu konala demonstrace. Kongregace reagovala rozhodnutím, že v září neotevře první ročník. To pobouřilo především rodiče frekventantek v přípravce. Jejich dcery absolvovaly přípravné kurzy do školy a znemožnění nástupu do vyučování by rodinám způsobilo značné finanční ztráty. Místní odbor Volné myšlenky a II. východočeský odbor učitelek v Chrudimi se shodly na řešení, jímž by bylo zestátnění ústavu. V září byl první ročník otevřen pod záštitou města. Později (v roce 1921) byl ústav převzat do státní správy. Některé zastupitelky se pokoušely dosáhnout toho, aby pedagogium zůstalo ryze dívčí. Argumentovaly tím, že mužských státních učitelských ústavů je dost a ženské soukromé pedagogické školy požadují příliš vysoké školné. Návrh se však nepodařilo prosadit a chrudimský učitelský ústav vzdělával jak dívky, tak chlapce. Argumentem k vytvoření koedukačního ústavu bylo i zrušení mužského učitelského ústavu v Poličce.⁶¹

Odloučením od jeptišské kongregace ztratil Městský učitelský ústav prostory k vyučování. V prvních dvou letech existence Městského ústavu probíhala výuka v budově Dívčího lycea a bývalé podreálky. Od roku 1921, kdy ústav fungoval již pod státní správou, se vyučovalo v bývalé obecné škole. Místnosti byly tmavé, vlhké, k vyučování naprosto nevhodné. Kuratorium školy stále žádalo o výstavbu nové budovy, ale prozatím se muselo spokojit s nejnutnějšími opravami současných místností. Dalším problémem nové školy se stal malý počet stálých učitelských sil. Po zestátnění zde působilo 12 učitelů, z toho jen dva stálí. Stálí učitelé svou soustředěností primárně na učitelský ústav byli pro školu přínosnější než kantoři externí či suplující.

⁵⁹ Irena BASTLOVÁ, c. d., s. 166.

⁶⁰ Tamtéž, s. 167.

⁶¹ SOKA Chrudim – fond obecního zastupitelstva – inv. č. 25 – Jednání obecního zastupitelstva 2. 8. 1919.

Složení učitelského sboru se začalo ustalovat jen pozvolna. Příčinou byl obecný nedostatek středoškolských učitelů a také nejistá budoucnost nové školy.⁶²

Učební osnovy učitelského ústavu se v nové státní situaci příliš nezměnily. Vyučovaly se zde všeobecné (matematika, český jazyk, dějepis, kreslení, ...) i specializované předměty (pedagogika, vyučování nevidomých, hluchých a slabomyslných, ...). Na výuku předmětů týkajících se vzdělávání tělesně či duševně postižených dohlížely zdravotní sestry s dlouholetými praktickými zkušenostmi s těmito dětmi. Po vzniku Československa se omezovala výuka náboženství a naopak větší důraz se kladl na tělesnou výchovu a hudební vzdělání. Každý pedagog musel umět hrát alespoň na jeden hudební nástroj. Součástí vzdělávání budoucích učitelů byla povinná praxe. Adepti o učitelství absolvovali ve třetím ročníku náslechy a ve čtvrtém ročníku již zkoušeli dvakrát týdně učit. Na cvičné škole, která byla dívčí i chlapecká, prošli všemi ročníky, aby načerpali zkušenosti s dětmi různého věku. Praktické výstupy si vyzkoušeli i ve škole pro slabomyslné a ve škole v Morašicích, aby posoudili specifika výuky na venkovské škole.⁶³

Učitelé i studenti a studentky školy se výrazně podíleli na kulturním dění ve městě. Kantoři byli předními členy spolků, ⁶⁴ často přispívali do odborných časopisů a podíleli se na vytváření pedagogických a odborných učebnic. Žáci byli proslulí svou aktivitou a činorodostí. Nejednou pomáhali při přípravě nejrůznějších akcí, pořádali slavnostní akademie pro veřejnost, pro žáky cvičných škol připravovali vánoční besídky a oblíbená byla mikulášská zábava. Studenti si rozšiřovali své vědomosti navštěvováním přednášek, výstav, účastí na výletech a exkurzích, bavili se na koncertech a při biografických a divadelních představeních. Sami si později ve škole založili hudební a dramatický kroužek. Veřejnost byla s činností ústavu seznamována na výstavách žakovských prací, jež zájemcům představovaly písemné a grafické výtvary studentů a předměty vyrobené při ručních pracích. Výstavy měly především nalákat nové studenty do školních lavic ústavu. Pro veřejnost byly otevírány kurzy připravující zájemce k učitelským zkouškám způsobilosti.⁶⁵

V učitelském ústavu se neplatilo školné, což bylo v té době vcelku ojedinělé. Žáci přesto byli finančně zatíženi, museli si platit učebnice, pomůcky a hradit výlohy za

⁶² SOkA Chrudim – fond učitelského ústavu - Kronika učitelského ústavu 1919/20, 1920/21, s. 7, 18.

⁶³ SOkA Chrudim – fond učitelského ústavu - Kronika učitelského ústavu 1920/21, s. 32.

⁶⁴ Například učitel B. Keisvinkler byl jednatelem Okresního osvětového sboru a členem městské divadelní komise v Chrudimi, divadelním režisérem a také často přednášel o minulosti.

⁶⁵ SOkA Chrudim – fond učitelského ústavu - Kronika učitelského ústavu 1919/20, 1920/21, s. 9, 22.

exkurze. Nemajetným a studentům s nejlepším prospěchem byla přidělována stipendia. V roce 1921 zde vznikl obvyklý Spolek na podporu chudých studujících a výletní fond. Škola nezapomínala ani na chudé spoluobčany, v jejichž prospěch pořádala sbírky a různé kulturní akce.⁶⁶

6. 2. 10 Dívčí lyceum

Ryze dívčí škola vznikla v roce 1906 ze snahy Spolku pro založení a vydržování městského dívčího lycea. Škola byla v roce 1912 zahrnuta do soustavy středních škol. Měla dívkám poskytnout všeobecné vzdělání a připravit je na další odborné studium na umělecko-průmyslových školách, v připojených kurzech pak na studium učitelství či k službě poštovní a telegrafní. Dívky nastupovaly do první třídy ve věku deseti let a s vychozeným čtvrtým ročníkem obecné školy. Šestileté studium bylo zakončeno maturitou, která však neopravňovala ke vstupu na vysokou školu. Studentky toužící po univerzitě se tedy musely podrobit ještě maturitní zkoušce na chlapeckém gymnáziu.⁶⁷

V prvním válečném roce byla budova školy z větší části zabrána c. k. pozorovací stanicí a v místnostech zřízeny úřadovny a skladiště. Pro vyučování sto osmi dívek zbylo šest místností, do kterých se musela vtěsnat i sborovna, ředitelna a všechny kabinety a sbírky. Válečná léta způsobila pokles počtu učitelů i dívek navštěvujících školu. Nefungoval internát, který poskytoval přespolečnou střechu nad hlavou, a tak některé studentky studium přerušily.⁶⁸

Vojenské kanceláře a skladiště byly vystěhovány z budovy školy v lednu 1919. Veškerá činnost ústavu se tehdy soustředila na snahu o zestátnění ústavu. Touha školské obce lycea nebyla vyslyšena, ale její snaha o přeměnu v jiný typ školy ano. Dívčí lyceum bylo v roce 1923/24 přeměněno na reformní gymnázium a později přičleněno k reálnému gymnáziu. Pod státní správu nakonec přešel jen učitelský sbor. Ve škole se vyučovalo podle málo změněných osnov. Nově byla zařazena nepovinná výuka československého náboženství. Jinak se stále vyučovaly předměty zprostředkující všeobecné vzdělání (český jazyk, matematika, přírodopis, vychovatelství, ...). Studující i učitelé mohli čerpat poznatky v učitelské a žákovské knihovně, v čítárně

⁶⁶ SOkA Chrudim – fond učitelského ústavu - Kronika učitelského ústavu 1920/21, s. 30.

⁶⁷ P. KOBETIČ – T. PAVLÍK - I. ŠULC a kol., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 181.

⁶⁸ SOkA Chrudim – fond dívčího lycea - Výroční zpráva městského dívčího lycea v Chrudimi za školní rok 1915/16, s. 4 -22.

mohli nahlédnout do různých časopisů nebo sáhnout po nějakém slovníku z příruční knihovny. Studium bylo zakončeno maturitní zkouškou, která se skládala z písemné a ústní části. Písemná probíhala nejdříve a soustředila se na český, německý a francouzský jazyk.⁶⁹

Žákyně se ve volném čase věnovaly sportu, účastnily se slavností a přednášek. Navštěvovaly biografická a divadelní představení a samozřejmě společenské zábavy. Samy pořádaly recitační, pěvecké a hudební večírky. Velká pozornost byla věnována soukromé četbě, jež byla pečlivě kontrolována.

Škola se výrazně podílela na pomocných akcích. Za války dívky obstarávaly občerstvení vojákům na nádraží, prodávaly květiny o květinových dnech, pohlednice Švabinského, obrazy, odznaky, kokardy a lístky na akce ve prospěch potřebným. Pořádaly se sbírky ve prospěch Červeného kříže a České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež. Žákyně spoluúčinkovali i na dalších akcích, jejichž výnos byl věnován ve prospěch potřebných. Škola nezapomínala ani na své chudší studentky. Studium všech škol bylo finančně zatěžující. Na dívčím lyceu platily dívky v roce 1921/22 školné 200 K ročně a zkušební taxa byla stanovena na 100 K. Některým méně majetným studentkám bylo školné zkráceno či úplně odpuštěno, Masarykova liga několika potřebným zajišťovala zdarma obědy. Chudé žákyně podporovala škola udělením stipendií a prostředků z podpůrného a cestovního fondu. Podpůrný fond přispíval studentkám na stravu, školné, oděv, v případě nemoci také na léky. Příjmy do fondů plynuly ze sbírek, od různých místních korporací a soukromých osob.⁷⁰

6.3 ŽIVOT CHRUDIMSKÝCH ŠKOL V NOVÉM STÁTĚ

Místní školy vstupovaly do nového státu složením slibu věrnosti Československu na slavnostní schůzi 31. října 1918 všemi učiteli středních odborných škol i školním inspektorem škol obecných. Jelikož dosud byly všechny chrudimské školy kvůli chřipkové epidemii zavřeny, pedagogové se usnesli, že ihned po opětovném zahájení vyučování sezvou veškerou mládež na společné zasedání, na kterém jim učitelé osvětlí význam státní samostatnosti. Tím dnem se stalo bělohorský 8. listopad, kdy byla

⁶⁹ SOkA Chrudim – fond dívčího lycea - Výroční zpráva městského dívčího lycea v Chrudimi za školní rok 1919/20, s. 16 -21.

⁷⁰ SOkA Chrudim – fond dívčího lycea - Výroční zpráva městského dívčího lycea v Chrudimi za školní rok 1915/16, 1920/21, s. 28, 12.

pořádána slavnost středoškolské mládeže. Konal se velkolepý průvod, jenž sebou nesl oslavné transparenty. Pak se veškeré žactvo usadilo ve velkém sále Průmyslového muzea, kde si vyslechlo proslov o rakouském školství a vznešený projev o historičnosti těchto dnů a o významu vzniku samostatného československého státu. Na kantory čekaly nové úkoly, museli odstranit z učebnic prohabsburský směr výchovy a naučit své žáky skvěle obě státní hymny. Učitelé zeměpisu měli pak zakreslit do map hranice nového československého státu.⁷¹

Nejdříve se školní ústavy zabývaly stavem svých budov. Většina z nich byla za války zabrána k umístění vojenského lazaretu. Před započatím vyučování ve školním roce 1919/1920 byly jednotlivé místnosti několikrát důkladně dezinfikovány a vyčištěny. O nevalných hygienických podmínkách v nejbližších letech svědčí stížnost ředitele gymnázia, jenž prosí obec o „radikální odstranění vyskytnuvší se houby v tělocvičně, v níž se pro houbu tu šíří hrozný zápach, zdraví lidskému škodlivý.“⁷² Opravy budov znamenaly pro obec, správce většiny školních ústavů, značné zatížení. Počet školních tříd se zvyšoval, a tak se školy brzy začaly potýkat s nedostatkem místa. Zejména Obchodní akademie zápolila s nevyhovujícími prostory. Učitelé přecházeli z budovy do budovy, protože učebny školy byly rozloženy až do tří domů.⁷³ Školní vyučování také často zápasilo s nechtěnými prázdninami. Takto vynucenou přestávku ve vzdělávání zapříčinila v prvních dnech nového státu epidemie španělské chřipky. Později se školy zavíraly v případě nedostatečného zásobení uhlím.

V souvislosti s zdravotními a mravními požadavky doby byly do škol zavedeny během roku 1920 dvě nové funkce: školní ošetřovatelky a školní dozorkyně. Jedna školní ošetřovatelka byla určena pro dvě až tři školy a měla za úkol kontrolovat a vyšetřovat nakažlivé choroby na školách. V nutných případech měla docházet i do domácností a zde udělovat pokyny, jak nemocného ošetřovat. Podílela se na preventivních prohlídkách očí a zubů, pomáhala při drobných nehodách a náhlých onemocněních. Neunikla ani administrativní činnosti, měla vést zdravotní a statistické tabulky. Školní dozorkyně měla ve svém obvodu jednu až dvě školy. Měla dbát na to, aby žáci docházeli pravidelně do vyučování, a dohlížet na studenty se slabším prospěchem a nevhodným chováním. O tělesný a zdravotní stav mládeže pečoval školní

⁷¹ SOkA Chrudim - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178 – Věstník Okresního národního výboru v Chrudimi a Nasavrkách – 24. 12. 1918, s. 2-3.

⁷² SOkA Chrudim – fond města – karton 199 – inv. č. 1293.

⁷³ SOkA Chrudim – fond města – karton 200 – inv. č. 1300.

lékař. V Chrudimi zastávali funkci školních lékařů obecní doktoři, kteří si jednotlivé školy rozdělily dle svých obvodů. Měli dohlížet na hygienický stav místností a budov a radit třeba při rozsazení ve třídách (dle krátkozrakosti, atd.). Žádána byla i jejich asistence při hodinách tělocviku, při kterých měli učit žáky správnému dýchání a provádění cviků. Skutečnost však jistě nebyla tak ideální. Obecní lékaři měli na starost přes třináct tisíc chrudimských obyvatel a v době tuberkulózních onemocnění a dalších nebezpečných nemocí jistě neměli čas každý den docházet do škol.⁷⁴

V září 1920 byla v Chrudimi na podnět ministerstva školství a národní osvěty založena lidová škola. Měla za úkol prohlubovat znalosti z různých oborů. Výuka nebyla vázána vyučovacím plánem a pružně reagovala na požadavky zájemců. Lidovou školu mohl navštěvovat kdokoli. V prvním běhu (od října do prosince) se přednášek na různá témata⁷⁵ účastnilo průměrně 29 lidí. Při lidové škole se konaly speciální tříměsíční kurzy – ruštiny, těsnopisu a němčiny.⁷⁶

Školy, zastoupené početným studentstvem a učitelským sborem, se účastnily všech významnějších městských slavností. Ty se konaly se na paměť významných rodáků (Viktorin Kornel ze Všehrd, Josef Ressel, ...) a v dny významných výročí, například v listopadu 1920 se konala slavnost na počest 250 výročí úmrtí J. A. Komenského.⁷⁷

6. 4 UČITELÉ A ŠKOLNÍ MLÁDEŽ

Učitelé škol byli výraznými osobnostmi veřejného života. Podíleli se na pořádání kulturních akcí a různých slavností, většina z nich byla členy i několika spolků. Kantoři se podíleli na obecní správě, několik jich bylo v zastupitelstvu a různých komisích. Za války museli projevovat loajalitu habsburské monarchii, agitovali ve prospěch válečných půjček a podíleli se na rekvizicích. Po vzniku Československa naopak vyjadřovali svůj obdiv k Masarykovi, Wilsonovi a legionářům. Nemůžeme se tomu divit, učitelé byli osobnostmi veřejně známými, takže pokud se nechtěli dostat do problémů či přijít o práci, museli vyjadřovat názory, kterých si žádala doba. Oč byly

⁷⁴ Hlasý východočeské, 13. 12. 1919, s. 2.

SOkA Chrudim – fond města – karton 200 – inv. č. 1296.

⁷⁵ Přednášelo se o velmi rozmanitých tématech: Literatura československá, Úsporné vedení domácnosti, Národní hospodaření, Tělověda, Dějiny národa československého, Magnetismus a elektřina, ...

⁷⁶ Hlasý východočeské, 17. 9. 1920, s. 1.

Tamtéž, 14. 1. 1921, s. 3.

⁷⁷ Tamtéž, 19. 11. 1920, s. 2.

projevy věrnosti Rakousku-Uhersku nucenější, o to bylo vyjádření radosti nad vytvořením samostatného demokratického státu upřímnější.

Nelehká doba a neslýchané drahotní poměry zatěžovaly učitelskou obec o to více, že za prázdniny nedostávala žádnou mzdu. Prázdnin přibývalo kvůli nedostatku uhlí či chřipkovým onemocněním. Učitelé se tak dostali se svým platem dvě koruny za den (v červenci 1918) na pokraj chudoby. Dostávali sice drahotní přídavky, ale vždy se značným zpožděním. Platově na tom byli hůře než úředníci. Až v roce 1919 byli pedagogičtí pracovníci zařazeni do hodnostních tříd státního úřednictva. Reforma se očekávala i ve věci nepatrného zastoupení učitelstva v okresní školní radě, ustat mělo libovolné obsazování učitelských míst, odtajněna měla být jejich kvalifikace. Učitelé dále požadovali vysokoškolské vzdělání pro pedagogy a uvolnění tvrdého disciplinárního řádu. Zasazovali se o zesvětštění školy a omezení vlivu církve na školu. Odstraňování vnějších konfesijních znaků (kříže, modlitby, ...) se setkávalo s odporem veřejnosti. Učitelé odůvodňovali své konání tvrzením, že škola má být společná pro všechna vyznání a nepreferovat žádné náboženství a politickou stranu.⁷⁸

Učitelská práce byla nelehká. V těžkých válečných a poválečných letech se k pracovní zátěži přidaly starosti o obživu rodiny, získávání potravin a šatstva. Přesto si mnozí kantoři našli čas na mimoškolní činnost. Vedli hudební a pěvecké kroužky, podněcovali ve svých žácích lásku k divadlu i umění a veřejnost seznamovali s novými skutečnostmi při přednáškách. Nezapomínali na charitativní činnost a podíleli se na pořádání sbírek a kulturních programů ve prospěch potřebným.

Válečná a poválečná doba nebyla snadná ani pro studenty a jejich rodiče. Studium odborných škol nebylo právě levnou záležitostí. Studenti museli na většině škol platit školné a zápisné. Sami si obstarávali učebnice, sešity a další školní pomůcky. Studující ze vzdálenějších měst a obcí si ještě platili podnájem a stravu. Nedobrá byla sociální situace studujících na univerzitě. Praha trpěla nouzí o byty a studentská menza, která zajišťovala vysokoškolákům stravu, hrozila zřícením. V květnu 1919 se chrudimský Spolek akademiků a středoškolské studentstvo připojilo k rezoluci Organizace československého studentstva, jež volala po nápravě neudržitelných sociálních poměrů.⁷⁹

⁷⁸ SOkA Chrudim – fond spolku Budeč – kniha 2 – Protokoly o schůzích – 7. 9. 1919.

⁷⁹ SOkA Chrudim – fond spolku akademiků – kniha 11 – Záписы ze schůzí – 4. 12. 1920.

Středoškolské studentstvo se výrazně podílelo na kulturním životě města. Mládež byla častými návštěvníky kulturních akcí a sama v mnoha programech účinkovala. Obvyklá byla školní divadelní představení a koncerty. Typickými studentskými slavnostmi byly studentská merenda a majáles. Merenda se konala vždy první úterý v září. Tato tradice vznikla v 50. letech 19. století a měla být jakýmsi rozloučením se studenty odcházejícími na vysokou školu.⁸⁰ Studentský majáles organizovali studenti středních a vysokých škol a probíhal vždy několik dní v květnu. První poválečný majáles začal 27. května 1919 společenským večírkem s hudbou a zpěvem. V dalších čtyřech dnech studenti pořádali manifestační schůzi, ve které byla schválena rezoluce a vysloveny požadavky na řešení sociální otázky studentstva, dále se konal promenádní koncert, pouliční sbírka a celá slavnost byla pokaždé zakončena tanečním věnečkem.⁸¹

Studentská obec vyvíjela velkou aktivitu na poli kulturním. Po válce se účastnila a pořádala různé akce s novým elánem. Válka však sebou přinesla i jisté uvolnění mravů. Nad mládeží nebyl držen takový dozor, protože rodiče obstarávali živobytí. Dobový tisk hořekuje nad zpustlostí mládeže. Na ulicích se potulovaly hloučky dětí, mládež byla spatřována při hře v karty a s cigaretou v puse. Nepravidelná byla docházka do škol.⁸²

Velký počet učitelů a středoškolských studentů byl pro Chrudim prospěšný, hospodářsky a kulturně. Někteří studenti bydleli v podnájmu a nestravovali se doma. Díky studentům byl v Chrudimi vždy velký počet potencionálních návštěvníků kulturních akcí. To vše bylo ekonomicky výhodné pro město. Studenti a učitelé se sami účastnili kulturního života obce. Pořádali se slavnosti, divadelní představení, koncerty, merendy a majáles. Učitelé se svými přednáškami a vyučováním v kurzech podíleli na vzdělávání veřejnosti. Všechny střední školy vykazovaly osvětovou činnost. Každý ústav byl na některý způsob osvěty zaměřen více. Hospodářská škola pořádala velké množství přednášek a kurzů pro veřejnost, Hospodyňská a dřevařská škola organizovaly výstavy a učitelé Obchodní akademie se zaměřili na publikační činnost. Velkou aktivitou při přípravě nejrůznějších akcí se vyznačovali studenti Učitelského ústavu a gymnázia.

⁸⁰ Lenka LANGOVÁ, *Spolkový a společenský život v Chrudimi v 2. pol. 19. století*, FF UK Praha 1985, s. 24.

⁸¹ Chrudimský kraj, 14. 6. 1919, s. 1.

⁸² Hlasý východočeský, 21. 10. 1921, s. 3.

7. ZÁVĚR

Chrudim se v letech 1918 – 1921 potýkala s obdobnými problémy jako jiná města mladé republiky. Musela se vyrovnat s dědictvím válečných let a naučit se žít, fungovat a prosperovat v novém státě. Aby mohl vykonávat stát svou funkci, musela dobře fungovat správa jeho obcí. Po vzniku samostatného státu se na správě města Chrudim podílelo obecní zastupitelstvo a městská rada. Napomoci přechodu těchto úřadů k novému státnímu aparátu měl Okresní národní výbor, jenž byl ustaven 29. října 1918. Jeho činnost skončila na konci roku 1918, stejně jako působení pomocných bezpečnostních oddílů. V čele města zůstávali zástupci politických stran, zvolení ještě před válkou. Své místo opustil pouze starosta Wagner a byl nahrazen Augustem Vodičkou. Politická reprezentace města byla změněna po obecních volbách v roce 1919. Nejvíce voličů oslovil program sociální demokracie a novým starostou se stal její člen Václav Kášek. Regionální zvláštností bylo silné postavení národní demokracie. V jejím čele stály výrazné osobnosti veřejného života, které měly mnoho příznivců. Národní demokraté získali v obecních volbách i ve volbách do poslanecké sněmovny a senátu druhý nejvyšší počet hlasů. Jedinci tak změnili politickou strukturu města.

Noví představitelé obce museli pokračovat v odstraňování následků války. Zabývali se sociální a hospodářskou situací obce a spoluobčanů. Město si vyžádalo spoustu oprav. Nejvíce poškozeny byly školní budovy, ve kterých byly za války umístěny vojenské lazarety. Velké škody utrpěla i budova muzea, protože zde pobývaly třídy škol, jež ztratily své budovy. Nutná byla regulace řeky, neboť záplavy často ohrožovaly občany bydlící na jejích březích. Nebyly peníze na výstavbu nové budovy divadla, a proto se přistoupilo k částečným úpravám budovy staré. Předlažďovaly se ulice, budovala se kanalizační a vodovodní síť do krajových částí města a upravovaly se silnice.

Obyvatelé města museli nést následky válečného hospodaření. Každodenně bojovali s nedostatkem potravin a všech předmětů denní spotřeby. V prvních letech po válce zůstal zachován přidělový systém. O zásobování se starala hospodářská rada a aprovizční komise. Obecní přiděly však byly nedostatečné a na trzích se neprodávalo z nezbytných životních potřeb téměř nic. Proto se prodávalo pod rukou, za vysoké ceny, dařilo se lichvářům. Všeobecný nedostatek způsobil zvyšování cen prodávaného zboží. Ceny rostly rychleji než mzdy a všeobecná drahota přispívala k obecné nespokojenosti.

Lidé očekávali, že v samostatném státě se jim povede lépe a všechny útrapy způsobené válkou se podaří rychle odstranit. Roztrpčení obyvatel ještě násobila bytová nouze a hrozba nezaměstnanosti. Mnoho občanů se ocitlo kvůli válce a poválečným poměrům na hranici chudoby. O potřebné se obec starala prostřednictvím chudinského odboru a ústavů pro chudé. Časté byly pouliční sbírky ve prospěch nejchudších spoluobčanů, školy a spolky zřizovaly obvykle různé fondy a nadace pro své žáky a členy.

Odpomoci nezaměstnanosti a bytové tísní měla stavba nouzových domů. Město vystavělo šest dvoupatrových domů a převzalo několik domků od místního stavitele. Přesto poptávka stále převyšovala nabídku. S velkými nadějemi se vzhlíželo k vybudování vojenské úschovny v Chrudimi. Skladiště zde mělo být umístěno jako kompenzace za umístění sídla župy do Pardubic a ne do Chrudimi. Skladiště mohlo poskytnout práci nezaměstnaným, avšak k jeho vybudování nakonec nedošlo. Nejvíce žadatelů o práci bylo umisťováno v dělnických profesích. Chrudim nebyla příliš průmyslovým městem. Existovaly zde dvě velké továrny, jež zaměstnávaly několik set pracovníků. Pak tu byly menší závody, které zpracovávaly především zemědělské plodiny. Závody orientující se na zpracování a výrobu potravin byly postiženy různými nařízeními, proto některé z nich musely omezit nebo zastavit výrobu. Válečný a poválečný nedostatek všech potřeb poškodil i mnohé místní živnostníky.

Chrudim byla nejen hospodářským a správním centrem, ale především kulturním střediskem okolí. Kulturní aktivita a spolková činnost byla za války omezena na míru nejmenší. Po válce se veřejný život opět pomalu rozbíhal. Časté byly různé slavnosti a oslavy, při kterých se konala divadelní představení a hrála hudba. Divadlo a hudební produkce měly v Chrudimi dlouholetou tradici. Významnou osobností nejen divadelního a hudebního života Chrudimi byl Karel Pippich. Kulturním centrem města bylo muzeum. Přestože bylo za války značně poškozeno, konaly se v jeho Velkém sále koncerty, přednášky, besídky, večírky a různé další společenské akce. V muzeu sídlil i biograf, jehož obliba stále stoupala. Běžnou součástí života chrudimských obyvatel se stával sport. Většina spolků navázala na svou předválečnou činnost. V době všeobecného nedostatku a bídy se věnovaly především podpoře svých členů a chudých spoluobčanů.

Na veřejném životě Chrudimě se výraznou měrou podíleli i učitelé a studenti místních škol. Ve městě existovalo nemálo odborných škol a stále rostl počet zájemců o jejich studium. Válka přinesla finanční potíže školám, učitelům i studentům. Školní

budovy musely být opraveny, učitelé toužili po reformě školství a změně svého platového ohodnocení. Studenti řešili svou špatnou sociální situaci, především otázku stravy a bydlení.

Jako má každá mince svůj rub a líc, má každá doba, událost, skutečnost své pro a proti. Poválečná doba je na jedné straně představována jako období radosti ze vzniku svobodného státu, ve kterém se obrozoval kulturní život, rozvíjelo se školství a téměř každý měsíc probíhala nějaká slavnost, večírek či besídka. Na druhé straně je to doba všeobecného nedostatku, lichvaření, bídy a vzrůstu kriminality. Jistou obojakost bychom našli ve všech stránkách, jež reprezentují Chrudim v letech 1918-1921. Chrudim byla městem škol, což přinášelo městu určité ekonomické výhody. Na druhou stranu byly školy, jakožto budovy veřejné, zabrány pro vojenské účely. Jejich oprava zatížila znatelně rozpočet města. Protože Chrudim nebyla průmyslovým, ale spíše kulturním centrem oblasti, nebylo zde umístěno sídlo župy. Mohli bychom říci, že město na svou neprůmyslovost a rozvinutou kulturu a školství doplácelo. Na druhé straně město bez mnoha průmyslových center a továren má také své přednosti.

8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

8.1 PRAMENY

a) archivní prameny

SOkA Chrudim. Soudobá dokumentace Národního výboru. Inv. č. 178.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. č. kartonů 192 – 200.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. č. kartonů 202 – 208.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. č. kartonů 214 – 219.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. č. kartonu 221.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. č. kartonu 224.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. Rozpočty 1918-1921. Inv. č. 2375-2378.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. Protokoly ze schůzí obecního zastupitelstva 1915 – 1918, 1919 - 1920. Inv. č. 24-25.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. Protokoly ze schůzí obecního zastupitelstva a obecní rady 1921. Inv.č. 26.

SOkA Chrudim. Městský úřad v Chrudimi. Chrudim 1915 – 1924. fond AM. Protokoly ze schůzí obecní rady 2. 1. 1917 – 18. 6. 1919, 9. 7. 1919 – 30. 12. 1920. Inv. č. 73-74.

SOkA Chrudim. Protokoly ze schůzí spolku Žižka, kniha 2, inv. č. 2, JAF/387.

SOkA Chrudim. Protokoly ze schůzí učitelské jednoty Budeč, kniha 2, inv. č. 2, JAF/456.

SOkA Chrudim. Protokoly ze schůzí Občanské besedy, kniha 5, inv. č. 5, JAF/383.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Spolku Akademiků, kniha 11, inv. č. 11, JAF/395.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Masarykovy Ligy proti tuberkulóze, kniha 1, inv. č. 1, JAF/ 380.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí spolku Ressel, Kniha 1, inv. č. 1, JAF/381.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Řemeslnicko-živnostenské besedy, kniha 3, inv. č. 3, JAF/400.

SOkA Chrudim. Výroční zprávy TJ Sokol 1918, 1919, 1920, 1921, knihy 7, 8, 9, 10, inv. č. 7, 8, 9, 10 JAF/453.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Spolku absolventů Obch. akademie, kniha 1, inv. č. 1, JAF/ 396.

SOkA Chrudim. Protokoly prahnízda chrudimského, kniha 5, inv. č. 5, JAF/386.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Ústřední matice školské, kniha 1, inv. č. 1, JAF/403.

SOkA Chrudim. Zápisy ze schůzí Spolku paní a dívek, kniha 3, inv. č. 3, JAF/385.

SOkA Chrudim. Československá obec legionářská, karton 1, inv. č. 3, 6, 13, JAF/464

SOkA Chrudim. Program (c. k.) reálného gymnázia v Chrudimi za školní rok 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1921/22.

SOkA Chrudim. Výroční zpráva městského dívčího lycea v Chrudimi za školní rok 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1921/22.

SOkA Chrudim. Výroční zpráva zemské odborné hospodářské školy v Chrudimi 1922/23.

SOkA Chrudim. Výroční zprávy Obchodní akademie 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21.

SOkA Chrudim. Kronika učitelského ústavu 1918/19, 1919/20, 1920/21.

SOkA Chrudim. Výroční zprávy dřevařské školy 1918/19, 1919/20, 1920/21.

SOkA Chrudim. Výroční zprávy hospodyňské školy 1915/16, 1919/20, 1920/21.

SOkA Chrudim. Výroční zprávy hospodářské školy 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1921/22.

b) tisk

Hlasy východočeské, 1915 – 1921

Chrudimský kraj, 1914 – 1921

c) edice

Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13 – Chrudim. 2003. ISBN 80-7286-046-1.

d) paměti a deníky

Musil, R.: Z mých životních pamětí. 1. vyd. Chrudim: 1940.

8. 2 LITERATURA

- Bastl, M.: Růst města Chrudimě ve statistických datech. Chrudimské vlastivědné listy, roč. 11, 2002, č. 4, s. 1-5.
- Bastlová, I.: Dějiny středního a odborného školství v Chrudimi a jeho osvětové působení v letech 1863-1945. [Diplomová práce na PF v Hradci Králové.] 1985.
- Bečka, J.: Politický vývoj Chrudimska v letech 1918-1925. [Diplomová práce na FF UK v Praze.] 1985.
- Faltysová, R.: Kulturní život v Chrudimi od 2. pol. 19. století. [Diplomová práce na VŠP v Hradci Králové.] 1997.
- Florián, Č. : Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnázia: Památník státního reálného gymnázia v Chrudimi 1863-1948. Chrudim: 1948.
- Fürst, S.: Z dějin Transporty a dělnického hnutí na Chrudimsku. 1.vyd. Chrudim: 1961.
- Gulich, P.: Chrudimská „Župní křivda“ 1920: Z dějin východočeské rivality. Chrudimské vlastivědné listy, roč. 6, 1997, č. 1-3, s. 12, 9-11, 14-15.
- Havelka, K.: Šedesátiletí chrudimského cukrovaru. 1. vyd. Chrudim: 1927.
- Hrdina, K.: Sociální a hospodářský vývoj Chrudimska v nové době. 1. vyd. Chrudim: 1947.
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918-1938): Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 2.vyd. Praha: 2003. ISBN 80-7277-195-7.
- Kobetič, P.: Chrudimský kaleidoskop XX. století. 1. vyd. Chrudim: 2001. ISBN 80-902531-6-4.
- Kobetič, P.: Osobnosti Chrudimska. 1. vyd. Chrudim: 2002. ISBN 80-902531-8-0.
- Kobetič, P. – Pavlík, T.- Šulc, I. a kol.: Chrudim: Vlastivědná encyklopedie. 1. vyd. Praha: 2005. ISBN 80-903481-4-9.
- Kol. autorů: Historie a současnost podnikání na Chrudimsku. 1. vyd. Chrudim: 2004. ISBN 80-86699-17-X.
- Kol. autorů: JUDr. Karel Pippich: 150. výročí narození. Chrudim: 1999. ISBN 80-902531-5-6
- Kol. autorů: Divadelní Chrudim. Chrudim: 1934.
- Kol. autorů: 110 let gymnázia v Chrudimi 1863-1973. Chrudim: 1973.
- Kol. autorů: Padesát let odborné školy pro ženská povolání Ženského výrobního spolku v Chrudimi. 1. vyd. Chrudim: 1935.

- Kudrnáč, V.: Adresář a popis politického okresu Chrudimského. Semily: 1910.
- Langová, L.: Spolkový a společenský život v Chrudimi v 2. pol. 19. století. [Diplomová práce na FF UK v Praze.] 1985.
- Nesejt, F.: Dopad aprovizačních opatření na život Chrudimi na začátku první světové války. In: Chrudimský vlastivědný sborník. roč. 3. Chrudim, 1998, s.109 – 118.
- Nesejt, F.: Z dějin chrudimského divadla: Rozvoj divadla po vzniku Československé republiky. Chrudimské vlastivědné listy, roč.2, 1993, č. 2, s. 16-17.
- Nesejt, F.: Z dějin chrudimského divadla: Spolek pro zbudování nového městského divadla. Chrudimské vlastivědné listy, roč.2, 1993, č. 5, s. 14-15.
- Nesejt, F.: Chrudim v letech první světové války. Chrudimské vlastivědné listy, roč.4, 1995, č. 6, s. 15.
- Nesejt, F.: Chrudim ve válečném roce 1917. Chrudimské vlastivědné listy, roč.5, 1996, č. 1, s. 12-13.
- Nesejt, F.: Chrudim v posledním roce první světové války. Chrudimské vlastivědné listy, roč.5, 1996, č. 4-5, s. 15, 13-14.
- Peroutka, F.: Budování státu I-IV. 3. vyd. Praha: 1991.
- Smlsal, J.- Šulc, I.: Chrudimské firmy. 1. vyd. Chrudim: 2003.

9. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: *Celkový pohled na město* – RM Chrudim - Fot 20.

Příloha č. 2: *Zvláštní vydání Východu* – SOkA Chrudim – fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 178.

Příloha č. 3: *Telegram od Národního výboru z Prahy s prvním zákonem* - fond Soudobá dokumentace Národního výboru - Inv. č. 143.

Příloha č. 4: *Hlavní náměstí, 28. října* - RM Chrudim - FN 7626.

Příloha č. 5: *Ceny energií v Chrudimi* – SOkA Chrudim– fond obecního zastupitelstva – inv. č. 24 –26.

Příloha č. 6: *Rozpočet obce* – SOkA Chrudim – fond města - Rozpočty 1918-1921. Inv. č. 2375-2378.

Příloha č. 7: *JUDr. Karel Pippich (1849-1921)* – RM Chrudim - Fot 2249.

Příloha č. 8: *Návštěva T. G. Masaryka v Chrudimi (15. 6. 1920)*, RM Chrudim – Fot. 53 a, s.

Příloha č. 1:

Druhé zvláštní vydání.

20 haléřů.

VÝCHOD

List České státoprávní demokracie pro východní Čechy.

R. I.

Vydavatel a majitel: Společnost pro vydávání časopisu „Východ“ v Pardubicích.
Odpovědný redaktor: Bořivoj Spilka.
Tiskárna Společná knihtiskárna v Pardubicích.

28. října 1918.

Vychází v sobotu odpoledne.
Adresa redakce i administrace: Pardubice,
Královská 95, telefon 183.
Roční předplatné 20 K. Jednotl. číslo 40 hal.

Rakousko-Uhersko kapitulovalo! Konečně mír! Konečně svoboda!

Z PRAHY 28. října 1918. (Tel. zpráva tisk. kanceláře.) Rakousko-Uhersko kapitulovalo, žádá za příměří na všech frontách, **podrobuje se rozsudku Wilsonovu a uznává československý a jihoslovenský stát.**

Podepsán: Andrassy.

Zachovejte naprostý klid! Vyčkejte pokynů Národního výboru. Přijměte den samostatnosti

s důstojným klidem!

Příloha č. 3:

<p>Die Daten im dienstlichen Eingange der mittels Typendruckapparates ausgefertigten Telegramme bedeuten: 1. den Namen des Aufgabebearbeitenden, 2. die Aufgabennummer, 3. die Wortzahl (eventuell in Bruchform), 4. den Monatstag und 5. die Stunde und Minute der Aufgabe. Uebersetzung in die deutsche Sprache: 1. Name des Aufgabebearbeitenden, 2. die Aufgabennummer, 3. die Wortzahl (eventuell in Bruchform), 4. den Monatstag und 5. die Stunde und Minute der Aufgabe.</p>	<p>Gattung: / Druck: /</p>	<p>Eingangsnummer: / Dosele nach Nr.: /</p>	<p>Die Telegraphenverwaltung übernimmt hinsichtlich der ihr zur Befolgung oder Bestellung übergebenen Telegramme keine wie immer geartete Verantwortung. Sprüche telegrafischer Nachrichten sind zu den Telegraphenämtern zu richten.</p>
<p>Dienstliche Angaben: Služební údaje:</p>	<p>Telegramm — Telegram aus — z <i>Prague</i></p>		<p>Aufgenommen von: / Prüfung: / am: / 191 / durch: /</p>
<p><i>čís. 3642</i></p> <p><i>Všem okresním výborům a obecním úřadům!</i></p> <p><i>Žákov vydaný národním výborem dne 28. října 1918</i></p> <p><i>Samostatný stát československý vstoupil v život. Jeho</i></p> <p><i>vůle byla povinností dosavadního právního řádu, se</i></p> <p><i>stavením novým, aby nastaly změny a upraven</i></p> <p><i>byl novějším přechodem k novému státnímu řádu.</i></p> <p><i>Národní výbor jménem československého národa</i></p> <p><i>jako vykonavatel státu pověřenosti navrhuje:</i></p> <p><i>Článek 1. Statut formu československého státu</i></p> <p><small>D. S. Nr. 769. (Deutschböhm.) (Auff. 1916.)</small></p>			

Příloha č. 4:

Příloha č. 5:

	soukromé osvětlování		veřejné osvětlování		pohon		koks
	plyn	elektrina	plyn	elektrina	plyn	elektrina	
1916	28 ha	63, 5 ha					
1917	38 ha	70 ha	26 ha	60 ha	32 ha	35 ha	9 K
1918	50 ha	1 K	36 ha	80 ha	42 ha	60 ha	10, 50 K
1919	1 K	1, 50 K	80 ha	1, 20 K	80 ha	90 ha	15, 60 K
1920	1, 60 K	2, 40 K	1, 20 K	1, 60 K		1, 20 K	24 K
1921	3, 10 K	4, 70 K	2, 25 K	3, 80 K		3, 30 K	

Ceny jsou uváděny u plynu za 1 m³, u elektřiny za 1 kW hodinu a u koksu za 1q.

Příloha č. 6:

	1918 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1919 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1920 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1921 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek
Správa úřadu	66 360,- 65 809, 56	58 400,- 100 365, 55	153 800,- 163 407, 32	173 800,-
Výslužné a platy vdovám	7 601, 32 8 003, 28	7 061, 32 6 966, 14	9 430,- 14 072,-	14 844,-
Daně a dávky	4 000,- 4 348, 53	4 300,- 5 321, 86	6 000,- 6 297, 95	12 000,-
Účely blahodějně	29 600,- 16 470,-	28 100,- 16 361, 35	79 800,- 66 848, 75	132 200,-
Výlohy patronátní	5 360,- 6 085, 67	5 600,- 5 841, 99	311, 42 7 441, 42	311, 42
Veřejné zdravotnictví	2 760,- 2 923, 01	3 800,- 2 905, 70	5 500,- 16 412,-	6 800,-
Veřejná bezpečnost	34 500,- 27 591, 81	34 940,- 58 819, 46	122 300,- 127 022, 31	153 800,-
Čištění města, ulic, vyklízení stok	8 050,- 8 440, 40	8 200,- 17 458, 17	22 070,- 31 957, 01	57 279,-
Osvětlování města	12 400,- 14 715, 66	14 120,- 20 543, 88	34 800,- 53 607, 63	87 435,-
Dlažby, silnice, stoky	10 256,- 10 278, 78	8 456,- 24 159, 79	19 656,- 21 620, 48	33 795,-
Terasy, břehy, řečiště a mosty	2 200,- 3 276, 05	3 800,- 5 427, 59	3 800,- 25 741, 21	3 800,-
Vodovod říční a koupele	400,- 733, 25	850,- 2 509,-	6 800,- 2 326, 55	7 600,-
Vodovod pitné vody	/ 530,-	9 100,- 4 221, 57	14 300,- 68 800,-	63 000,-
Obecní plovárna	2 550,- 4 652, 04	2 000,- 5 120, 83	2 100,- 4 441, 30	4 000,-
Školství	21 154,- 12 705, 31	19 834,- 12 401, 60	30 990,- 22 669, 79	79 330,-
Průmyslové muzeum	4 250,- 3 800, 91	3 900,- 4 055,-	44 860,- 27 890,-	46 700,-
Ubytování vojstva	5 000,- 13 042, 35	5 000,- 19 647, 31	5 000,- 9 841, 65	4 000,-
Polní hosp. a sady obecní	6 500,- 7 812, 87	4 800,- 10 630, 95	11 500,- 17 574, 91	15 000,-
tržnictví	920,- 750, 11	920,- 1 705, 46	1 220,- 2 766, 61	1 520,-
Úroky z dluhů obecních	139 439, 87 135 318, 94	122 350, 98 120 801, 97	137 547, 68 139 371, 32	205 742, 04

	1918 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1919 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1920 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek	1921 - rozpočet (výdaje) - pokladniční výsledek
Splácení dluhů obecních	57 116, 18 384 711, 26	57 214, 16 166 583, 19	63 573, 56 64 274, 54	70 373, 23
Povozy obecní	13 500,- 29 654, 60	27 600,- 33 465, 19	36 000,- 83 263, 66	64 700,-
Opravy stavební a udržování obec. budov	5 300,- 7 356, 47	5 600,- 7 086, 09	8 900 11 200,-	18 500,-
MIMOŘÁDNÁ VYDÁNÍ				
Rozličná vydání	60 000,- 60 792, 62	150 000,- 99 849, 27	256 700,- 306 458,-	576 400,-
Uložené kapitály	/ 600 469, 95	/ 939 510, 77	/	/
Zálohy poskytnuté	9 290,- 54 611, 36	9 570,- 73 731, 98	15 400,-	21 200,-
Platy a dávky obecní	12 000,- 1 967, 03	10 400,- 1 140,-	7 200,-	1 900,-

	1918	1919	1920	1921
Vydání	574 093,-	641 292,-	1 202 830,-	2 261 030,-
Příjmy	244 757,-	203 034,-	369 900,-	795 700,-
Schodek	329 336,-	438 257,-	832 930,-	1 465 330,-

Příloha č. 7:

Příloha č. 8:

